

Et politisk verktøy: Uavhengighetstribunalet!

Fatih Incesoy

Den politiske effekten til rettsapparatet overfor opposisjonen i
tidlig fase av republikken i Tyrkia (1920–1927)

Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I OSLO

Det humanistiske fakultet

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Høst 2019

Et politisk verktøy: Uavhengighetstribunalet!

Den politiske effekten til rettsapparatet overfor opposisjonen i tidlig fase av republikken i Tyrkia (1920–1927)

© Fatih Incesoy

2019

Et politisk verktøy: Uavhengighetstribunalet! Den politiske effekten til rettsapparatet overfor opposisjonen i tidlig fase av republikken i Tyrkia. (1920-1927)

Fatih Incesoy

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: CopyCat

Sammendrag

Denne masteroppgaven handler om den politiske utviklingen i Tyrkia etter første verdenskrig. Etter verdenskrigen gikk Det osmanske riket mot sine siste dager og tapte områdene som de kontrollerte før krigen. Det som gjensto etter krigen var kun Anatolia, men som følge av Sèvres fredsavtalen var den fordelt mellom seierherrene og okkupert. Dermed startet tyrkere en uavhengighetskamp under ledelse av Mustafa Kemal Atatürk. Etter en vellykket frigjøringskrig og med dannelse av en ny politisk system tok tyrkere tilbake de okkuperte områdene i Anatolia og erklærte Republikken Tyrkia i 23. oktober 1923. Etter at krigen var vunnet oppstod problemer innad motstandsbevegelsen som styrte uavhengighetskampen. Med erklæring av republikken økte uenighetene og motstandsbevegelsen delte seg i to grupper: den ene under ledelse av Atatürk behold makten, men den andre gruppen havnet i opposisjon og senere ble passivisert med hjelp rettsapparatet.

Uavhengighetstribunalet var opprettet under uavhengighetskampen for å bidra til å løse desertør problemet og hadde brede rettigheter som en vanlig domstol ikke hadde. Senere ble tribunalene en viktig aktør til å danne ro og orden i Anatolia og bidro positiv til å rekruttere soldater til hæren, men etter erklæringen av republikken ble disse tribunalene brukt med politiske formål til å fjerne opposisjonen som hadde oppstått. Denne oppgaven viser den politiske effekten av Uavhengighetstribunalet overfor opposisjonen i Tyrkia i perioden i 1925 til 1927.

Forord

Det har vært veldig krevende og lærerikt for meg å skrive denne masteroppgaven og samtidig bidro til å utvikle min personlig egenskaper og ferdigheter.

Jeg vil takke til min veileder Toufoul Abou-Hodeib for hennes veiledning gjennom denne prosessen og ikke minst for at hun godtok å veilede meg i en tema som jeg ønsket å skrive om. I tillegg vil jeg takke Joakim Parslow for å ha hjulpet meg å danne litteratur liste helt i starten av denne studien.

Takk til min søster i Tyrkia for å hjulpet meg med å skaffe flere bøker i min litteraturliste. Jeg vil også takke min mor og familie for å ha støttet meg gjennom hele studien, spesielt takk til Şaduman Bayrak for den utrolige støtten, oppmuntringen og troen på meg. Til slutt vil jeg takke mine ledere på jobben for alle permisjonene og fri dagene jeg har fått uten problem.

Fatih Incesoy

Oslo, 6. november 2019

Innholdsfortegnelse

Innhold

Sammendrag.....	IV
Forord.....	VI
Innholdsfortegnelse.....	VIII
1 Kapittel – innledning.....	1
1.1 Mustafa Kemals ledelse.....	3
1.2 Litteratur og kilder.....	6
1.2.1 Primærkilder.....	6
1.2.2 Sekundærkilder.....	8
1.2.3 Litteratur.....	9
1.2.4 Oversettelse, stedsnavn og etternavn.....	11
2 Kapittel – Den tyrkiske uavhengighetskampen.....	13
2.1 Oppløsningen av Det osmanske riket.....	13
2.2 Veien til uavhengighet.....	17
2.3 Den tyrkiske frigjøringskrigen.....	21
2.4 Avskaffelse av sultanatet og Lausannetraktaten.....	23
2.5 Den tyrkiske republikken.....	25
3 Kapittel – uavhengighetstribunalene.....	27
3.1 Situasjonen i starten av uavhengighetskampen.....	28
3.2 Loven mot forræderi (<i>Hiyanet-i Vataniyye</i>).....	29
3.3 Desertørloven (<i>Firariler kanunu</i>).....	31
3.4 Opprettelse av domstolene.....	34
3.5 Periodisering/nedleggelse og gjenopprettelse.....	35
3.6 Uavhengighetstribunalet etter republikken.....	36
3.7 <i>Takrir-i Sukun</i>	37
4 Kapittel – Opposisjonen.....	39
4.1 Den første gruppen.....	40
4.2 Den andre gruppen.....	43
4.3 Utviklingen til dannelse av Dannelsen av Det Progressive Republikanske Parti.....	44

4.4	Dannelse av Det Progressive Republikanske Parti.....	46
5	Kapittel – Avskaffelse av opposisjonen.....	50
5.1	Utviklingen til Sjeik Said-opprøret.....	51
5.2	Sjeik Said-opprøret.....	53
5.3	Krisen i Ankara.....	54
5.4	Seier i opprøret	57
5.5	Stenging av aviser.....	58
5.6	Nedleggelse av det Progressive Republikanske Parti.....	60
5.7	Attentatet mot Atatürk.....	64
5.8	Nedleggelse av Uavhengighetstribunalet	69
6	Kapittel – Konklusjon	71
6.1	Veiskille.....	71
6.2	Tribunalets legitimitet.....	72
6.3	Bidraget fra rettsapparatet	73
6.4	Avslutning	75
	Litteraturliste	77
	Vedlegg	82

1 Kapittel – innledning

Den 16. mai 1919 gikk Mustafa Kemal, senere kalt Atatürk, om bord på båten *Bandirma* som tok han med til havnebyen Samsun nord i Anatolia hvor en ny fase for tyrkere startet.¹ Det var samtidig siste gangen han forlot Istanbul – den fem hundre år gamle hovedstaden til Det osmanske riket. Da han forlot Istanbul var han oberst i den osmanske hæren og hadde fått oppdraget med å kontrollere hærens tilstand i Anatolia fra den siste sultanen, Mehmed IV. Åtte år senere reiste han fra den nye hovedstaden Ankara som president for å besøke Istanbul som hadde blitt den største byen i Den tyrkiske republikk. Mustafa Kemal har vært den ubestridte lederen for tyrkere i perioden fra han startet uavhengighetskampen mot okkupantene til sin død i 1938. Selvfølgelig var han ikke alene i frigjøringskrigen, og påfølgende politisk kamp som først var mellom Istanbul og Ankara og senere innad mellom venner.

Det osmanske dynastiet oppstod på 1300-tallet og dannet et imperium som har vært en mektig makt i den islamske verden. Etter nærmere 500 år som dominerende makt i hele regionen begynte nedgangstiden og dynastiet mistet kontroll over de fleste områdene. I begynnelsen av det tjuende århundre mistet Det osmanske riket nesten hele sitt europeiske territorium. Til tross for forsøket på å reformere rikets politiske system og danne en ny hær etter europeisk standard, oppnådde man ikke ønsket suksess. Det osmanske riket deltok i første verdenskrig på samme side med Tyskland og Østerrike-Ungarn, og sammen utgjorde de Sentralmaktene. Den tysk-vennlige politikken til *Committee of Union and Progress* som styrte Det osmanske riket fra 1908, etter kuppet mot Abdulhamid II, var en viktig årsak til denne deltakelsen.² Sentralmaktens tap under første verdenskrig, gjorde at det osmanske riket – som deltok med sine allierte – måtte akseptere nederlaget og undertegne Moudros-våpenhvileavtalen som omfattet alvorlige betingelser for dem og okkupasjon av landet.³ Men de intellektuelle, politikerne og generalene i hæren godtok ikke denne traktaten, som i realiteten betydde en oppløsning av Det osmanske riket, og det var slik jobben for en uavhengighetskamp begynte.

¹ Hanioglu, Sükrü M. Atatürk, *An intellectual biography*, Princeton University press 2011 s. 97.

² CUP – *Committee of Union and Progress*. (*ittihat ve terakki cemiyeti*). Startet som en politisk organisasjon og utviklet seg til et politisk parti. Dannet i 1889 og preget politikken i Det osmanske riket spesielt etter kuppet mot Abdulhamid II i 1909. De var reformister som ønsket et styre ut ifra vestlig verdier.

² Pasja: Pasja er den høyeste militære og sivile embetstittelen i det osmanske riket. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihat-ve-terakki-cemiyeti>).

³ Zürcher, Jan Erik. *Modernlesen Türkiye'nin tarihi*, Istanbul: Iletisim yayinlari 2004 s. 201. (Boken er også utgitt på engelsk med navnet *Turkey, A modern history*).

Hovedsakelig var det medlemmer av *Committee of Union and Progress* som hadde flyttet til Anatolia fra Istanbul som utgjorde denne motstandsbevegelsen, og de ble der samlet under ledelse av Mustafa Kemal. Denne uavhengighetskampen som var startet mot okkupantene var samtidig en revolusjonsbevegelse med formål å reformere grunnverdiene til det osmanske styre og å danne en ny nasjon med vestlige verdier.⁴

Selv om Mustafa Kemals mål var å etablere en ny stat basert på prinsippet om folkesuverenitet, ønsket han å holde dette hemmelig fra sine nærmeste venner, med tanke på at det kunne ødelegge det eksisterende samarbeidet og uavhengighetskampen. Natt til 8. juni 1919, mens Erzurumkongressen foregikk, ba Mustafa Kemal sin venn Mazhar Müfit om å skrive ned følgende notater på sin dagbok og ikke vise disse til noen:

[E]tter seieren vil statsformen være republikk, to; når tiden er inne vil den nødvendige handlingen bli tatt for sultanen og dynastiet, tre; tilsløring vil bli fjernet, frie; fez vil bli fjernet, hatt vil bli brukt som i siviliserte nasjoner, fem; latinske alfabetet vil bli brukt istedenfor arabisk.⁵

For Mazhar Müfit kunne gjennomføring av disse punktene bare skje i drømme, men alle punktene ble faktisk gjennomført. På grunn av dette oppstod store uenigheter etter seieren i den tyrkiske frigjøringskrigen. De ledende aktørene som Kazim (Karabekir), Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy) og Refet (Bele) havnet på opposisjonens side og med hjelp av rettsapparatet havnet disse navnene utenfor den politiske eliten som skulle styre landet videre.

Uavhengighetstribunalet (*istiklal mahkemeleri*) som er denne oppgavens hovedtema ble opprettet og brukt effektivt for å oppnå begge målene for den nasjonale kampen nevnt ovenfor.⁶ Disse tribunalene var sammensetninger av tre personer som fungerte som dommere og utgjorde en del av rettssystemet i Tyrkia. Uavhengighetstribunalet som ble opprettet under Den tyrkiske frigjøringskrigen (1920–1922) har bidratt stort til å forhindre desertering og dermed styrket hæren samtidig som de har vært en viktig aktør i å etablere ro og orden i Anatolia. Selv om disse tribunalene hadde revolusjonære arbeidsmetoder, og var i strid med universelle juridiske normer, blir de generelt lite kritisert og deres eksistens blir sett på som en nødvendighet i perioden tyrkere førte krig for sin selvstendighet. Uavhengighetstribunalene som ble opprettet etter erklæring av republikken (1923–1927) blir i motsetning til de første

⁴ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri*, Istanbul: Dogan kitap 2018 s. 15.

⁵ Kansu, Mazhar Müfit, Erzurum`dan ölümüne kadar Atatürk`le beraber. Ankara. Türk tarihi kumu basimevi 1997 s. 131. (min egen oversettelse til norsk)

⁶ Utgangspunktet for oversettelsen til Uavhengighetstribunalet er den engelske bruken *Independence Tribunals*. I denne oppgaven vil jeg benytte navnet Uavhengighetstribunalet og noen steder *kun* Tribunalet. Det tyrkiske navnet kommer å bli benyttet noen steder i parentes for å minne leseren på dets originale navn.

kritisert på grunn av sin bruk av den politiske makten som et middel for å tie og undertrykke enhver motstand og opposisjon som kunne hindre reformene og revolusjonen. På grunn av disse egenskapene ble tribunalene i den republikanske perioden et av de mest kontroversielle temaene i republikkens historie.

Hvilken effekt hadde rettsapparatet i tyrkisk politikk i perioden fra 1924 til 1926? Ble Uavhengighetstribunalet brukt som et politisk verktøy for å avskaffe opposisjonspartiet og innføre et ettparti system? Hvor fikk Uavhengighetstribunalet sitt legitimitet fra og den juridiske retten? Hvilken effekt hadde den politiske makten i tribunalenes avgjørelser? Hvordan bidro Uavhengighetstribunalet til etablering av et nytt politisk system? Oppgavens fokus vil være hvordan den politiske makten brukte rettsapparatet til å avskaffe den politiske opposisjonen i tidlig fase av republikken i Tyrkia 1920 til 1927. Parallelt med det vil den tyrkiske uavhengighetskampen, og den politiske utviklingen som endte med splittelse innad i motstandsbevegelsen være temaer for å danne bakgrunn til hovedtema. Oppgaven vil i hovedsak ta for seg perioden fra oppløsning av Det osmanske riket til avskaffelsen av opposisjonen i 1927.

Uavhengighetstribunalet har fra sin etablering til avskaffelse behandlet 62 451 rettssaker. Perioden denne oppgaven fokuserer på tar for seg tribunalene som eksisterte fra april 1925 til mars 1927. I denne perioden ble 5110 rettssaker behandlet, hvorav 420 av dem var dødsstraff, 1911 andre straffer og 2779 frifinnelser. Denne oppgaven vil undersøke de bakenforliggende årsakene til rettssakene som ble rettet mot det politiske opposisjonspartiet som eksisterte fra november 1924 til juni 1925, og mot aktørene som etablerte dette partiet.

1.1 Mustafa Kemals ledelse

Etter at Mustafa Kemal ankom Samsun, havnebyen i Nord-Anatolia, reiste han sørover til Amasya, derfra videre østover til Erzurum, og fra der igjen vestover til Sivas. I alle de tre byene han oppholdte seg arrangerte han kongresser, og dannet motstandsbevegelsen som skulle føre uavhengighetskampen. I tillegg ble formålet med uavhengighetskampen bestemt. I disse kongressene dannet motstandsbevegelsen sin politiske identitet, og de var forberedende møter for Den nasjonale folkeforsamlingen (*Büyük Millet Meclisi*) i Ankara som ble hovedbase for uavhengighetskampen.⁷ Den første Folkeforsamlingen som styrte

⁷ Aksin, Sina: *Turkey from empire to revolutionary republic: The emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present*. 2007 New York University press s. 128-142.

uavhengighetskampen besto av medlemmer som representerte det meste av folket i Anatolia og med forskjellige synspunkter. På grunn av den brede deltakelsen ble de fleste av sakene og beslutningene diskutert. I tillegg kunne representantene fremme veldig forskjellige meninger, men Mustafa Kemal mente at de lange diskusjonene førte til forsinkede avgjørelser, og at det dermed berørte uavhengighetskampen på en negativ måte. Som leder i uavhengighetskampen var han valgt til leder av Folkeforsamlingen. Fra starten av ønsket han et disiplinert flertall for å føre en effektiv kamp, og besluttet derfor å danne den første politisk parti-lignende samlingen i Folkeforsamlingen, *Gruppen for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia* (GFRAR). Det var ikke alle representantene som fikk være med i denne gruppen, så de dannet sin egen gruppe som ble kalt «den andre gruppen».⁸

Med dannelsen av gruppene ble Folkeforsamlingens aktivitet påvirket på en positiv måte, noe som ga resultater både politisk og militært. Samtidig som uavhengighetskampen fikk en politisk identitet og legitimitet, foregikk en krig mot okkupantene på flere fronter. Ledelsen i motstandsbevegelsen hadde militær bakgrunn og var mektige generaler i den osmanske hæren. Den politiske og militære kampen til motstandsbevegelsen både mot okkupantene og styret i Istanbul ga resultater, og tyrkerne vant en klar seier i uavhengighetskampen. Dermed var perioden for uavhengighetskampen over, men dette var samtidig starten på en annen politisk kamp.

Mustafa Kemal var misfornøyd med den opposisjonen som hadde oppstått i Folkeforsamlingen. For å endre strukturen i Folkeforsamlingen besluttet de å gå til valg tre år etter dannelsen, i april 1923. Dette valget var et viktig skritt i den demokratiske utviklingen i det nye systemet Mustafa Kemal ville bygge, men samtidig var det også en handling for å dempe opposisjonens aktivitet i Folkeforsamlingen. Mustafa Kemal valgte selv hvilke av representantene fra den første perioden som kunne delta i valget, og dermed kunne han danne en folkeforsamling som var under hans kontroll.⁹ Han hadde begynt å forme det politiske miljøet etter den store suksessen som seierherre i krigen, men allikevel var det representanter han ikke kunne nekte til å stille valget som var like viktige aktører som han selv.

⁸ *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu*, eng. *League for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia* (Aksin s. 142). Denne gruppen var egentlig første gang dannet under Sivas-kongressen som en sentralisering av motstandsbevegelsen og hadde navnet *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. Når Folkeforsamlingen var etablert, oppstod små grupperinger og da byttet Atatürk navnet til *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu* slik at den fikk en politisk identitet som ligner på en politisk parti. Den andre gruppen på Tyrkisk: İkinci Grup. (Demirel, Ahmet. Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup 2011. Istanbul. İletisim Yayınları s. 215).

⁹ Tuncay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti`nde tek-parti yönetimi`nin kurulması (1923-1931) 1999. Istanbul. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yurt yayınları s. 40-52.

Etter at den nye Folkeforsamlingen ble samlet, dannet Mustafa Kemal sin politisk parti, Folkepartiet (*Halk Firkasi*) i september 1923. Hensikten med å danne et politisk parti var å holde kontrollen i Folkeforsamlingen, samt å forsøke å befeste sin makt i landet slik at de politiske reformene og den politiske omveltningen kunne gjennomføres, men to måneder etter valget den 29. oktober 1923 erklærte Mustafa Kemal Den tyrkiske republikken, og han ble den første presidenten. Med etablering av republikken økte uenigheten mellom de ledende aktørene som allerede hadde dukket opp under uavhengighetskampen. En radikal gruppe innad i Folkepartiet ønsket at reformene skulle bli gjennomført på en revolusjonær måte. De mente at det var den eneste måten å gjennomføre den politiske omveltningen på. I motsetning til den radikale gruppen, fantes det også en liten moderat gruppe innad i Folkepartiet. De var ikke imot reformene, men de ønsket at reformene skulle bli gjennomført gradvis. Disse uenighetene vokste videre, og førte til slutt til splittelse i motstandsbevegelsen som dannet det første opposisjonspartiet: Det progressive republikanske partiet (*Terakkiperver Cumhuriyet Firkasi*).¹⁰

Dannelsen av opposisjonspartiet forårsaket stort ubehag i Folkepartiet og ble sett på av Mustafa Kemal som «partiet som de mest forræderske kløktene dannet». ¹¹ Partiet ble anklaget for å sympatisere med Det osmanske riket og kalifatet, og med beskyldninger som gikk ut på at de oppmuntret til reaksjonære og opprørske bevegelser som la grunnlaget for dets nedleggelse. Reformene til Atatürk kom etter hverandre, og ble sett som veldig radikale endringer. Blant de reformene som skapte mest uro var avskaffelse av sultanatet, erklæring av republikken, endring av hovedstaden og til slutt avskaffelse av kalifatet. ¹² Sammen med opposisjonspartiet kritiserte en stor del av pressen i Istanbul kraftig den revolusjonære politikken, og støttet opposisjonspartiet. Idet opposisjonen vokste mot den politiske makten, ble uavhengighetstribunalene som var nedlagt etter seieren i krigen gjenopprettet for å kjempe mot «fiendene» av republikken. Denne gangen var «fienden» opposisjonspartiet, de gamle vennene til Mustafa Kemal, sammen med dem; pressen som støttet opposisjonen, religiøse grupper og andre politiske bevegelser. Når opprøret i sørlige områder oppstod, og den politiske makten la til det juridiske grunnlaget for idømmelsene, stod veien åpen for

¹⁰ Zürcher s. 250.

¹¹ Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk 2015. Ankara. Kaynak Yayinlari s. 661.

¹² Etter Profeten Muhammeds død ble kalifen den øverste posisjonen både religiøst og politisk i den islamske verden. Sultanene i Det osmanske riket tok over kalif-tittelen i 1517 etter krigen mot Mamelukkene under Selim I (1512-1520). Denne tittelen ble benyttet mest av sultanen Abdulhamid II (1842 – 1918) for å konsolidere makten til Det osmanske riket. Den siste kalifen er unntaket, da han var *kun* kalif og ikke sultan. Han ble utnevnt av Folkeforsamlingen i Ankara. Kalifatet ble avskaffet av Folkeforsamlingen som følge av den sekulære statsetableringen i 3. mars 1924. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet>).

Uavhengighetstribunalet for å kjempe mot «fiendene» av republikken.¹³ Dommerne til tribunalet ble valgt blant representantene på Folkeforsamlingen. Som følge av Folkepartiets overvekt på Folkeforsamlingen var disse dommerne samtidig medlemmer av Folkepartiet og hadde nære forhold til Mustafa Kemal.¹⁴

1.2 Litteratur og kilder

1.2.1 Primærkilder

Den tyrkiske historieskrivingen ser hendelsene etter første verdenskrig i stor grad fra samme perspektiv som den politiske makten i samme periode. Denne historiefortellingen blir også kalt «statlig historie», hvor forskning, publisering og annen historieformidling skjer etter ideologien til den politiske makten som dannet Den tyrkiske republikken. I denne historieskrivingen leser vi om den sekulære, moderne og reformistiske Atatürk, og forklarer utviklingen av det moderne Tyrkia ut ifra hans modell. Denne historieskrivingen bærer preg av de sekulære verdiene, og har bidratt til å sette sekularisme som en av de viktige bærebjelkene for staten. Denne typen historieskriving er enklest å finne i skolebøkene. Historiepensumet fra første trinn og utover handler om Atatürks reformer og hvordan Atatürk har reddet landet fra indre og ytre fiender. Hovedformålet med denne historieskrivingen er å forsvare reformene til Atatürk.¹⁵

I denne sammenhengen er uavhengighetstribunalene (*Istiklal mahkemeleri*) et viktig historisk fenomen under uavhengighetskampen. I perioden etter 1927 ble det forsket i mindre grad, sammenlignet med frigjøringskrigen, dannelse av Folkeforsamlingen og Atatürk. Dette gjelder også for opposisjonen i samme periode. Hovedfokuset i denne oppgaven vil være Uavhengighetstribunalets rolle i avskaffelse av opposisjonspartiet *Det progressive republikanske partiet*, og anklagene mot de ledende aktørene i partiet. I denne oppgaven har kilder fra Den nasjonale folkeforsamlingen (*Türkiye Büyük Millet Meclisi*) blitt benyttet, og disse er tilgjengelige både i bokform og på internett. Lovene, vedtakene og referatene tatt under avstemming ved lovvedtak er gjort tilgjengelige for forskning.¹⁶ En viktig

¹³ Aybars s. 287.

¹⁴ Zürcher, Jan Erik. *Cumhuriyetin ilk yıllarından siyasal muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)* Istanbul 2016 s. 123 / Boken er også utgitt på engelsk: *Political opposition in the early Turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925*. Leiden.1991.

¹⁵ Ibid. s. 8-9.

¹⁶ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html

kildesamling for uavhengighetstribunalene er utgitt av Den Nasjonale Folkeforsamlingen både i bokform, og på Folkeforsamlingens nettsider. Disse kildene gir tilgang til rettsakene tribunalet har behandlet og rettsavgjørelsene som ble vedtatt. Disse kildene ble publisert som en del av et pågående prosjekt som startet i 2015, og første bind ble utgitt samme år. Prosjektets mål er å publisere alle rettsprotokollene, referatene, avgjørelsene og straffene Uavhengighetstribunalet har gitt. Det utgis et bind for hvert tribunal som har eksistert, og pr. i dag er det utgitt tolv bind. De bindene som er publisert til nå er for tribunalene som ble opprettet under uavhengighetsperioden, unntatt sjetten bind som består av seks deler, og er om rettsakene mot opprøret som oppstod i 1925. En ulempe med denne kildesamlingen, er at rettsprotokollene til Uavhengighetstribunalet (*Ankara İstiklal Mahkemesi*) som behandlet de politiske rettsakene, og som utgjør hoveddelen i denne oppgaven, ikke er publisert. Etter å ha kontaktet arkivarene i Folkeforsamlingen, fikk jeg vite at publiseringstidspunktet til det siste bindet ikke er kjent, men at prosessen fortsatt pågår.¹⁷

En viktig publikasjon innen dette feltet er boken til Selma og Faruk Ilikans: *Ankara İstiklal Mahkemesi*. I denne boken blir rettsprotokollene til rettsaken mot medlemmer av *Commitee of Union and Progress* som foregikk etter attentatforsøket mot Atatürk publisert, men den tar kun for seg rettsakene som foregikk i Ankara, og ikke den første delen i rettsaken som foregikk i Izmir, hvor medlemmer av Det progressive republikanske partiet ble dømt. Boken er en verdifull kilde for oppgaver som omhandler avskaffelse av *Commitee of Union and Progress*, som en tid utgjorde den politiske makten i Det osmanske riket.¹⁸ I tillegg til Ilikans bok, er et annet viktig bidrag til dette feltet boken til Ahmed Nedim, som også publiserer rettsprotokollene til Ankaratribunalet. Hovedfokuset på Nedims bok er rettsakene som gikk mot de religiøse gruppene, og spesielt de som reagerte på hatteloven som ble vedtatt i 1926 og påtvang bruk av hatt for alle menn.¹⁹ Disse primærkildene er publisert på tyrkisk, og som nevnt ovenfor er noen av dem publisert med arabiske bokstaver, som var skriftspråket før reformen i 1928. Folkeforsamlingens arkiv, Ilikans og Nedims bok finnes på begge språk.

¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi. *İstiklal Mahkemeleri*. Bind I- *Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları*. Bind II- *Istanbul İstiklal Mahkemesi: Kararlar ve Mahkeme Zabıtları*, Bind III – *El Cezire İstiklal Mahkemesi: Kararlar ve Mahkeme Zabıtları*. Bind IV - *Eskisehir İstiklal Mahkemesi: Kararlar ve Mahkeme Zabıtları*. Bind V – *Isparta İstiklal Mahkemesi: Kararlar ve Mahkeme Zabıtları*. Bind VI - *Şark İstiklal Mahkemesi: Kararlar ve Mahkeme Zabıtları*. Ankara. TBMM Kütüphanesi ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları 2015 (<https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>).

¹⁸ Ilikan, Selma - Ilikan, Faruk. *Ankara İstiklal Mahkemesi: Ankara İstiklal Mahkemesi`nde cerayan eden su-i kasd ve taklib-i hukümet davası`na ait resmi zabıtlar*. İstanbul. Simurg kitapçılık, yayıncılık ve dağıtım. 2005.

¹⁹ Nedim, Ahmed. *Ankara İstiklal Mahkemesi zabıtları 1926*. Ankara. Isaret Yayınları. 1993.

1.2.2 Sekundærkilder

I årene etter uavhengighetskampen ble det skrevet en rekke bøker om og av personer som selv var viktige aktører i perioden uavhengighetskampen pågikk, og etter erklæring av republikken. Lederen for uavhengighetskampen og senere den første presidenten av Republikken Tyrkia, Mustafa Kemal Atatürks, holdt en tale i Folkeforsamlingen fra 15. til 20. oktober 1927, hvor han oppsummerte den politiske aktiviteten fra 1919 til 1927 ut ifra sitt eget perspektiv. Denne talen ble senere utgitt med navnet *Nutuk*. Boken beskriver den politiske utviklingen fra da Mustafa Kemal (Atatürk) ankommer havnebyen Samsun 19.mai 1919 til opposisjonen under republikken blir helt avskaffet. Boken er en av de mest grunnleggende kildene til denne perioden, spesielt siden Mustafa Kemal skrev den.²⁰ I tillegg til *Nutuk* ble Mustafa Kemals uttalelser, erklæringer og taler ble publisert i to utgaver: *Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri*²¹ og *Atatürk`ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*.²²

Nesten alle de viktige aktørene i perioden har skrevet bøker som handler om denne perioden. Boken som blir mest bruk av historikere som skriver om denne perioden er Ali Fuat Cebesoy's memoarer: *Siyasi Hatıralar* (Politiske minner), og består av to bind.²³ Cebesoy's vennskap med Mustafa Kemals vennskap oppstod på militærskolen. Han hadde ansvaret for viktige oppdrag under uavhengighetskampen. Senere ble han partisekretær i opposisjonspartiet, og ble anklaget for å ha deltatt i attentatet mot Mustafa Kemal. Cebesoy er en viktig aktør i perioden denne oppgaven har hovedfokus på.

En annen aktør som var vitne til perioden er Fahrettin Altay. Hans bok *Görüp Gecirdiklerim: 10 yıl savas ve sonrası* (Mine opplevelser: 10 år med krig og etter), inneholder viktig informasjon om Mustafa Kemals holdning når det gjelder Uavhengighetstribunalet.²⁴ Rauf Orbay var kjent for sin innsats i marinen under balkankrigen. Senere deltok han i uavhengighetskampen og var statsminister fra juli 1922 til august 1923. Med splittelsen i Folkeforsamlingen endte han på opposisjonssiden, og var nestleder i opposisjonspartiet. Han skrev *Cehennem Degirmeni* (Helvetes mølle) i to bind som omhandler hans politiske minner.²⁵ Ali Kiliç var dommer i Ankaratribunalet som hadde de politiske rettssakene. De

²⁰ Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara. Kaynak Yayinlari. 2015.

²¹ Türk inkilap tarihi Enstitüsü yayinlari. *Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri* (1918-1937). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basimevi. 1961.

²² Atatürk kültür, dil ve tarih yüksek kurumu. *Atatürk`ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri: Bügünkü dille*. Ankara. Atatürk Arastirma Merkezi, 2006.

²³ Cebesoy, Ali Fuat. Bind I: *Siyasi Hatıralar: Büyük zaferden Lozan`a*. Bind II: *Siyasi Hatıralar: Lozan`dan Cumhuriyete*. Istanbul. Temel yayinlari, 2002.

²⁴ Altay, Fahrettin. *Görüp gecirdiklerim: 10 yıl savas ve sonrası 1912-1922*. Istanbul. Insel yayinlari, 1970.

²⁵ Orbay, Rauf. *Cehennem degirmeni: Siyasi hatıralarım* bind I og II. Istanbul. Emre yayinlari, 1993.

rettssakene han dømte fikk alvorlige konsekvenser for opposisjonen. Han hadde et nært forhold til Mustafa Kemal under hans levetid, men ble etter hvert bortvist fra politikken. Kilic skrev sine memoarer i boken *Istiklal mahkmesi hatiralari* (Uavhengighetstribunalets minner).²⁶

1.2.3 Litteratur

Det er skrevet en rekke bøker som handler om uavhengighetskampen, Atatürk og perioden utover fra erklæring av republikken. De fleste av disse bøkene fokuserer på den politiske utviklingen, og har da gjerne et hovedfokus på Mustafa Kemal og hans lederskap under uavhengighetskampen. Det er også mulig å finne bøker som omhandler Tyrkias historie generelt, med en lengre tidsperiode etter krigen.²⁷ Denne oppgavens hovedfokus ligger for det første på hendelsene som forårsaket etablering av Uavhengighetstribunalet, deretter selve tribunalenes eksistens, så juridisk grunnlag og til slutt effekten de har hatt overfor politikken. Det viktigste og mest omfattende arbeidet om Uavhengighetstribunalet, er Ergün Aybars sin *Istiklal Mahkemeleri* fra 1975. Denne omhandler tribunalene som ble etablert under uavhengighetskampen i perioden 1920–1923. Bokens tema ble senere utvidet til også å handle om tribunalene som ble opprettet under republikktiden 1923–1927, og den utvidede versjonen ble utgitt i 2006.²⁸ Det kan sies at Aybars var den første som kom inn i Uavhengighetstribunalets arkiv, som var lagret i Den nasjonale folkeforsamlingen (*TBMM*) i Ankara. Uavhengighetstribunalene (*Istiklal Mahkemeleri*) var et vanskelig tema å forske på, spesielt på grunn av politiske årsaker og det dårlige ryktet de har fått. Tilgang til arkivet ble kun muliggjort etter tillatelse fra presidenten i Folkeforsamlingen. Derfor er Aybars bok viktig som primærkilde, fordi den baserer sin forskning på dokumentene i arkivet. Aybars hovedfokus er å forsvare tribunalene mot kritikken som er rettet mot dem. Han skriver stadig om nødvendigheten av tribunalene, og legitimerer på den måten tribunalenes eksistens. Spesielt når det gjelder tribunalene dannet under republikken mener han at disse tribunalene var nødvendig for å danne stabilitet og kontinuitet i det nye politiske systemet. For å forsvare

²⁶ Ali Kiliç. *Istiklal mahkemeleri hatiralari*. Istanbul. Sel yayinlari, 1955.

²⁷ Se blant annet Stanford J. Shaw sin *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918.1923 a Documentary study*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basimevi, 2000 som består av seks bind og handler om utviklingen fra Det osmanske rikets fall til dannelse av den moderne Tyrkia. For perioden utover etter dannelse av republikken Feroz Ahmad sin *The Making Of Modern Turkey*. New York, 1993. For Mustafa Kemals liv se Sükrü Hanioglu sin *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton University Press, 2011.

²⁸ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri*, Istanbul: Dogan kitap, 2018.

denne påstanden definerer han perioden fra 1924 til 1927 som usedvanlige tider og mener at kun usedvanlige tiltak kan bidra til å danne stabilitet. Denne tilnærmingen blir kritisert av Mete Tunçay i sin *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923–1931* (Dannelse av ettpartistyret i Den Tyrkiske Republikken 1923–1931).²⁹ Selv om hovedfokuset til denne boken ikke er uavhengighetstribunalene, omhandler den bidraget til tribunalene i dannelsen av ettpartistyret i Tyrkia. I motsetning til Aybars, mener han at Uavhengighetstribunalet ble brukt bevisst av den politiske makten mot opposisjonen. Boken dekker en periode fra starten av krigen frem til det siste forsøket med å danne et opposisjonsparti i 1930, og legger vekt på andre faktorer som bidro til dannelse av ettpartistyret. Feridun Kandemir's *Izmir Suikastinin İçYüzü* (Virkeligheten om Izmir-attentatet), utgitt i to bind, fokuserer på attentatforsøket mot Mustafa Kemal. Boken er et viktig bidrag til dette temaet, siden Kandemir har hatt kontakt med aktørene som var vitne til hendelsen.³⁰

Den nederlandske historikeren Erik Jan Zürchers *Political opposition in the early turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925* tar for seg dannelsen av og den politiske prosessen rundt dannelsen av det første opposisjonspartiet i Tyrkia.³¹ Boken til Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (Opposisjon i første samling: den andre gruppen) er en omfattende studie som analyserer opposisjonens strukturelle og politiske egenskaper i perioden fra starten av uavhengighetskampen, til etablering av opposisjonspartiet.³² Sammen med de ovenfor nevnte bøkene som fokuserer på historiske fenomener i perioden 1919–1930, har denne oppgaven hatt nytte av bøker som handler om Tyrkias historie over lengre tidsperioder.³³

²⁹ Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. Tarih Vakfı Yayinlari, 1999.

³⁰ Kandemir, Feridun. *Izmir Suikastinin içyüzü*. Istanbul. Ekicigil Yayinlari, 1955.

³¹ Zürcher, Erik Jan. *Political opposition in the early Turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925*. Leiden. E.J Brill, 1991.

³² Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. Istanbul. Iletisim Yayinlari, 2011.

³³ Zürcher, Erik Jan. *Turkey, a Modern History*. London. I.B. Tauris, 1998; Aksin, Sina. *Empire to Revolutionary Republic: The emergence of the Turkish Nation from 1789 to present*. New York. New York University press, 2006; Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford. Oxford University Press, 2002; Gologlu, Mahmut. *Milli Mücadele tarihi – V: Türkiye Cumhuriyeti 1923*. Istanbul. Is Bankasi kültür Yayinlari, 2011 / Gologlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I 1924-1930: Devrimler ve Tepkiler* Istanbul, Is Bankasi Kültür Yayinlari, 2017

1.2.4 Oversettelse, stedsnavn og etternavn

Siden denne oppgaven bygger på tyrkiske kilder og litteratur, kan det oppstå uklarheter gjennom lesingen. Hensikten med denne delen er å minske uklarhetene som kan oppstå. Alle oversettelsene i denne oppgaven er utført av meg. Som nevnt ovenfor blir *Istiklal Mahkemeleri* som er hovedfokuset på denne oppgaven, oversatt med «uavhengighetstribunaler». I tillegg blir kun «tribunaler» benyttet for å gjøre lesningen enklere. Utgangspunktet for denne oversettelsen er den engelske bruken *Independence Tribunal* som historikere bruker. *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, som ble dannet av motstandsbevegelsen under uavhengighetskampen i Tyrkia, blir i denne oppgaven oversatt til «Den nasjonale folkeforsamlingen». Siden det samtidig var et parlament (*Meclis-i Mebusan*) i Istanbul kan dette føre til misforståelser. For å markere dette benytter jeg «Folkeforsamlingen» i oppgaven, noe som representerer motstandsbevegelsen som styrer uavhengighetskampen. Bernt Brendemoen bruker i sin Tyrkisk-Norsk ordbok «Folkeforsamling» for ordet *Meclis* som også vil bli brukt i denne oppgaven. Motstandsbevegelsen *Anadolu Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti* blir oversatt til «Forening for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia» (FRAR), men hovedsakelig vil betegnelsen «motstandsbevegelsen» bli benyttet. For *Halk Firkasi* som senere fikk navnet *Cumhuriyet Halk Partisi* (det Republikanske Folkeparti) vil «Folkeparti» eller forkortelsen «RFP» benyttes, og for opposisjonspartiet *Terakkiperver Cumhuriyet Firkasi* vil «det Progressive Republikanske Parti» eller forkortelsen «PRP» bli benyttet.

Siden områdene som utgjør dagens Tyrkia ble kalt Det osmanske riket før opprettelsen av republikken, blir *Anatolia* brukt for å peke på områdene uavhengighetskampen kjempet for, men om dannelsen av republikken benyttes Tyrkia. Med nord, sør, vest og øst-*Anatolia* menes de samme områdene som utgjør dagens Tyrkia. For å markere skillet mellom motstandsbevegelsen som førte uavhengighetskampen og styret i Det osmanske riket, vil jeg benytte Ankara som sted for motstandsbevegelsen, og Istanbul for styret i Det osmanske riket. I innledningsfasen av denne oppgaven brukte jeg Mustafa Kemal for å være historisk korrekt, men i 1934 ble loven om etternavn vedtatt og Mustafa Kemal fikk etternavnet Atatürk. I bøker som omhandler perioden før etternavnsloven, blir Mustafa Kemal mer brukt enn Atatürk, og de andre aktørenes navn blir skrevet i parentes. For å unngå forvirring vil jeg benytte navnene som ble brukt etter 1934, altså for Mustafa Kemal: Atatürk. De andre aktørene vil bli skrevet med navn og etternavn, for eksempel: Kazim Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Ismet İnönü, Rauf Orbay, og Ali Fethi Okyar. De aktørene som får «herr» foran

eller «pasja» bak navnet sitt har trolig mistet livet før loven, og derfor omtales de med tittel foran eller bak navnet.

2 Kapittel – Den tyrkiske uavhengighetskampen

Tilbakegangen som hadde startet i Det osmanske riket oppnådde sitt høyeste nivå etter tapet i den første verdenskrigen. I 1918 tok utviklingen av krigen en negativ retning for sentralmaktene. Selv om russerne hadde trukket seg fra krigen etter revolusjonen i 1917, gjorde USAs deltakelse i Ententemaktene nederlaget uunngåelig. Tyskland, Østerrike-Ungarn, Bulgaria og Det osmanske riket innså at de tapte krigen, og begynte derfor å lete etter en løsning for sikre freden. Etter et par avslåtte forsøk, godtok Storbritannia å fremhandle en våpenhvileavtale med tyrkerne. Den 30. oktober 1918 aksepterte Det osmanske riket de tunge betingelsene til Storbritannia og skrev under Moudres-våpenhvileavtalen på om bord på det britiske slagskipet *HMS Agamemnon* som ventet utenfor Moudres' havn på øya Limnos.³⁴ Våpenhvileavtale betydde på en måte kapitulasjon og slutt på det store imperiet som en gang hadde grenser fra Budapest til Jemen og Nord-Afrika. Det som gjensto av de brede områdene var kun Anatolia, som i hovedsak var befolket av tyrkere og som ble hovedbase for uavhengighetskampen.³⁵ Den politiske utviklingen i Anatolia utviklet seg annerledes etter krigen enn i områdene som den arabiskbefolkede delen utgjorde i riket. Tyrkernes militære innsats i uavhengighetskampen mot okkupantene under ledelse av Atatürk ble avgjørende for deres grenser og det politiske systemet. Dette kapitlet skal ta for seg den politiske utviklingen som oppstod i Anatolia etter første verdenskrig, kampen mellom motstandsbevegelsen, seierherrene og styret i Istanbul. Innledningsvis vil oppløsning av Det osmanske riket være tema, deretter vil temaet være hovedpunktene i uavhengighetskampen som endte med erklæring av republikken, og ta for seg perioden frem til 1923.

2.1 Oppløsningen av Det osmanske riket

Det osmanske riket ble grunnlagt i 1299 av Osman I. Frem til oppløsningen i 1922 ble det styrt av sønnene til Osman, altså det osmanske dynastiet, men som følge av nye politiske ideer som oppstod på 1800-tallet ble sultanens makt redusert ved innførelsen av grunnloven i 1876 og dannelse av parlamentet *Meclis-i Mebusan*. Året etter startet krigen mot Russland, og den daværende sultanen Abdulhamid II (1876–1909) stengte parlamentet med krigen som

³⁴ Zürcher, J. Erik. *Modernleser Türkiye'nin Tarihi* s. 201; Aksin, Sina. *Turkey from empire to revolutionary republic* s. 119; Shaw, Stanford J. *History of the Ottoman Empire and modern Turkey; Volume II: Reform, revolution, and Republic: The rise of modern Turkey, 1808-1975*. London. Cambridge University press, 1977 s. 327-328.

³⁵ Anatolia: Det geografiske området som utgjør størstedelen av dagens Tyrkia.

påskudd.³⁶ Nasjonalismeideen som vokste frem i Europa var en stor trussel for Det osmanske riket, siden de var et rike sammensatt av flere etnisiteter. Det var spesielt i Balkan at dette førte til problemer, på grunn av den geografiske nærheten til Sentral-Europa, og av religiøse årsaker. I tillegg var Storbritannia og Russland aktive i området for å løse dem fra Det osmanske riket. Mens sultanen prøvde å holde riket sammen og befeste sin makt, samlet opposisjonen seg i Paris og dannet *Commitee of Union and Progress (Ittihat ve Terakki Cemiyeti)*. Opposisjonens hovedmål var å innføre grunnloven og ha et fungerende Parlament, altså konstitusjonelt monarki.³⁷ Spenningen mellom sultanen og CUP vokste utover perioden, og CUP økte sin effekt innad i byråkratiet, politikken, media og aller viktigst: i hæren. Makedoniproblemet ble den avgjørende hendelsen som fikk Abdulhamid II. til å innføre grunnloven og åpne Parlamentet etter 30 år. Herskerne av Storbritannia og Russland møttes i juni 1908 ved byen Reval, og vurderte forslaget om at Makedonia – som var under Det osmanske rikets styre – skulle kontrolleres av utenlandske styrker og sultanen bare skulle ha symbolsk makt.³⁸ CUPs medlemmer tolket dette som at disse to maktene avgjorde å splitte riket, og besluttet dermed å sette i gang et opprør mot sultanen, som de mente ikke hadde kraft til å handle mot dette forslaget. Natt til 23.juni 1908 godtok sultanen kravene til CUP, innførte grunnloven og åpnet parlamentet.³⁹

Året etter, i april 1909, startet en gruppe som innehadde religiøse motiver å protestere mot CUPs politikk. Denne politikken var preget av vestlige verdier, og de protesterende ønsket et styre på linje med islamsk lov. Protestene skapte opptøyer i Istanbul. For den nye regjeringen var dette uventet, og de var redde for at sultanen skulle stenge parlamentet igjen. Flere av CUPs medlemmer rømte fra Istanbul etter protestene, men de var fortsatt sterke i balkanområdene, spesielt i Thessaloniki hvor 3. armé i hæren oppholdt seg. Den 24. april tok soldater i 3. armé kontroll over Istanbul, slo ned opprøret og erklærte unntakstilstand. I tillegg abdiserte Abdulhamid II, og hans lillebror Mehmed V ble innsatt som Sultan.⁴⁰

Det osmanske riket fortsatte å miste sin styrke i perioden fremover. Tapet for Italia i krigen i Tripolitania (dagens Libya) i 1911 viste svakhetene til riket, men på den andre siden oppmuntret balkanlandene Serbia, Bulgaria, Montenegro og Hellas til å kaste tyrkerne fra det europeiske kontinentet. Med dette som formål dannet de en forsvarsallianse, og Serbia stilte et

³⁶ Zürcher s. 121; Shaw s. 174, 185.

³⁷ Zürcher s. 135.

³⁸ Zürcher s. 141-142, Aksin s. 50.

³⁹ Zürcher s. 151, Aksin s. 59-60

⁴⁰ Aksin s. 61, Zürcher s. 151, Shaw s. 279.

ultimatum til regjeringen i Istanbul om å gi fra seg retten til Makedonia, men regjeringen i Istanbul nektet dette og alle sammen erklærte krig i oktober 1912.⁴¹ Balkanlandene førte offensiv krig og nærmet seg innen kort tid Istanbul, det største nederlaget var da hovedstaden i riket før Istanbul, Edirne, ble okkupert av Bulgarske styrker. I desember godtok regjeringen i Istanbul våpenstillstanden, og ti dager senere møttes partene i krigen til konferanse i London. Denne konferansen ble derimot avbrutt når nyheter om regjeringskupp i Istanbul nådde London. CUPs medlemmer ønsket å befeste sin makt i hele riket og planla et kupp mot regjeringen, og en anledning bød seg da de så at regjeringen skulle bøye seg for stormaktene og gi fra seg Edirne. Den 22. januar 1913 angrep en del offiserer som var CUP-medlemmer regjeringsbygget og drepte forsvarsministeren, tok de andre ministrene som gisler og krevde regjeringssjefens (*Sadrazam*) avgang fra posten. Etter kuppet ble sultanens makt symbolsk og Parlamentet (*Meclis-i Mebusan*) hadde i stor grad mistet sin kraft. Det osmanske riket ble fra kuppet til nederlaget ved første verdenskrig styrt av i hovedsak tre personer: Enver Pasja, Ahmed Djemal Pasja og Mehmed Talat Pasja.⁴²

Alle de tre var redde for at det Osmanske riket skulle bli alene før en stor krig, det var særlig tydelig ut fra stormaktenes oppførsel etter Balkankrigene. I starten prøvde de å danne allianse med Storbritannia og Frankrike. Disse to hadde gode forhold til Russland, og nektet å alliere seg med tyrkerne. Forholdet til Russland var viktigere for Storbritannia og Frankrike, for slik kunne de slippe å forholde seg til Det osmanske riket når det gjaldt Balkan. Dermed gjensto alliansealternativet med Tyskland og Østerrike-Ungarn. En annet årsak til at Det osmanske riket deltok i sentralmaktene, var samarbeidet de hadde inngått med tyskerne når det gjaldt modernisering av hæren og forbedring av infrastrukturen. I tillegg hadde hærsjefen Enver Pasja en tyskvennlig holdning, i motsetning til Djemal og Talat Pasja. Alliansen ble undertegnet i Istanbul 2. august 1914.⁴³

Det Osmanske riket erklærte først sin nøytralitet, men Tyskland ønsket å benytte seg av den geopolitiske posisjonen til tyrkerne, samt bruke kalifens tittel til å samle støtte fra muslimene og utvidet slik krigens territorium. Landene som utgjorde Ententealliansen kunngjorde til Det osmanske riket at de økonomiske kapitulasjonene skulle bli fjernet, og de lovet også økonomisk bistand for å forhindre tyrkernes deltakelse i krigen. CUP-lederne, derimot, mente at Tyskland ville vinne krigen. Slik kunne de tapte områdene tas tilbake og kapitulasjonene

⁴¹ Zürcher s. 163; Price, Phillips M. A History of Turkey: From Empire to Republic. London. Georg Allen & Unwin LTD, 1956 s. 85-86.

⁴² Ibid s. 168-169; Price s. 86; Pasja: den høyeste militære og sivile embetstittelen i Det osmanske riket.

⁴³ Ibid. s. 170; Shaw, History of the Ottoman Empire and modern Turkey s. 310.

ble derfor opphevet ensidig. To krigsskip som Det osmanske riket hadde fått fra Tyskland bombet en russisk havn i Kirim-halvøya, og dermed var det Osmanske riket involvert i krigen.⁴⁴

Selv om tyrkerne førte en vellykket krig i frontene på Anatolia, var situasjonen annerledes på frontene i Midtøsten. Både britiske og franske styrker hadde tatt kontroll over områder som tilhørte Det osmanske riket. Tysklands og Østerrike-Ungarns kapitulasjoner og Bulgarias tilbaketreking fra krigen åpnet for Storbritannias mulighet til å angripe Istanbul i starten av oktober, og Det osmanske riket ble nødt til å forhandle om fred. Som følge av tapet rømte Enver, Djemal og Talat Pasja fra Istanbul i en tysk båt. Både Djemal og Talat ble etter hvert drept av armenske grupper, og CUP oppløste seg selv etter et ekstraordinært møte. Den siste sultanen, Mehmed VI, fikk mye mer kontroll etter det tomrommet som oppsto. Han utnevnte en regjering, noe sultanen ikke kunne gjøre før krigen. Det osmanske riket hadde ikke noen annen utvei enn å akseptere nederlaget. Etter et par mislykkede forsøk gikk Storbritannia med på å forhandle om en våpenhvileavtale. Moudros-våpenhvilen ble undertegnet den 30. oktober 1918 ombord på det britiske krigsskipet *HMS Agamemnon* av marineministeren til Rauf Orbay og Admiral Calthorpe.⁴⁵ Kravene på Moudros var omfattende – de ødela nesten hele forsvarssystemet til riket. Ifølge avtalen kunne ententemaktene okkupere Dardanellene og Bosporosstredet, og kontrollere jernbane- og telegrafnettverket. I tillegg skulle tyrkiske soldater demobiliseres og tilbaketrekkes fra arabiske områder, samt tilbake levere krigsfangene. Militære styrker skulle om nødvendig bli, for å beskytte grensene. Den viktigste artikkelen i avtalen var nummer 7 som ga ententemaktene rett til å okkupere hvor som helst i Det osmanske riket dersom deres egen sikkerhet var truet.⁴⁶

Avtalen trådte i kraft dagen etter. Den 13. november 1918 ble viktige punkter i hovedstaden Istanbul okkupert av Storbritannia, men kontroll av byen var fortsatt hos osmanerne. Artikkel 7 ble raskt igangsatt av seierherrene. Byene i Sør-Anatolia ble okkupert av Frankrike, og italienerne okkuperte områdene i Sørvest-Anatolia. I Øst-Anatolia gikk armenske grupper offensivt ut, og tok kontroll over byene. Med støtte fra Storbritannia begynte Hellas å okkupere Anatolia fra vestkysten den 15. mai 1919. Til tross for at landet var okkupert av Frankrike, Storbritannia og Italia pågikk uavhengighetskampen hovedsakelig mot

⁴⁴ Shaw s. 310-312.

⁴⁵ Shaw s. 325-326.

⁴⁶ Zürcher. s. 201-205; Shaw s. 325-326.

gresk okkupasjon. Hellas' hensikt var å bli en forlengelse av britiske styrker og knuse motstandsbevegelsen som allerede hadde begynt å organisere seg i Anatolia.⁴⁷

2.2 Veien til uavhengighet

Planene for uavhengighetskampen var allerede lagt under første verdenskrigen. Som følge av planen sendte Enver og Talat Pasja en god del våpen til Anatolia, med en tanke om at Storbritannia kunne vinne slaget ved Gallipoli og okkupere Istanbul allerede i 1915. Dersom dette hadde skjedd, ville styret i Istanbul flykte sammen med sultanen til Konya, den første Tyrkiske hovedstaden etter 1071, og starte en uavhengighetskamp. I tillegg ville de opprette en organisasjon kalt *Karakol* for å styre hele denne kampen, men siden Det osmanske riket vant slaget ved Gallipoli, ble disse planene ikke tatt i bruk.⁴⁸

Selv om CUP var oppløst og lederne hadde rømt fra landet, beholdt organisasjonen sin innflytelse på byråkratiet og hæren. Det nye styret etter CUP ønsket å fjerne dem fra disse stillingene, men det var ikke nok kvalifiserte personer som kunne ta plassene deres. Denne effekten ga en viss selvstendighet til styret i Istanbul, selv om de var under okkupasjon og la grunnlaget for uavhengighetskampen. På den andre siden oppstod det uenigheter mellom seierherrene, på grunn av uoversiktlig og komplisert ansvarsfordeling om hvordan byen skulle kontrolleres. I tillegg strømmet det flyktninger til byen fra de tapte områdene i Balkan, Rumelia og Trakia. En annen faktor som hjalp tyrkerne, var at det britiske styret kun brukte armenske og greske innbyggere i byen til å samle informasjon, og med det ble informasjonen de fikk fra tyrkerne redusert.⁴⁹ CUP-medlemmer som gjemte seg utnyttet situasjonen og sendte våpen, ammunisjon, militæruniformer og annet viktig utstyr til Anatolia i perioden fra november 1918 til mars 1920. Dette var også årsaken til at Storbritannia utvidet okkupasjonen i 1920 og tok fullstendig kontroll over byen.⁵⁰

Etter en stund økte antallet offiserer som forlot Istanbul, og de reiste til forskjellige steder i Anatolia for kjempe mot okkupasjonen. På den andre siden dannet medlemmer av CUP i Anatolia motstandsgrupper som het *Müdafaa-i Hukuk Cemiyet* (Forening for Forsvar av Rettigheter) i forskjellige byer. Disse var forløpere til det som senere ble *Anadolu Rumeli*

⁴⁷ Shaw s. 328-330; Zürcher s. 205; Price s. 99.

⁴⁸ Zürcher s. 204.

⁴⁹ Ibid s. 211.

⁵⁰ Det ble sendt 56 000 bomber, 320 automatgevær, 1500 hagler, 2000 kasser med ammunisjon og 10 000 militæruniformer. (Dagtekin, Hüseyin. *Istiklal Savasinda Anadolu'ya Kacirilan Mühimmat ve Askeri Esva Hakkında Tanzim Edilmis Mühim Bir Vesika*, 1955 s. 9-15).

Müdafaa Hukuk Cemiyeti (Forening for Forsvar av Rettigheter for Anatolia og Rumelia. FRAR).⁵¹ Det som manglet var en leder som skulle styre uavhengighetskampen. Etter et par tilbud til de fremtredende skikkelsene i CUP som var igjen i Istanbul, gikk forespørselen videre til Mustafa Kemal Atatürk. Han var medlem av *Committee of Union and Progress* fra starten.⁵² Atatürk var blant offiserene i 3. armé som tok kontroll over Istanbul i 1908. Senere dro han til Libya og til slutt økte han sin popularitet med sin innsats under slaget ved Gallipoli i 1915. Det viktigste med han, var at han holdt seg utenfor den politiske maktkampen som oppstod blant offiserene i det osmanske hæren under CUP-styret etter 1908. I tillegg var han kjent for sine dyktige militære ferdigheter, noe som gjorde han populær i hæren.⁵³ Våren 1919 oppsto det konflikter blant religiøse grupper i nord og delvis i Øst-Anatolia. Konflikten måtte fås under kontroll, fordi dette kunne åpne veien for ententemaktene til å utvide okkupasjonen som følge av våpenhvileavtalen i Moudros, og bidra til dannelsen av en armensk stat i Øst-Anatolia. Regjeringen i Istanbul, under regjeringssjef Ferid Pasjas styre, besluttet å sende en observatør som skulle følge med på hæren i Nord-Anatolia og få kontroll på konfliktene. Sultanen og regjeringen valgte å sende Atatürk. Han fikk brede rettigheter fra sultanen og reiste fra Istanbul 16. mai 1919.⁵⁴

Jeg ankom Samsun den 19.mai 1919. Slik var situasjonen på den tiden: Alliansen som Det osmanske riket var inkludert i, og den osmanske regjeringen, var blitt beseiret i den store krigen. Den osmanske hæren var blitt knust på hver front. Det ble underskrevet en våpenhvileavtale under alvorlige forhold.⁵⁵

Slik beskriver Atatürk starten av uavhengighetskampen og situasjonen i Det osmanske riket i *Nutuk* som han skrev når han befestet sin makt etter erklæring av republikken. Den 19. mai 1919 ankom Atatürk til Samsun, havnebyen i Nord-Anatolia, fire dager etter at greske tropper begynte okkupasjonen av Izmir. Under sitt opphold i Anatolia kom han i kontakt med offiserene som hadde allerede hadde flyktet fra Istanbul, og som skulle bli hovedaktører i motstandsbevegelsen. De viktigste blant dem var Kazim Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele Ismet İnönü og Fevzi Cakmak. I perioden fra 19. mai 1919 til 23. april 1920 ble det holdt konferanser i Amasya, Erzurum og Sivas med deltakelse fra offiserer, byråkrater og

⁵¹ Zürcher s. 213, 221; Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* s. 20-21.

⁵² Karabekir, Kazim. *Istiklal Harbimiz*. Istanbul, 1960 s. 391.

⁵³ Zürcher, *Modernlesen Türkiye'nin tarihi* s. 213-214.

⁵⁴ Shaw s. 341-342, Aksin s. 122.

⁵⁵ Atatürk, Mustafa Kemal – *Nutuk* s. 1. (min egen oversettelse til norsk)

ledende samfunnsaktører. Amasyakongressen ble holdt 12. juni 1919 og vedtakene ble erklært med et rundskriv. Rundskrivet pekte på en trussel mot landet, beskyldte regjeringen i Istanbul for ikke å ha gjort jobben sin, at det skulle holdes en større kongress i Sivas, og en invitasjon til denne kongressen. Til slutt ble det kunngjort at en kongress skulle bli holdt i Erzurum, for de østlige byene. Erzurumkongressen ble holdt fra 23. juni til 7. august 1919. Det ble avgjort å avvise mandatstyre og istedenfor ble det vedtatt å kjempe for selvstendighet. En annen viktig avgjørelse var dannelsen av representantskapet (*Heyet-i temsiliye*) som skulle bestå av ni personer og fungere som regjering for motstandsbevegelsen. Atatürk ble valgt til leder for representantskapet. Fra Erzurum reiste Atatürk vestover for å samle kongressen i Sivas den 4. september, og 11. september ble avgjørelsene erklært. Noen av avgjørelsene var gjentakelser fra tidligere kongresser, men siden deltakelsen i Sivas var større blir det sett på som et høydepunkt i uavhengighetskampen. De viktigste avgjørelsene som ble tatt i Sivas, var å kjempe for landet mot okkupantene så uavhengighet for det tyrkiske folket kunne oppnås, og etableringen av paraplyorganisasjonen *Anadolu Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti* (Forening for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia) for lokale *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*.⁵⁶ FRAR ble hovedorganisasjonen bak uavhengighetskampen og representantskapet hadde sitt opphav fra denne organisasjonen. FRAR var også forløperen til det som ble det Republikanske Folkeparti etter erklæring av republikken.

Okkupasjonsmaktene var lite fornøyd med utviklingen som foregikk i Anatolia. De la press på regjeringen i Istanbul om å kalle Atatürk tilbake fra oppdraget. Atatürk fikk vite om tilbakekallelsen og resignerte den 7. juni 1919 mens han var i Erzurum, dagen før han ble fratatt stillingen. Regjeringssjefen Ferid Pasja mislikte motstandsbevegelsen og prøvde å hindre dem ved hjelp av en guvernør, men han mislyktes. Etter dårlige resultater fra fredsforhandlingene måtte han gå av. Isteden ble Ali Riza pasja regjeringssjef, og han var mer nasjonalist enn sin forgjenger. Han hadde en positiv holdning til motstandsbevegelsen og sørget for at de fikk mer makt i politikken.⁵⁷

I desember 1919 flyttet representantskapet (*Heyet-i temsiliye*) sin hovedbase fra Sivas til Ankara. De valgte Ankara på grunn av den geografisk sentrale posisjonen og direktejernbanelinjen til Istanbul. Slik kunne de ha bedre kommunikasjon med hovedstaden. Det var samtidig valg for Det osmanske rikets parlament (*Meclis-i Mebusan*) som lå i Istanbul. Etter støtte fra regjeringssjefen var flesteparten av kandidatene utnevnt av

⁵⁶ Aksin s. 129, 133, 138; Zürcher s. 224-225; Hanioglu. Atatürk s. 99.

⁵⁷ Zürcher, s. 226.

representantskapet, ledet av Atatürk. Slik kunne Atatürk øke motstandsbevegelsens politiske makt i Istanbul. Dermed ble Parlamentet i Istanbul i en liten stund talerstolen til motstandsbevegelsen. Det viktigste disse representantene bidro med, var erklæring av Nasjonal ed (*Misak-i Milli*) den 28. Januar 1920.⁵⁸ Nasjonal ed var et manifest som bestod av seks punkter. Den inneholdt områdene motstandsbevegelsen ønsket å oppnå etter krigen og fredsavtalen. Områdene nevnt i *Misak-i Milli* utgjør i dag det meste av Tyrkias grenser. Områdene som ble utenfor det motstandsbevegelsen erklærte var Mosul (Irak), Aleppo (Syria), Batumi (Georgia), øygruppen Dodekanesene i Egeerhavet og noen områder i Øst-Trakia (grense mellom Tyrkia og Hellas).

Fra mars 1920 økte det britiske presset mot regjeringen i Istanbul, og som følge av det hemmelige samarbeidet med motstandsbevegelsen, utvidet seierherrene med Storbritannias ledelse okkupasjonen den 16. mars 1920, tok full kontroll over byen, samt arresterte noen av parlamentets medlemmer. Den 18. mars ble parlamentet stengt av britene. Dagen etter inviterte Atatürk parlamentsmedlemmer til å danne en ny forsamling i Ankara. I denne perioden gikk to regjeringssjefer av etter korte perioder, og Ferid Pasja ble igjen regjeringssjef. Den 11. april 1920 oppløste sultan Mehmed VI parlamentet for alltid. Etter noen uker kom 92 medlemmer til Ankara, og sammen med andre initiativtakere ble Den Nasjonale Folkeforsamlingen (*Buyuk Millet Meclisi*) åpnet 23. april 1920 i Ankara med 232 oppmøtte medlemmer. På den første samlingen ble Atatürk valgt til president for Folkeforsamlingen. Med dannelsen av Folkeforsamlingen styrket motstandsbevegelsen sin politiske makt og erklærte seg som de legitime representantene for det tyrkiske folket. Folkeforsamlingen var både den lovgivende og utøvende makten, men Ankara anerkjente fortsatt Mehmed IV som statens overhode, siden det fortsatt fantes representanter med lojalitet til sultanen. En annen årsak til dette var også å øke støtten til motstandsbevegelsen fra folket.⁵⁹

På den andre siden diskuterte seierherrene fortsatt hvordan Det osmanske riket skulle fordeles mellom dem. For å diskutere dette møttes seierherrene til en konferanse i San Remo i Italia, i april 1920. Denne konferansen dannet grunnlaget for fredsavtalen i Sèvres. Ifølge fredsavtalen i Sèvres, undertegnet av regjeringssjef Ferid Pasja i Sèvres i Frankrike 10. august 1920, måtte det Osmanske riket overlate kontrollen i Sørøst-Anatolia og dagens Syria til

⁵⁸ Shaw s. 347; Tuncay s. 31; Aksin s. 146; kart over områdene, se vedlegg. «Kart nr. 1».

⁵⁹ Zürcher s. 227; Lewis, Bernard – *The Emergence of Modern Turkey*. 1961 s. 245-247.

Frankrike, Irak til Storbritannia, Vestkysten til Hellas, Sørkysten til Italia og Øst-Anatolia til armenere.⁶⁰

Spenningen mellom Istanbul og Ankara økte stadig. Høydepunktet kom da Mehmed VI og Ferid Pasja med en *fatwa* erklærte Atatürk og hans venner som landsforrædere.⁶¹ Regjeringen anklaget Atatürk og hans venner for å kjempe mot kalifen. Motstandsbevegelsen fordømte dette og svarte at de kjempet for sultanen og for kalifatet.⁶² Den 19. mai 1920 ble Ferid Pasja erklært som landsforræder av Folkeforsamlingen.⁶³ Anklagelsene fra sultanen og Ferid Pasja fikk delvis støtte fra borgerne i Istanbul, og det ble avholdt protester mot motstandsbevegelsen. Det ble til og med opprettet en liten tropp for å kjempe mot motstandsbevegelsen. Det var ikke bare i Istanbul, men også i Anatolia at anklagene påvirket støtten til motstandsbevegelsen. Dette var tydelig i den første fasen av frigjøringskrigen hvor antallet desertører økte dramatisk, men alt dette snudde da Ferid pasja underskrev Sèvres-traktaten. Folkeforsamlingen avviste Sèvres-traktaten med en gang, og erklærte at de skulle kjempe for grensene nevnt i *Misak-i Milli*.⁶⁴

2.3 Den tyrkiske frigjøringskrigen

Motstandsbevegelsen var ikke bare i politisk kamp med Istanbul. På bakken hadde de fiender å kjempe med: grekerne i vest og armenere i øst. Sommeren 1920 utvidet den greske hæren sitt territorium og nærmet seg Ankara. Tyrkiske styrker var fortsatt ikke sterke i det vestlige Anatolia og ble tvunget til å føre geriljakrig mot den greske hæren. *Fatwaen* og folkets uvilje til krig etter å ha kjempet i flere år på forskjellige fronter forårsaket desertering. For å hindre disse deserteringene vedtok Folkeforsamlingen lover og dannet Uavhengighetstribunalet. På østfronten kjempet hæren for å ta tilbake Kars, Ardahan og Batumi som den osmanske hæren hadde forlatt til armenerne som følge av Sèvres-traktaten.

Samtidig som grekerne nærmet seg Ankara, hadde Folkeforsamlingen en utsending hos bolsjevikene for å få militær og økonomisk støtte. Bolsjevikene var villige til å hjelpe, men de krevde at to andre byer i øst – Van og Bitlis – skulle overlates til armenerne. Motstandsbevegelsen nektet dette, startet offensiven mot armenske områder under Kazim

⁶⁰ Zürcher s. 220; Price s. 100.

⁶¹ Fatwa: Juridisk vurdering i islamsk rettslære om hva som i en gitt sak er i overenstemmelse med islamsk lov. (<https://snl.no/fatwa>).

⁶² Zürcher s. 225 – 227; Lewis s. 246.

⁶³ Lewis s. 247.

⁶⁴ Lewis s. 247.

Karabekirs kommando, og tok Kars, Ardahan og Batumi tilbake. Hæren dro videre og stoppet i den armenske byen Gümrü i slutten av november. Armenere led et stort nederlag. Den 2. desember 1921 ble Gümrü-fredsavtalen undertegnet, men den trådte aldri i kraft, da bolsjevikene okkuperte Armenia dagen etter. Dette var samtidig den første diplomatiske avtalen motstandsbevegelsen undertegnet. Samtalene med bolsjevikene fortsatte, og motstandsbevegelsen underskrev Kars-traktaten.⁶⁵ Med freden i øst fikk motstandsbevegelsen våpenhjelp fra bolsjevikene og de kunne nå konsentrere seg om vestfronten.

I januar 1921 stoppet motstandsbevegelsen fremgangen av den greske hæren som nærmet seg Ankara. Storbritannia og Frankrike ønsket fred mellom tyrkerne og grekerne. I februar ble representanter fra regjeringen i Istanbul og Ankara invitert til fredskonferanse i London. I starten var disse to invitert sammen som en komite, men Atatürk nektet å delta sammen med Istanbuls regjering, da han mente at Folkeforsamlingen var den eneste legitime representanten for det tyrkiske folk. For Storbritannia var Istanbul fortsatt den legitime representanten for tyrkere. Saken ble løst da Italia sendte en invitasjon kun til Ankara, slik at begge kunne delta individuelt. Den siste regjeringssjefen for det osmanske riket, Ahmet Tevfik Pasja, representerte Istanbul, og Bekir Sami Kunduh representerte Ankara. Ahmet Tevfik Pasja tok ordet først og sa: «Nå overlater jeg ordet til de egentlige representantene for det tyrkiske folk.»⁶⁶ Dette var tegn på den anerkjennelsen motstandsbevegelsen hadde fått av Istanbul. Tyrkerne og grekerne kom ikke til enighet da de krevde helt motsatte ting fra hverandre. Motstandsbevegelsen krevde grensene erklært på *Misak-i Milli*, mens grekerne ønsket flere områder fra Indre Anatolia. Konferansen tok slutt uten enighet. I april 1921 fortsatte den greske offensiven, og de hadde kommet så nær som 50 km unna Ankara. I denne nødssituasjonen fikk Atatürk fullmakt fra nasjonalforsamlingen og ble utnevnt som øverstbefalhavende, noe som ga han både den utøvende og den lovgivende makten i tre måneder.⁶⁷ Denne fullmakten ble senere utvidet til at Atatürk ble president, men det var kun tittelen han beholdt. Rettighetene ble gitt tilbake til Folkeforsamlingen. Fra april 1921 til august 1922 ble frontene nesten ikke flyttet. Den 26. august 1921 startet tyrkerne en stor motoffensiv rettet mot greske fronter. Den indre maktkampen blant grekerne ble synlig gjennom dårlig krigføring mot den disiplinerte tyrkiske hæren. Tyrkerne vant en stor krig, og den 30. august 1922 ble seieren erklært. Den greske hæren ble kastet ut av Anatolia. Det var også til tyrkernes fordel at både Storbritannia og Frankrike erklærte seg nøytrale før angrepet.

⁶⁵ Zürcher, s. 229; Shaw s. 356-359.

⁶⁶ Zürcher s. 230; Lewis s. 253. (min egen oversettelse til norsk)

⁶⁷ Aksin s. 166 -168, 173, Shaw s. 360.

Nå grenset tyrkerne til den britiske okkupasjonsmakten i Istanbul. Den tyrkiske hæren ville fortsette til Trakia og over Dardanellstredet, men britene avslo dette. Spenningen mellom disse to økte, men det ble ingen krig. Da britene ikke fikk noen støtte fra sine allierte, ble Mudanya-våpenhvilen undertegnet, den 10. oktober.⁶⁸ Uavhengighetskrigen forsterket motstandsbevegelsen rolle som den eneste legitime representanten for det tyrkiske folket, nå var de også anerkjent av stormaktene.

2.4 Avskaffelse av sultanatet og Lausannetraktaten

Storbritannia, Frankrike, Hellas og Italia inviterte tyrkerne til forhandlinger i Lausanne i oktober 1922. Invitasjonen gikk til både Istanbul og Ankara. Regjeringen i Istanbul fremmet forslaget om å sende en felles komite til forhandlingene. Dette ble strengt avslått av Ankara, siden de så seg selv som den eneste legitime makten.⁶⁹

Atatürk var lite fornøyd med situasjonen som hadde oppstått, med det at det fortsatt fantes en sultan som var landets overhode, men som ikke var respektert av stormaktene og selve Folkeforsamlingen. Men det var en fløy innad i motstandsbevegelsen som fortsatt var tro mot både sultanen og kalifen. Abdulhamid II var sultanen som brukte kaliftittelen mest blant sultanene, og det var under hans periode at kalifatet ble til et politisk argument for å samle muslimer. Denne politikken slo dyp rot blant muslimene, og kalifatet ble et viktig symbol i perioden. Sultanatet og kaliftittelen var bakt inn i hverandre, det kunne ikke tenkes å være separat. Atatürk var tidlig bestemt på å skille sultanatet fra kalifatet. Han visste selv at kalifatet var vanskeligere å avskaffe enn sultanatet. Atatürk kjente igjen den dype respekten folket hadde for kalifen som muslimenes overhode, men nå ønsket han å danne et land ut ifra sine egne idealer som han allerede hadde nevnt for sin venn Mazhar Müfit i Erzurum.⁷⁰ Han så allerede i juli 1920 at uavhengighetskampen begynte å oppnå resultater. «I think that the fundamental reality of our present-day existence has demonstrated the general tendency of the nation, and that is populism and people's government»⁷¹ Han ønsket å bli kvitt sultanatet før det førte til en dypere splittelse innad i motstandsbevegelsen. Muligheten kom da både Istanbul og Ankara ble invitert til fredsforhandlingene. Mustafa Kemal mente at denne invitasjonen kunne føre til splittelse i landet, og Folkeforsamlingen vedtok 1. november 1922

⁶⁸ Zürcher s. 232-233; Lewis s. 244-245, Shaw s. 364.

⁶⁹ Zürcher s. 239.

⁷⁰ Se side 2 for samtalen mellom Atatürk og Mazhar Müfit Kansu natten til 8. juli 1919.

⁷¹ Lewis. 1961, s. 251.

avskaffelse av sultanatet. Den andre paragrafen i loven gikk ut på at et medlem av Det osmanske dynastiet kun kunne utnevnes til kalif av Den nasjonale folkeforsamlingen. Den siste sultanen, Mehmed VI, forlot Istanbul den 17. november i et britisk krigsskip og levde resten av sitt liv i eksil i Nice. Sultanen ville alltid forbli en viktig utfordrer til det nye systemet. Det var fortsatt sultanvennlige aktører innad i motstandsbevegelsen. Makten kunne ikke lenger fordeles mellom Ankara og Istanbul. I tillegg hadde sultanen mistet sin legitimitet den dagen Ferid Pasja underskrev Sèvres-traktaten. Dagen etter at han forlot Istanbul, ble sultanens fetter Abdulmecit utnevnt som kalif av Folkeforsamlingen.⁷²

Etter diskusjoner på Folkeforsamlingen og etter Atatürks ønske, ble Ismet İnönü, som hadde vist stor innsats under frigjøringskrigen, en av heltene i uavhengighetskampen. Han fikk senere statsministerposten, ble Atatürks etterfølger som president og fikk kallenavnet «Nasjonalsjefen». İnönü ble sendt sammen med en komite til Lausanne med streng ordre om ikke å gi slipp på *Misak-i Milli*. For seierherrene var denne konferansen bare en oppdatering av Sèvres-traktaten. Tyrkerne mente av Sèvres hørte fortiden til, de hadde vunnet frigjøringskrigen og skulle få tilbake det de erklærte i *Misak-i Milli*.⁷³ Tyrkerne krevde å få tilbake Iskenderun, Mosul (ligger i Nord-Irak), Dodekanesene og de ønsket folkeavstemming i Øst-Trakia på grunn av det høye antallet tyrkiske innbyggere.⁷⁴ İnönü og komiteen opplevde vanskelige tider under forhandlingene, på grunn av lite diplomatisk erfaring og at de var dårlig forberedte på flere saker. I tillegg fryktet İnönü å gjøre feil, og ba om råd fra Atatürk som satt i Ankara, før han svarte på vedtak eller avgjørelser. Etter opphetede diskusjoner ble forhandlingene avbrutt. Komiteen kom til Ankara med et utkast til traktaten. I Ankara ble utkastet revidert og 23. april reiste komiteen til Lausanne igjen. Partene kom til enighet om de fleste punktene og Lausannetraktaten ble undertegnet 24. juli 1923. Med denne traktaten ble både Tyrkias nåværende grenser utenom Iskenderun og selvstendighet avklart. Gjennom hele uavhengighetsperioden var det alltid en viss opposisjon i Folkeforsamlingen. De var imot at Mosul og Dodekanesene ble utenfor Tyrkia. I Den nasjonale folkeforsamlingen ble Ismet İnönü anklaget for å gi slipp på *Misak-i Milli*. Men det er et faktum at Storbritannia var både militært og diplomatisk overlegne på den tiden. Som følge av traktaten forlot den siste britiske soldaten Istanbul 1. november 1923, og tyrkerne fikk kontroll over byen. Etter å ha gjort

⁷² Lewis s. 251.

⁷³ Zürcher s. 238-242.

⁷⁴ Iskenderun-provinsen: Tilhørte Syria-mandatet. Erklærte seg republikk i 1938 etter press fra Tyrkia. Slik kunne de være en del av Tyrkia istedenfor Syria. I 1939 ble Iskenderun en del av Tyrkia. På syriske værmeldinger vises Iskenderun fortsatt som en del av Syria.

separate avtaler mellom Frankrike og Italia, trakk de seg fra områdene de okkuperte i Anatolia.⁷⁵

Hvis vi sammenligner situasjonen etter Sèvres-traktaten og Lausannetraktaten, så vil vi se at tyrkerne med Atatürks ledelse har vunnet en stor seier. Områder tapt til armenere, franske, italienere og britene var nå tatt tilbake. Samtidig fikk de Storbritannia til å trekke seg tilbake fra Istanbul og stredene uten å krige. Mustafa Kemal var den ubestridte lederen for denne seieren. Han kunne etter denne suksessen fortsette å krige for å ta tilbake tapte områdene fra Lausannetraktaten. Det var fortsatt tusener av tyrkere på den andre siden av Egeerhavet og i hans hjemby Thessaloniki, samt tyrkere i Russisk territorium, og ustabile områder i Syria og i Irak som det kunne vurderes å kjempe for. Men han valgte å jobbe med det han hadde fått til: Å etablere en stat som skulle leve i fred og ro. I en tale fra 1923 sa han følgende:

The successes which our army has gained up to now cannot be regarded as having achieved the real salvation of our country. These victories have only prepared the ground for our future victories. Let us not be puffed up with military victories. Let us rather prepare for new victories in science and economics.⁷⁶

2.5 Den tyrkiske republikken

Nå var sultanatet avskaffet, krigen vunnet og Kalifen under kontroll. Istanbul, hovedstaden til Bysantsriket og til det Osmanske riket, var lenger ikke den politiske hovedstaden. Ankara var nå blitt hovedstad. Dette var bare starten på de reformene og endringene folket skulle oppleve i de kommende årene. I april 1923 ble parlamentet oppløst, og stilte til valg. I juli samme år ble valget arrangert, og parlamentet ble samlet på nytt 11. august 1923, med 286 medlemmer. Mustafa Kemal Atatürk så nødvendigheten av et politisk parti. I september ble det Folkeparti dannet, og Atatürk ble lederen for partiet.⁷⁷ Det var uklart hva slags styreform landet skulle ha. Mustafa Kemal nevnte i et intervju at en republikk ville være den beste styringsformen. Muligheten oppstod da representantene avsto visepresidentens kandidat til Folkeforsamlingen og innenriksministerkandidaten overtalte Atatürks leder for representantskapet, Ali Fethi Okyar, om å trekke seg, da dette kunne føre til mistillit. Det måtte nå dannes et nytt representantskap blant representantene i Folkeforsamlingen. Mustafa Kemal Atatürk hadde

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Lewis s. 250.

⁷⁷ Zürcher s. 238.

gitt beskjed til sine næreste at de skulle avslå hvis de fikk tilbud. Dette førte til at parlamentet sluttet å fungere. Parlamentet spurte om råd fra Mustafa Kemal.⁷⁸ Han kom med følgende lovforslag:

The form of the government of the state of Turkey is a Republic..the President of Turkey is elected by the Grand National Assembly in plenary session from among its own members....The President of Turkey is head of the state.... And appoints the Prime Minister.⁷⁹

Den 29. oktober 1923 ble Den tyrkiske republikken erklært, og Mustafa Kemal Atatürk ble den første presidenten.

Fra tap til seier

Da Atatürk forlot Istanbul 15. mai 1919 var Det osmanske riket under okkupasjon, sultanen hadde ingen politisk makt og hæren var ubrukelig. Folket var slitne av krigene som kom etter hverandre. Til tross for dette, greide tyrkerne å reise seg og danne en ny stat. Atatürk skilte seg mest ut med sitt lederskap under denne perioden. Han brakte landet inn i en ny fase. I denne fasen skulle folkesuverenitet og maktfordelingsprinsippet være hovedpunktene i styringen av staten. En omfattende reformperiode ble igangsatt. Sekularisme preget de kommende årene i den nye republikken.

Samtidig som det var et regjeringsparti, så ble det i 1924 dannet et opposisjonsparti. Partiet skulle ikke få den samme levetiden som det Republikanske Folkeparti, men de utfordret Atatürk og hans parti. Opposisjonspartiet ble lagt ned i 1926 etter anklagene som ble rettet mot dem fra Uavhengighetstribunalet. Før vi går videre til opposisjonen, skal vi først se på uavhengighetstribunalene som bidro til å befeste Atatürks makt mot opposisjonen.

⁷⁸ Zürcher s. 248; Aksin s. 189.

⁷⁹ Lewis s. 256.

3 Kapittel – uavhengighetstribunalene

Uavhengighetskampen som startet i mai 1919 endte med dannelsen av Den tyrkiske republikk i oktober 1923. I disse fire årene foregikk både militær og politisk kamp, og Atatürk ble den ubestridte lederen for denne suksessen. Det osmanske riket gikk mot sine siste dager siden de hadde tapt første verdenskrigen, og motstandsbevegelsen hadde startet uavhengighetskampen mot okkupantene. Det foregikk krig både mot grekerne på vestfronten, armenerne på østfronten, og i tillegg var hovedstaden Istanbul og Sør-Anatolia okkupert. Den politiske kampen pågikk både mellom styret i Det osmanske riket og motstandsbevegelsens styre i Ankara, samtidig som de kjempet mot okkupantene. Dannelsen av Folkeforsamlingen i Ankara var et avgjørende høydepunkt for den politiske utviklingen, og en viktig seier for motstandsbevegelsen. Med dette ble Ankara hovedsete for Atatürk og hans venner.

Situasjonen var kaotisk i de ikke-okkuperte områdene.⁸⁰ Folkeforsamlingen erklærte seg som den eneste legitime representanten for folket i Anatolia, og dermed tok de på seg oppgaven med å løse problemene i de gjenstående områdene. Det største problemet var å rekruttere soldater til uavhengighetskampen. Det at regjeringen i Istanbul utropte motstandsbevegelsen som forrædere, førte til mistillit hos folket.⁸¹ Samtidig var det andre problemer i Anatolia, slik som vold, tyveri, opprør og spionasje. Folkeforsamlingen løste dette ved å danne revolusjonære domstoler som fikk navnet «Uavhengighetstribunalet» (*Istiklal Mahkemeleri*). Dette kapitlet tar for seg perioden fra opprettelsen av Folkeforsamlingen i 1920 til 1925 hvor den politiske kampen tilspisser seg. Tema for kapitlet er hvordan Uavhengighetstribunalet ble dannet, det lovmessige grunnlaget, oppbygningen, struktur, framgangsmåte på rettsakene og den politiske rollen dette etter hvert har fått. Hovedfokuset vil være det lovmessige grunnlaget. Dette er viktig fordi lovens grenser og tolkning av denne ga stort rom for dommerne. Loven mot forræderi (*hiyanet-i vataniyye*), desertørloven (*firariler kanunu*) og «sikre og befeste ro og orden-loven» (*takrir-i sükun*) var lovene som Uavhengighetstribunalet hentet sin juridiske rettighet. Den sistnevnte loven er spesielt viktig siden den ble vedtatt mot et opprør og fikk mest effekt på opposisjonen.

⁸⁰ Se kart 2. i vedleggene.

⁸¹ Zürcher, J. Erik. *Modernlesenen Türkiye'nin Tarihi* s. 227.

3.1 Situasjonen i starten av uavhengighetskampen

Motstandsbevegelsen begynte å organisere seg politisk etter konferansene i Amasya, Sivas og Erzurum. Det politiske høydepunktet for Atatürk og hans venner var dannelsen av Folkeforsamlingen i Ankara 23. april 1920. Planen for hvordan landet skulle frigjøres var klar: Det viktigste var å danne en organisert og sammensatt hær. Desertørene var den største hindringen for å danne en hær, og det var et problem som hadde dukket opp etter første verdenskrig. Svekket statsautoritet og et udisiplinert styre av hæren gjorde det lettere å rømme fra militærtjeneste. Samtidig hadde Det osmanske riket opphevet verneplikten etter våpenhvilen i Moudros. Antall desertører i starten av uavhengighetskampen oversteg 300 000 soldater, og de milde straffene bidro til å øke dette tallet betydelig. Soldater valgte heller å sitte i fengsel et par år enn å krige eller dø i fronten. Det var også soldater som rømte for å beskytte sine familier som bodde i okkuperte områder. Det hadde til tider vært så mye desertering at en bataljon som skulle bestå av ca. 700 soldater til tider bare besto av 50 – 100 soldater.⁸² Hvert regiment satte i gang med egne tiltak for å stoppe desertering, men det hjalp ikke. I tillegg tok desertørene med seg våpnene og hestene. Dette førte til at hæren ble enda mer svekket. I fravær av statsautoritet satte kommandantene i gang med å bruke egne staffer for å få kontroll på situasjonen. Henrettelse av soldater ved skyting var straffen som oftest ble utøvd. I mars 1920 ga Atatürk ordre om å gi hardest straff til forrædere, de som ødela kampviljen samt de som forstyrret folkets fred.⁸³

Økende desertering forårsaket sikkerhetsproblemer. Minoritetsgrupper som armenere og grekere begynte å danne geriljagrupper. Mot dette dannet tyrkerne sine egne geriljagrupper og disse tyrkiske geriljagruppene kunne besto av desertører. Kriminaliteten økte stadig, i fravær av statsautoriteten. Siden regjeringen i Istanbul ikke erklærte krig mot grekerne, men i stedet erklærte motstandsbevegelsen som forrædersk, ble støtten til uavhengighetskrigen svekket, og bidro til desertering. Hæren, militæret og uniformene var også mislikt av folket. For dem var hæren den eneste årsaken til kaoset.⁸⁴ I tillegg så befolkningen det osmanske riket fortsatt som den eneste legitime makten i starten av uavhengighetskampen. Men etterhvert som grekerne

⁸² Aybars, Ergün - *Istiklal Mahmkeleri*.s. 66.

⁸³ Aybars, Ergün - *Istiklal Mahmkeleri*.s. 64-67; Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Istiklal Mahkemeleri*. Bind I-*Kanun, Gerekeçe ve Genel Kurul Tutanakları* s. 1.

⁸⁴ Aybars s. 67.

marsjerte innover i Anatolia og okkuperte den første hovedstaten til Det osmanske riket, Bursa, som hadde symbolsk betydning for tyrkerne, begynte folket å forstå alvoret med okkupasjonen, og støtten til motstandsbevegelsen økte for hver dag som gikk.⁸⁵

Desertørene forårsaket også tyveri og vold. Opprør, defaitisme og spionasje var andre problemer som Folkeforsamlingen i Ankara måtte løse. De mente at veien til å danne nasjonal enhet, fred og sikkerhet og stoppe desertering gikk gjennom radikale tiltak. For dem var landet i en unntakstilstand og løsningen lå kun i revolusjonære lover og i institusjoner.⁸⁶

3.2 Loven mot forræderi (*Hiyanet-i Vataniyye*)

Dagen etter Folkeforsamlingen åpnet overlot representantskapet (*Heyet-i Temsiliye*) sin makt til Folkeforsamlingen. Den utøvende makten skulle bli ministerrådet (*Heyet-i Vekil*) som ble valgt av representantene. Slik ble Folkeforsamlingen den øverste og eneste legitime makten i det som skulle bli Tyrkia. Den 25. april 1920 kom herr Mehmed Sükrü med forslaget om at alle vedtak som ble gjort i Folkeforsamlingen i Ankara skulle gjelde alle osmanske borgere. Siden Anatolias befolkning i Det osmanske riket ikke bare besto av tyrkere, ble folkene som bodde i Anatolia definert som «osmanske borgere», og dette inkluderte alle gruppene som hadde etniske og religiøse ulikheter. Det inkluderte både grekere, armenere, arabere og tyrkere. I tillegg skulle alle som bevisst eller ubevisst motarbeidet Folkeforsamlingens lover og bestemmelser, eller som deltok i aksjoner mot motstandsbevegelsen eller samarbeidet med fienden, erklæres som forrædere og straffes med henrettelse.⁸⁷ Dermed skulle folkesamlingen bli den legitime representanten for alle osmanske borgere. En del representanter i Folkeforsamlingen var imot loven, for for dem var ikke tiden over for det osmanske riket. Loven i seg selv var de første skrittene mot revolusjonen som skulle komme senere. Etter lange diskusjoner ble loven vedtatt den 29. april 1920, seks dager etter dannelsen av Den Nasjonale Folkeforsamlingen. Motstemmene ble dempet da det den 26. april kom et brev til Folkeforsamlingen om et opprør som støttet sultanen.⁸⁸

⁸⁵ Aybars s. 50-52; Zürcher s. 228, Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup*. Istanbul. İletisim Yayinlari, 2011 s. 369.

⁸⁶ Aybars s. 68.

⁸⁷ Ibid. s. 70-71.

⁸⁸ Ibid. s. 72.

Loven fikk navnet *Hiyanet-i vataniye*, og besto av 14 paragrafer:⁸⁹

§ 1 De som utfører muntlig (verbal), skriftlig eller opprørske opposisjon og defaitisme mot legitimiteten til Folkeforsamlingen, som ble dannet med hensikt for å redde og hindre angrepene mot det opphøyede kalifatet og sultanatet og landet fra syv utenlandske stater, anses som forræder.

§ 2 De som aktivt driver med landsforræderi blir henrettet. De som personlig deltar i aksjoner eller forsøker blir straffet ifølge straffelovens paragraf førtifem og førtiseks.

§ 3 De som provoserer eller oppmuntrer folket til landsforræderi med talene sine, eller de som driver provosering eller oppmuntring med sine skrifter, eller formidler dette via andre måter blir straffet midlertidig med strenge betingelser. Dersom det oppstår defaitisme av disse provoseringene og oppmuntringene, blir de som driver med dette henrettet.

§4 Den lokale straffedomstolen dømmer mistenkte landsforrædere der forbrytelsen har begått.⁹⁰

Ifølge paragraf fem skulle forbryteren dømmes mens vedkommende var arrestert. Paragraf seks: Forbryterne skal overføres til domstolen innen 24 timer etter pågrepelse. Paragraf syv: Rettssakene skal helst avsluttes innen 24 dager hvis det ikke oppstår noe spesielt. Paragraf åtte beskrev Folkeforsamlingens rolle i dommene. Ifølge denne paragrafen hadde Folkeforsamlingen det siste ordet, dersom dommen skulle bli henrettelse. Hvis Folkeforsamlingen var uenig i rettsavgjørelsen, ble Folkeforsamlingens dom gjeldende. Paragraf ni bestemte hvordan forbryterne skulle hentes til domstolen; paragraf ti gjaldt dem som løy til domstolen; paragraf elleve ga forbryteren rett til selvforsvar etter pågrepelse, dersom vedkommende ble dømt mens han var i rømling. Paragraf tolv var om å gjøre befolkningen kjent med denne loven og annonsere Folkeforsamlingens autoritet. Paragraf tretten og fjorten beskrev gyldighet, og at Folkeforsamlingen var ansvarlig for utøvelse.⁹¹

Forventningene var høye da loven ble vedtatt. Folkeforsamlingen ønsket å få raske resultater, men domstolene som behandlet disse sakene hadde en vanlig arbeidsmåte. Det er viktig å huske at denne tiden var en overgangsperiode fra Det osmanske riket til en ny makt: Folkeforsamlingen. I dette tilfellet skulle domstoler som fortsatte sin eksistens fra det osmanske riket behandle disse forbrytelsene. Det var sivile domstoler (tingretten) og militære

⁸⁹ TBMM. *Istiklal Mahkemleri* s. 1, Aybars s. 70.

⁹⁰ TBMM vedtak 2; *Hiyaneti vataniyye kanunu – (Ceridei resmiye ile nesir ve ilani: 7. februar 1337 (1920) – No.1) 29. april 1920.* (min egen oversettelse til norsk)

⁹¹ TBMM arkivet; *Hiyaneti vataniyye kanunu – (Ceridei resmiye ile nesir ve ilani: 7. februar 1337 (1920) – No.1) 29. april 1920.* (min egen oversettelse til norsk)

domstoler som behandlet disse. Etter hvert som arbeidsmengden økte, ble sakene overlevert til Folkeforsamlingen som igjen videresendte sakene til rettskommisjonen. Alt dette tok veldig lang tid. Siden rettsavgjørelsene ble forsinket kunne uskyldige mennesker bli sittende i fengsel i lang tid. De militære domstolene var mer effektive, men etter hvert førte det til bekymring hos representantene i Folkeforsamlingen med tanke på at Folkeforsamlingen kunne risikere å få all æren dersom problemene fikk en positiv utvikling. Siden de militære domstolene hadde bakgrunn fra Det osmanske styre, ble de mislikt, og det oppstod bekymring over at en militær autoritet kunne komme til å oppstå. For dem var Folkeforsamlingen den legitime representanten for folket, og den tyrkiske revolusjonen måtte utføres av deres representanter.⁹² Derfor mente de at rettssakene måtte gjennomføres av en domstol som kom ut fra Folkeforsamlingen, og som hadde en revolusjonær og effektiv arbeidsmåte.⁹³ Hverken loven mot forræderi eller rettssakene hindret desertering, og heller ikke Anatolia ble et tryggere sted. Det var vanskelig å danne autoriteter i Anatolia, og de fleste av problemene eksisterte fortsatt. I tillegg hadde representantene i Folkeforsamlingen forskjellig ideologisk bakgrunn. De var fortsatt en gruppe som var sterkt avhengig av at sultanen og Det osmanske riket fortsatte å eksistere etter uavhengighetskampen. Mens Folkeforsamlingen så etter løsninger på problemene, fortsatte den greske offensiven fra vestkysten mot Indre Anatolia.

Folkeforsamlingen ønsket å løse problemet så raskt som mulig, men tiden var også preget av politisk kamp mellom Istanbul og Ankara, samt av okkupasjonsmaktene. Det foregikk fortsatt en militær kamp mot dem på frontene. Støtten til motstandsbevegelsen hadde nylig begynt å vokse, og de ville ikke miste denne støtten fra folket. Derfor var de ute etter en løsning som ikke skulle skremme folket, men finne årsaken til desertering og danne en rettferdig løsning på Folkeforsamlingens vilkår. Målet var å returnere desertørene til tjeneste, og la være å straffe dem med henrettelse. Slik ville de gjøre fronten sterkere, som igjen ville forsterke nasjonalenheten og dermed Folkeforsamlingens legitimitet.⁹⁴

3.3 Desertørloven (*Firariler kanunu*)

Tevfik Rüşdü Aras var en viktig aktør under uavhengighetskampen. Han var utdannet lege, og ble senere utenriksminister og Atatürks nære venn. Under en togreise til Konya spurte han

⁹² Aybars s. 76.

⁹³ Aybars s. 76.

⁹⁴ Aybars s. 82, Zürcher s. 228.

Atatürk hva han syntes om revolusjonære tribunaler. Atatürk skal ha sagt at det kan prøves.⁹⁵ Dermed kom Folkeforsamlingens forslag om å danne revolusjonstribunaler, men etterhvert endret navnet seg til «Uavhengighetstribunalet» (*Istiklal Mahkemeleri*). Den 2. september 1920 ble det lagt frem et lovforslag fra Forsvarsdepartementet om desertørene. Forslaget ble videresendt til komiteen, men ga ingen resultater. Det var ikke første gang ministerrådet kom med en slik lov om desertørene, men de andre forslagene hadde heller ikke oppnådd noe resultat. Ministerrådet så etter en løsning på dette problemet, da grekerne utvidet okkupasjonsområdene. Den 8. september kom lovforslaget igjen til forsamlingen, etter Atatürks ønske. Atatürk ledet Folkeforsamlingen og hadde derfor makt til å tvinge frem lovforslag direkte i generalforsamlingen. Denne gangen ble den ikke sendt til komiteen, men ble direkte behandlet i forsamlingen. Der talte forsvarsminister Fevzi Cakmak til samlingen:

Desertørproblemet har steget til et nivå der landets frigjørelse og uavhengighet settes i fare. Det er på tide å sette i gang strenge tiltak. Desertørtallet økte etter den store krigen (1. verdenskrig). Årsaken er at amnestilovene og mildnede straffer som oppmuntrer til desertering.⁹⁶

Videre nevnte han de straffene som ble gitt og mente at fengsling eller bastonade ikke var nok. De ønsket en straff som skulle hindre desertering. I det første forslaget ønsket regjeringen dødsstraff og ødeleggelse av husene til desertøren, men etter diskusjoner godtok regjeringen endringer i lovforslaget. Dødsstraff ble beholdt, men ødeleggelse av husene og andre eiendommer til desertørene ble endret til at staten skulle ta over desertørens eiendommer. Eventuelt så skulle familien til desertøren sendes i eksil. Forsvarsdepartementet mente at domstolene som behandlet disse forbrytelsene ikke var effektive, på grunn av deres arbeidsrutiner. Det var et ønske om å danne institusjoner som jobbet mer effektivt og avsluttet sakene på en rask måte. Ideen til disse institusjonene var hentet fra den franske revolusjonen, og det franske revolusjonstribunalet.⁹⁷ Etter at lovforslaget begynte å ta form ble Folkeforsamlingen delt i to. Den ene siden mente at loven var nødvendig for å få kontroll over de ikke-okkuperte områdene, mens den andre mente at loven ville svekke uavhengighetskampen og føre til frykt hos befolkningen.⁹⁸

⁹⁵ Aybars s. 83; Avisreportasje med Tevfik Rüşdü Aras den 19.4.1970. Hergün Gazetesi.

⁹⁶ Aybars s. 83; Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Istiklal Mahkemeleri* s. 2; Demirel s. 370. (min egen oversettelse til norsk)

⁹⁷ Aybars s. 88; *Journal of Modern Turkish History Studies* – reportasje med Ergün Aybars (https://www.academia.edu/28845384/%C4%B0stiklal_Mahkemeleri_%C3%9Czerine_Bir_Bibliyografya_Dene_mesi).

⁹⁸ Aybars s. 84.

Den 11. september 1920 vedtok folkesamlingen desertørloven som besto av 9 paragrafer:

§ 1 Folkeforsamlingen dannet Uavhengighetstribunalet hvor dommerne består av deres representanter med formål å anvende sivile og militære straffelover mot de som deserterer under tjenestepliktig eller frivillig militærtjeneste, eller på annen måte forårsaker desertering, er uaktsom under transport og pågripelse av desertører, eller gjemmer desertører, gir mat eller skaffer klær.

§ 2 Antall medlemmer av disse domstolene er tre og de velges fra mer enn halvparten av Folkeforsamlingens representanter, og de utnevner en av sine medlemmer som president.

§ 3 Antall domstoler og ansvarsområder bestemmes av Folkeforsamlingen etter forslag fra regjeringen.

§ 4 Uavhengighetsdomstolens avgjørelser er endelige, og alle statlige og sivile styrker er ansvarlige for gjennomføringen.

§ 5 De som ikke oppfyller ordre og avgjørelser fra Uavhengighetstribunalet, og de som har blitt forsømt i praksis, blir dømt av disse domstolene.

§ 6 Lønn til tjenestemenn og tjenere i hvert uavhengighetstribunal kan ikke overstige hundre lira.

§ 7 Hver uavhengighetsdomstol kan bruke en form for varsel for å sikre utlevering av desertøren innen en viss tidsperiode under deres plikt.

§ 8 Denne loven gjelder fra publiseringsdatoen.

§ 9 Folkeforsamlingen er forpliktet til å utføre denne loven.⁹⁹

Uavhengighetstribunalet var fellesnavnet for domstolene, eller tribunaler, som skulle opprettes i de forskjellige områdene. Som det er nevnt i paragraf tre, så skulle ministerrådet komme med forslag om hvor mange domstoler det skulle være, og i hvilke byer de skulle opprettes.

Det var viktig at dommerne i tribunalene skulle være representanter fra Folkeforsamlingen. Slik kunne Folkeforsamlingen holde kontroll over tribunalene, men de var samtidig ansvarlige for alle avgjørelsene som tribunalene tok. Det viktigste for Folkeforsamlingen var at disse tribunalene skulle jobbe på en effektiv måte, og skulle bidra til å danne ro og orden. Det var en viss opposisjon som kritiserte denne loven, og opprettelsen av Uavhengighetstribunalet. De mente at tribunalene fikk overdrevne rettigheter. De var

⁹⁹ TBMM vedtak 21; Firariler hakkında kanun (*Ceredei resmiye ile nesir ve ilani*: 11.februar 1337 (1920) – No. 3). (min egen oversettelse til norsk)

skeptiske til at dødsstraffen skulle bli brukt unødvendig.¹⁰⁰ Opposisjonens reaksjon ble enda sterkere mot de domstolene som ble dannet under republikken. Opposisjonen i starten kunne bestå av enkeltaktører, da det enda ikke var dannet noe parti. Derfor ser vi at de som dannet opposisjonen senere, var for tribunalene i starten. Både ministerrådet og det som senere skulle bli opposisjonen, ønsket disse tribunalene på grunn nødvendigheten i perioden.

3.4 Opprettelse av domstolene

Etter at loven ble vedtatt, gikk prosessen videre til å bestemme hvor mange og i hvilke områder disse tribunalene skulle opprettes. Ministerrådet ønsket at det skulle dannes tribunaler i fjorten byer, men siden tribunalenes dommere skulle velges blant representantene i Folkeforsamlingen og oppdraget ville medføre reiser, ville dette redusere antallet i Folkeforsamlingen, og dermed svekke dens makt og representasjon. Derfor ble antallet redusert til syv byer. Økonomiske årsaker spilte også en rolle i å redusere antallet. Hovedtanken til regjeringen var at tribunalene skulle bli opprettet i områdene hvor det var militærbaser. Slik kunne desertørene komme raskt tilbake i tjeneste. Enkelte representanter ønsket at domstolene skulle bli opprettet i hele landet, mens noen mente at tre domstoler kunne holdt.¹⁰¹

Etter at det ble enighet om antallet, ble det den 18. september 1920 vedtatt å opprette tribunaler i byene Ankara, Eskisehir, Konya, Isparta, Sivas og i Kayseri.¹⁰² Regjeringen mente at det var mest nødvendig i disse byene. Etter hvert byttet de Kayseri med Diyarbakir.¹⁰³ Etter behov ble det også dannet en i Pozanti.¹⁰⁴ Totalt ble det opprettet åtte tribunaler. Tribunalenes ansvar ble etter kort tid utvidet til å gjelde saker som saker som militær og politisk spionasje, røveri og defaitisme. Disse forbrytelsene ble sett på som forræderi.¹⁰⁵ Etter at stedene var bestemt gikk de videre til valg av dommere. Det ble først utpekt 21 representanter, men noen av dem trakk seg tilbake på grunn av helseproblemer og/eller lite kunnskap innenfor rettsprosesser. Det var heller ikke slik at alle dommerne som ble valgt hadde juridisk utdanning. De 21 medlemmene ble fordelt til de syv tribunalene. Disse tribunalene skulle både reise og ha et fast sted for å behandle rettssakene på en effektiv måte. Slik kunne

¹⁰⁰ Aybars s. 89.

¹⁰¹ Ibid. s. 89.

¹⁰² TBMM vedtak nr. 45 /1920.

¹⁰³ TBMM vedtak nr. 68/1920.

¹⁰⁴ TBMM vedtak nr. 73/1920.

¹⁰⁵ Aybars s. 92-94, TBMM vedtak nr.28/1920.

behandlingstiden reduseres, og desertøren kunne sendes tilbake til fronten. Et annet moment som gjorde behandlingstiden rask, var at dommerne kunne dømme ut ifra sin egen oppfatning. Siden disse tribunalene ble betegnet som revolusjonære, så var Folkeforsamlingen redd for at det skulle oppstå negativ propaganda. Det ble derfor bestemt at rettsmøtene holdes åpne for publikum. Slik ønsket de å styrke legitimiteten til tribunalene.¹⁰⁶

3.5 Periodisering/nedleggelse og gjenopprettelse

Uavhengighetstribunalenes eksistens kan deles i to hovedperioder: før republikk og etter republikk. Det ble dannet totalt 17 tribunaler. Fjorten av tribunalene ble dannet før erklæringen av republikken, og tre ble dannet etter republikken. De første åtte tribunalene ble nedlagt den 17. februar 1921, og kun tribunalene i Ankara fortsatte å eksistere.¹⁰⁷ De uavsluttede rettssakene ble overtatt av de sivile eller militære domstolene som eksisterte samtidig, men etter kort tid viste det seg at arbeidsmengden ble stor igjen for dem. Den 22. juli 1921 ble tribunalene i Konya, Kastamonu og Samsun gjenåpnet.¹⁰⁸ Atatürk hadde også gitt ordre om å danne et nytt tribunal i Yozgat, etter at han ble utnevnt som øverstbefalhavende den 5. august 1921 og fikk alle rettighetene til Folkeforsamlingen i tre måneder. Med opprettelsen av Yozgat-tribunalet ble det totalt fem aktive tribunaler. Øverstbefalhavendefullmakten ble utvidet tre ganger. Fra og med juli 1922 ble den tittelen permanent, men rettighetene og fullmakten ble redusert.¹⁰⁹ Denne fullmakten ble ugyldig etter opprettelsen av republikken. I den perioden var Uavhengighetstribunalet direkte under Atatürks kontroll.

Etter seieren i slaget ved Sakarya i september 1921, ble det en stille periode i krigen. Med dette fikk ministerrådet og Folkeforsamlingen bedre kontroll over situasjonen i Anatolia. Hæren var nå mer sammensatt, og tribunalene fikk desertørene tilbake i tjeneste. Men for opposisjonen var Uavhengighetstribunalet fortsatt en diskusjonssak. De mente at loven ga mulighet for bred tolkning, mislikte den revolusjonære arbeidsmåten til tribunalene, og spesielt at dommerne kunne ta avgjørelser etter sin egen oppfatning og ikke trengte å ha bevis i rettsavgjørelsene. Den 31. juli 1922 ble *Istiklal Mehakimi Kanunu* vedtatt og domstolenes oppgaver og makt/rettighetet ble definert på nytt.¹¹⁰ Med denne loven ble desertørloven som

¹⁰⁶ Aybars. Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 102.

¹⁰⁷ TBMM vedtak nr.97/1921.

¹⁰⁸ TBMM vedtak nr.140/1921.

¹⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Istiklal Mahkemeleri* s. 3.

¹¹⁰ TBMM vedtak nr. 249/1922.

ble vedtatt den 11. september 1920 opphevet. Som følge den nye loven ble dommernes makt redusert, og statsadvokatens rettigheter økte. Den viktigste endringen var at Folkeforsamlingen fikk rettigheten til å godkjenne henrettelsene. Ifølge Aybars mistet Uavhengighetstribunalet den revolusjonære karakteristikken med den nye loven.¹¹¹ Spørsmålet er om det trengs et revolusjonært tribunal, når desertørproblemet blir mindre, rekruttering til hæren øker og myndighetene har mer kontroll på samfunnet? Med den nye loven ble de fem gjenåpnede tribunalene på nytt nedlagt, den 1. august 1922.¹¹² Etter økt kriminalitet i Samsun ble det opprettet et tribunal, men det var aktivt i bare en måned. Det siste tribunalet ble opprettet i Elcezire, og var aktivt fra mars 1923 til mai 1923. Samtidig var Elcezire-tribunalet det siste som ble opprettet før republikken.¹¹³ Etter avskaffelsen av sultanatet i 1922, gjorde Folkeforsamlingen en endring i den første paragrafen på loven mot forræderi. I april 1923 ble dermed opposisjon mot avskaffelse av sultanatet eller støtte til sultanen definert som forræderi.¹¹⁴

Etter seier mot grekerne, og deres tilbaketrekning, økte opposisjonens aktivitet mot tribunalene. De hevdet at det ikke var grunn til å beholde disse lenger, siden krigen var vunnet. Med seieren ble Folkeforsamlingen anerkjent både av indre og ytre krefter. Skatteinnkreving og rekruttering ble satt i orden. Det var samtidig en politisk seier for motstandsbevegelsen over styret i Istanbul. En annen grunn var at domstolene hadde behandlet store mengder saker, og sendte desertørene tilbake til tjeneste, og dermed var desertørproblemet løst. Militærpolititjenesten som ble opprettet, bidro også til ro og orden i byene og på småsteder.¹¹⁵ Dermed var den opprinnelige årsaken til opprettelsen av Uavhengighetstribunalet borte.

3.6 Uavhengighetstribunalet etter republikken

Som nevnt før: Årene fra 1919 til 1923 er en overgangsperiode hvor det skjer mye samtidig, både politisk og militært. På én side foregår krigen, på en annen foregår fredsforhandlinger, og på nok en annen side, jobber Folkeforsamlingen med reformer og lover for å danne en ny orden. Da sultanatet ble avskaffet fikk den siste sultanens nevø, Abdulmecid kalif, tittelen. Etter at krigen var over erklærte Atatürk republikken, den 29. oktober 1923, og Ankara ble

¹¹¹ Aybars s.178-182.

¹¹² TBMM vedtak 274/1922.

¹¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi. *İstiklal Mahkemeleri* s. 4.

¹¹⁴ TBMM vedtak nr 334/335 - 1922.

¹¹⁵ Aybars s. 140-145.

den nye hovedstaden. Skritt for skritt gikk reformene gjennom, og nesten hele den gamle ordenen var borte. Siden sultanatet var avskaffet, ventet opposisjonen på når det neste revolusjonære skrittet skulle komme. Samtidig gikk det rykter om at også kalifatet skulle bli avskaffet. Avisene i Istanbul publiserte et brev fra muslimer i India som ønsket at kalifen tok mer ansvar for å styrke sin politiske rolle.¹¹⁶ Ifølge regjeringen var publiseringen et brudd på den første paragrafen i loven mot forræderi. Husk at den nye forræderidefinisjonen på paragrafen ble utvidet til å gjelde støtte til sultanatet. For regjeringen var støtte til kalifatet og sultanatet det samme. Som følge av dette ønsket regjeringen at det skulle bli dannet et tribunal i Istanbul. Hensikten var å dømme journalister som publiserte brevet i sine aviser. Den 8. desember 1923 ble det første tribunalet i republikkperioden dannet. Domstolen ble nedlagt etter to måneder, og alle journalistene som ble stilt til domstolen ble enten løslatt eller fikk mildere straffer. Hovedformålet med disse domssakene var å gi klar beskjed til journalistene om at det var en ny periode som hadde startet.

3.7 *Takrir-i Sukun*

Tribunalene som ble dannet etter republikken er mer kjent for deres aktivitet mot opposisjonen. Atatürk hadde klare planer for hvordan den nye staten skulle se ut. Restene av den gamle ordenen fikk ikke plass i den nye. Den 3. mars 1924 ble kalifatet avskaffet. Som følge av dette, oppsto et opprør i februar 1925 mot avskaffelse av kalifatet. Hovedsetet for opprøret var i Diyarbakir, men det var spredt over de sørlige områdene i Tyrkia. Statsminister Fethi Okyar gikk av etter kritikk fra sitt eget parti, og den mer radikale (reformisten) Ismet İnönü, ble kalt tilbake fra Istanbul av Atatürk. Kort tid etter ble den første paragrafen i loven mot forræderi endret. Ifølge den nye paragrafen, ble bruk av religionen eller religiøse motiver med politisk formål vurdert som forræderi.¹¹⁷ İnönü hadde to saker på agendaen: Den første var å vedta *Takrir-i sükun* (befeste ro-og-orden loven), den andre å danne to nye tribunaler.¹¹⁸ *Takrir-i sükun*-loven ble vedtatt 4. mars 1925.

§1 Regjeringen, med fullmakt fra presidenten, har rett til å forby samtlige organisasjoner, provokasjoner, oppmuntringer og publiseringer som er fremskrittfiendtlig eller reaksjonære, opprørske og motarbeider samfunnsordenen og

¹¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi. *İstiklal Mahkemeleri* s. 4, Aybars s. 245, Zürcher s. 249.

¹¹⁷ TBMM veditak 556; Hiyaneti vataniyye kanunu - (*Resmî Ceride ile neşir ve ilânı: 26.11.1341 - Sayı ; 85*) 25. februar 1924.

¹¹⁸ Zürcher, Erik Jan. *Political opposition in the early Turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925*. Leiden. E.J Brill, 1991 s. 81.

freden, stillheten og tryggheten og ro og orden. Regjeringen kan overgi de som utfører disse handlingene til Uavhengighetstribunalet.¹¹⁹

Etter at *Takrir-i Sükun* ble vedtatt, ble det besluttet å danne et tribunal i Ankara, og et i Diyarbakir.¹²⁰ Tribunalet i Diyarbakir fikk retten til å utøve dødsstraffene, mens dødsstraffene gitt i Ankaratribunalet måtte bli godkjent av Folkeforsamlingen, men Ankaratribunalet fikk også retten til å utøve dødsstraffene når Folkeforsamlingen var stengt på grunn av ferie. Medlemmene i det nye tribunalet var fra den radikale fløyen innad i Folkeforsamlingen, og hadde nære forhold til Atatürk.¹²¹ Med Loven mot forræderi, *Takrir-i sükun*, og den politiske makten i ryggen, kunne Uavhengighetstribunalet fjerne alt av opposisjon fra den politiske arenaen. «The introduction of the *Takrir-i Sükun kanunu* and the institution of the *istiklal mahkemeleri* form a real turning point in modern Turkish history [...] this fateful decision saw the silencing of all political opposition and of the press»¹²²

Tribunalene i Ankara og Diyarbekir behandlet flest politiske saker, og bidro til kontinuiteten i republikken. Hvordan disse to tribunalene ble brukt som politiske verktøy er tema for de kommende kapitlene, men først skal temaet være opposisjonen under uavhengighetskampen og etter republikken.

¹¹⁹ TBMM vedtak 578; *Takriri sükun kanunu* - (*Resmi Ceride ile nesit ve ilani: 4.III. 1341 – Sayi: 87*) 4. mars 1925. (min egen oversettelse til norsk)

¹²⁰ TBMM vedtak 117.

¹²¹ Zürcher, Erik Jan. *Political opposition in the early Turkish republic* s. 86.

¹²² *ibid* s. 86.

4 Kapittel – Opposisjonen

Situasjonen i krigen mot grekere hadde endret seg til fordel for motstandsbevegelsen utover september 1921. Gresk offensiven ble stoppet og frontene var stabile til august 1922, hvor tyrkere startet offensiv mot gresk fronter og tok tilbake de siste okkuperte områdene i vest-Tyrkia. Etter at den militære kampen mot ytre makter var over startet den indre politiske kampen. Allerede i starten av uavhengighetskampen hadde diskusjoner om overgang til den nye politiske systemet startet. Når Atatürk ankom Amasya i 1919 møtte han først med Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy og Refet Bele, alle disse ble senere ledende aktørene i opposisjonspartiet. Kazim Karabekir var ikke tilstede på grunn av sin oppdrag i øst fronten mot armenere og russere. Alle de var sammen med Atatürk viktigste aktørene i uavhengighetskampen. De samme personene møtte hjem hos Refet Bele i Ankara natten til 19.juli 1922, utenom det Karabekir som deltok på møte med telefonen. Det var dagen før Atatürk ble utnevnt som øverste befalhavende av Folkeforsamlingen og senere ledet slaget ved Sakarya som resulterte med seier for tyrkere og startet gresk tilbake trekning fra Anatolia. Rauf Orbay tok ordet og fortalte bekymringene til en del av representantene i Folkeforsamlingen om en mulig overgang til republikk etter krigen og sultanens status. Disse bekymringene hadde oppstått før noe var avklart, både krigen mot grekere fortsatt og det var usikker hvordan krigen skulle utvikle seg. Atatürk sa «greit, jeg har forstått. Hva vil de at jeg skal gjøre?». Orbay svarte «lov til folke at du ikke skal gjøre det (erklære republikk og la sultanatet eksistere videre) i talestolen på Folkeforsamlingen».¹²³

Atatürk skal ha forstått i dette møtet at vennene hans hadde planer om perioden etter frigjøringskrigen, samtidig var det en god del representanter i Folkeforsamlingen med slike tanker. Men da tyrkere vant slaget ved Sakarya alt snudde om og Atatürk kom tilbake til Ankara som den store helten. Bare tre måneder etter dette møtet ble Sultanatet avskaffet og etter ca. 1.5 år ble republikken erklært den 29.oktober 1923. Etter seieren i krigen startet en ny kamp mellom og de som støttet det gamle systemet og radikale-reformister som ønsket å danne et nytt system. Hjemstedet for den politiske kampen ble Folkeforsamlingen som var dannet med formålet å frigjøre landet fra okkupasjon. Dette var fundamentet for politisk sammenslutningen og samvær under uavhengighetskampen. Avskaffelsen av sultanatet, erklæring av republikken og avskaffelsen av kalifatet forsterket uenighet i Folkeforsamlingen

¹²³ Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*: 1429-1431; Cebesoy, Ali Fuat. *Siyasi hatıralar: Büyük Zaferden Lozan`a*. Istanbul. Temel Yayınlar, 2002: 30-31; Ceki, Orhan. 1938: *Son yıl*. Istanbul. Kaynak Yayınları, 2016 s. 38

som hadde allerede delt seg i to grupper: nasjonalfronten og «den andre gruppen». Tema for dette kapittelet er opposisjonen i Tyrkia under uavhengighetskampen og senere under republikken frem til 1925. Hvem var opposisjonen, hovedaktørene, og hva som skilte dem fra den politiske makten? Kapitlet tar for seg de sentrale politiske begivenhetene og opposisjonens holdning til disse som spisset konflikten mellom den politiske makten og opposisjonen, som endte dannelsen av første opposisjonspartiet i Tyrkia; Den Progressive Republikanske Partiet (PRP).

4.1 Den første gruppen

Etter det siste valget var osmanske parlamentet (*Meclis-i Mebusan*) preget av representanter fra motstandsbevegelsen og Atatürk var blant dem. Disse representantene vedtok Nasjonal Ed (*Misak-i Milli*) som følge av beslutningen i Sivas Kongressen.¹²⁴ Det var klar tegn på den økende politisk styrken til motstandsbevegelsen. I tillegg hadde regjeringssjefen i Istanbul gode relasjoner med ledelsen i motstandsbevegelsen. Disse hendelsen førte til at britisk okkupasjon ble utvidet og Parlamentet omringet av britiske soldater den 16. mars 1920. Som følge av dette oppløste Parlamentet seg selv den 18. mars da de mistet sin funksjon. Dermed inviterte Atatürk til å danne en samling i Ankara.¹²⁵ Oppløsning av Parlamentet i Istanbul åpnet veien for motstandsbevegelsen å bruke paragraf 4 i reglementet til Forening for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia.¹²⁶ Den Nasjonale Folkeforsamlingen i Ankara erklærte seg som den eneste legitime makten som representerte folket i Anatolia som følge av paragraf 4.¹²⁷ De var både lovgivende, dømmende og utøvende makten og på vegne av Folkeforsamlingen var Representantskapet som utøvende makten. Fra motstandsbevegelsen flyttet sin base til Ankara til slaget ved Sakarya i august 1922, som snudde krigen for motstandsbevegelsens fordel var Folkeforsamlingen opptatt av å organisere hæren, kommisjoner, og andre institusjoner som mulig gjorde uavhengighetskampen funksjonelt.¹²⁸

¹²⁴ Tuncay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti`nde Tek-Parti Yönetimi`nin Kurulmasi* s. 29-30; Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup* s. 81-82; For *Misak-i Milli* se side 24, kapittel 2.

¹²⁵ Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup* s. 81

¹²⁶ Paragraf 4 gikk ut på at dersom det osmanske regjeringen blir nødt til å forlate landet, det vil med engang dannes regjering som skal ta plassen til det forrige. I dette tilfelle tolket de oppløsning av parlamentet som en prosess som vil ende med at det politiske makten i Det osmanske riket forlater landet. (Tuncay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti`nde Tek-Parti Yönetimi`nin Kurulmasi* s. 351 / Hele reglementet på Tyrkisk)

¹²⁷ Zürcher, Erik J – *Modernlesen Türkiye`nin Tarihi* s. 227; Aksin, Sinan. *Turkey from Empire to Revolutionary Republic* s.153

¹²⁸ Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup* s. 151-157

Derfor er det lite opposisjonen i starten av uavhengighetskampen sammenlignet med perioden Atatürk begynte å komme frem som sterk leder.

Men etter at krigen gikk bra, økte også aktiviteten til opposisjonen. En viktig medvirkende årsak til dette var tilbakekomst av representanter fra osmanske rikets parlamentet. Etter at Istanbul ble okkupert og parlamentet var stengt ble en del av medlemmer arrestert og sendt til Malta.¹²⁹ De medlemmene som greide å rømme før okkupasjon hadde allerede april 1920 deltatt i motstandsbevegelsen. Motstandsbevegelsen var allerede rundt mai 1921 anerkjent av stormaktene som følge av krigens utvikling og de ble enig med Storbritannia om en utvekslingsavtale, og da kom disse representantene til den nye Folkeforsamlingen i Ankara. Dette styrket opposisjon som senere fikk navnet «den andre gruppen», men opposisjonen greide allikevel aldri å få politisk flertall på folkeforsamlingen.¹³⁰ Selv om de var i flertall til tider under krigen ga dette ikke politisk kraft fordi Atatürk hadde allerede forsterket sitt lederskap. Som leder i Folkeforsamlingen ønsket han en effektiv Folkeforsamling som tok raske beslutninger. For en effektiv beslutnings orden måtte en bedre organisering innad i Folkeforsamlingen tilkomme. Det uorganiserte miljøet så han som hindring i utviklingen av den nye ordenen som han ville skape.¹³¹

Grunnen til denne uorganisert situasjonen var beslutningen som ble tatt under Sivas kongressen, der hadde deltakerne sverget på at de ikke skulle danne noe politisk parti eller jobbe for den. Alle som deltok i motstandsbevegelsen ble medlem av den paraply organisasjonen Forening for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia.¹³² Etter en stund begynte representanter å danne små grupperinger i folkeforsamlingen. Grunnlag for disse grupperingene var oftest representanter som hadde samme interesse. Disse interessene kunne være ideologisk, yrke eller økonomisk bakgrunn. Oversikt over disse grupperingene er ikke helt klare, men det er snakk om seks store grupper og noen små grupper som kom sammen.¹³³ Disse grupperingene hindret arbeidstempoet i folkeforsamlingen. Det var ofte lange diskusjoner i samlingen, siden hver representant representerte seg selv kunne de ta ordet for å

¹²⁹ Ibid s. 82

¹³⁰ Zürcher Erik J. Cumhuriyet ilk Yıllarında Siyasal Muhalefet s. 42; Mazici, Nursen. Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926). Dilmen Kitabevi, Istanbul, 1984 s. 25-26; Demirel s. 89

¹³¹ Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk s. 595

¹³² Demirel s. 212

¹³³ Demirel s. 213, Ataturk, Mustafa Kemal. Nutuk s. 594

si sin mening. Dersom det var et stridende lovforslag tok dette enda lengre tid. Til og med for de enkelte temaene ble det lange diskusjoner.¹³⁴

For løse dette problemet dannet en gruppe av representanter med Atatürks støtte den første gruppen, Uavhengighet gruppen (*Istiklal grubu*), men denne gruppen ble ikke vellykket.¹³⁵ Tilslutt grep Atatürk saken. De medlemmene som Atatürk hadde nær personlig forhold og ideologisk enighet ble invitert til å delta i den nye gruppen som Atatürk skulle lede. Atatürk inviterte disse representantene til et møte der de annonserte at formålet med gruppen som var en ny grunnlov og *Misak-i Milli*.¹³⁶ Det var egentlig ikke noe nytt enn formålet med dannelsen av Folkeforsamlingen, men et forsøk på effektivisere arbeidet i Folkeforsamlingen. Når representantene som ble medlem av gruppen var bestemt ble dette annonsert i Folkeforsamlingen. Atatürk sa at alle er velkommen til denne gruppen, men de som ikke ønsket å delta ville bli respektert. Den nye samlingen i Folkeforsamlingen ble omtalt som «den første gruppen» i sin samtid, men det offisielle av ble Gruppen for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia (*Anadolu Rumeli Mudafaa-i Hukuk Grubu*), dannet i mai 1921.¹³⁷

Dermed var foreningen som var dannet under Sivas kongressen ble omformet til en politisk samling innenfor Folkeforsamlingen. Dette var første steget mot parti dannelser i den nye politiske systemet som var under utvikling. Arbeidsmåten, organisasjon dannelse og hierarkiet var lik en politisk parti og hadde organisert seg i noen byer allerede rett etter dannelsen. Samtidig er denne gruppen forløperen til Det Republikanske Folket Partiet som senere ble statspartiet og regjerte fra 1923 til 1946. Denne organiseringen viste sin effekt etter kort tid i samlingen. Representantskapet fikk gjennom lovene raskere gjennom da lovforslagene fikk direkte støtte fra nasjonal fronten og de som tilhørte gruppen ble valgt til de viktige posisjoner i folkeforsamlingens presidentskap.¹³⁸

¹³⁴ Demirel s. 213

¹³⁵ Özalp, Kazim. Milli Mücadele (1919-1922). Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayinlari, 1971 s. 52, Mazici, Nursen, Belgelerle Atatürk döneminde muhalefet (1919-1926) s. 55

¹³⁶ Demirel s. 215-216

¹³⁷ Demirel s. 216; Tuncay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti`nde Tek-Parti Yönetimi`nin Kurulmasi s. 34-35; Zürcher Erik J. Cumhuriyet ilk Yillarında Siyasal Muhalefet s. 39; Shaw. History of The Ottoman Empire and Modern Turkey s. 380

¹³⁸ Demirel, Ahmet – Birinci meclis`te muhalefet, ikinci grup s. 222

4.2 Den andre gruppen

Det var totalt 351 representanter i folkeforsamlingen og 261 av dem deltok i den «første gruppen». Det gjenstående 90 representant ble utelatt av gruppen og dannet «den andre gruppen».¹³⁹ Denne gruppen var ikke lik den første gruppen. For det første var de ikke organisert som et gruppe eller politisk parti, men lignet mer på en koalisjon av opposent representanter. Nærmere et år organiserte opposisjonen seg løst, det først i juli 1922 «den andre gruppen» ble mer organisert og kalte seg for Den andre Gruppen for Forsvar av Rettigheter (*İkinci Müdafaa-i Hukuk grubu*).¹⁴⁰ Årsaken til at de valgte et lignende navn til den første gruppen var for å ikke skade uavhengighetskampen. Folkeforsamlingen var direkte representanter av folket, å gi et forent inntrykk av samlingen var viktig. I den vanskelig tiden landet gikk gjennom ønsket de ikke å bli betraktet som motstandere av uavhengighetskampen. Medlemmer av denne gruppen kan beskrives som mer konservative i forhold til den første gruppen, men det kan ikke sies for alle medlemmer. Det som fikk denne gruppen til å komme sammen, var i grunn redselen fra Atatürks økende autokrati og radikalismen som viste seg med tiden. De mente at folkeforsamlingen mistet sin selvstendighet som var fundamentet for opprettelsen og gikk mot til å være mer person basert.¹⁴¹ Årsaken til denne utviklingen var at lederen til folkeforsamlingen, største gruppen i samlingen var samme person, Atatürk. Hans militære ferdigheter bidro til å øke hans innflytelse i politikken. Hæren fikk nemlig gode resultater på krigen etter at Atatürk ble utnevnt som øverstbefalhavende. Nesten alle representanter hadde opplevd tiden det osmanske riket ble styrt av CUP. De fryktet at det skulle igjen utvikle seg til periode som var med Enver pasja, Talat pasja og Djemal pasja. Hvor de tre dominerte hele politikken, passiviserte sultanen og parlamentet (*Meclis-i Mebusan*) og førte landet inn i 1.v.k.¹⁴²

Siden «den første gruppen» var ledet av Atatürk som også hadde ledelsen i uavhengighetskampen, havnet «den andre gruppen» på motsatt side av denne ledelsen og dermed ble omtalt som opposisjon. Deres ønske fra starten et nøytral ledelse av folkeforsamlingen. I tillegg var de kritisk til representantskapet som hadde springet ut fra folkeforsamlingen. Det hadde oppstått situasjoner hvor representantskapet utøvde politikk uavhengig fra folkeforsamlingen. Disse to årsakene var hovedproblemet som skilte «den

¹³⁹ Demirel, Ahmet s. 223

¹⁴⁰ Demirel s. 379; Zürcher s. 41

¹⁴¹ Demirel s. 393-394; Tuncay s. 39

¹⁴² Ibid

første gruppen» og «den andre gruppen» fra hverandre. For dem var Folkeforsamlingen den øverste myndigheten på landet og derfor hadde de lite toleranse til at stillinger som fikk makten fra samlingen tok beslutninger uten å informere samlingen.¹⁴³

4.3 Utviklingen til dannelse av Dannelsen av Det Progressive Republikanske Parti

Krigen var over i slutten av september 1922 og det meste områdene som var erklært i *Misak-i Milli* var frigjort fra okkupasjon kun Istanbul stå igjen, men etter kort tid måtte britiske styrker trekke seg ut. Uavhengighetskampen er starten på en ny epoke i Tyrkia. Etter at krigen sluttet gikk tyrkerne inn i ny periode med samfunnsomveltende reformer. Et nytt politisk system hadde allerede startet med opprettelsen av Folkeforsamlingen. Folke suverenitet og maktfordeling prinsippet var hovedelementer i den nye systemet. Under krigsperiode utsatt Atatürk sultanat og kalifat sakene til senere tidspunkt. Han var redd for at en tidlig motpolitikk mot sultanen kunne føre mistillit. Men med tiden forsterket Atatürk sin stilling og Folkeforsamlingen økte sin legitimitet. Etter krigen startet fredskonferansene, Storbritannia, Frankrike, Hellas og Italia inviterte tyrkere til forhandlinger i Lausanne i oktober 1922. Under diskusjoner hvem som skulle delta i fredskonferansen vedtok Folkeforsamlingen avskaffelse av Sultanatet i november 1922. I desember utalte Atatürk sin ønske om å danne et politisk parti som skulle bli etterkommer av Gruppen for Forsvar av Rettigheter av Anatolia og Rumelia.¹⁴⁴ Den Folkeforsamlingen som hadde kommet sammen april 1920 hadde fullført sin oppdrag og skaffet selvstendighet til folket i Anatolia. Tiden for ny valg hadde kommet, i april 1923 kunngjorde Atatürk at et ny valg skal arrangeres.¹⁴⁵ Et annet grunn til at Atatürk gikk til valg var bekymringen over at Folkeforsamlingen ikke skulle akseptere avgjørelsene i Lausanne fredsavtalen, som allerede hadde blitt brutt på grunn av uenighetene.¹⁴⁶

Den andre perioden for Folkeforsamlingen startet i 11. august 1923 samtidig var dette starten på perioden som la de grunnleggende verdiene til det som skulle bli Republikken Tyrkia, den første eksempelet på dette var å gjøre Ankara til hovedstad i oktober 1923. Etter at Folkesamlingen samlet seg ble Atatürk valgt til president av samlingen og hans nære Ali Fuat Cebesoy til visepresident. Samme dag gikk Rauf Orbay av fra sin stilling som leder i

¹⁴³ Demirel s. 397, 408

¹⁴⁴ Zürcher s. 42; Demirel s. 483, 487; Mazici s. 78

¹⁴⁵ Zürcher s. 48; Tuncay s. 42

¹⁴⁶ Tuncay s. 42

representantskapet og Fethi Okyar ble nye lederen. Årsaken til at Orbay gikk av var Ismet İnönüs holdning under Lausanne fredsforhandlingene. Orbay reagerte sterk på at İnönü bare informerte Atatürk om diskusjonene og beslutningene i Lausanne, han var lederen for den utøvende makten men ble ikke forespurt i det hele tatt.¹⁴⁷ Konfliktene hadde begynt å vokse innad i motstandsbevegelsen, men det var fortsatt et samhold og de ledende aktørene som senere utgjorde opposisjonspartiet var valgt til Folkeforsamlingen under listene til «den første gruppen». Den tapende siden på valget var CUP som for siste gang hadde prøvd å vise seg frem som en politisk aktør. I tillegg til CUP medlemmer var en del av representanter som utgjorde «den andre gruppen» utenfor den nye Folkeforsamlingen og til slutt ble kommunistiske grupper utenfor den politiske miljøet.¹⁴⁸ Dermed var flere av opposisjonelle representanter ikke valgt, men det var fortsatt sterke aktører innad i Folkeforsamlingen som Atatürk kunne ikke hindre til å bli valgt. Blant dem var Kazim Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy og Adnan Adivar. Dannelsen av partiet Atatürk hadde annonsert etter krigen hadde blitt erklært samme dag som Folkeforsamlingen åpnet. Dermed hadde Gruppen for Forsvar av Rettigheter for Anatolia og Rumelia byttet navn og ble Folkeparti.¹⁴⁹

Som følge av den politiske kaoset som oppstod i Folkeforsamlingen ble republikken erklært den 29. oktober 1923. Det var slik at aktørene i motstandsbevegelsen hadde to roller samtidig, for det første var de fortsatt offiser i hæren og det andre representanter i Folkeforsamlingen. Visepresidenten Cebesoy hadde blitt utnevnt som observator og gått av sin stillingen på Folkeforsamlingen, samtidig hadde innenriksministeren gått av sin stilling. Ministerene og visepresidenten ble valgt av representanter og i dette tilfelle ble to kandidater som Atatürk ikke ønsket valgt. Atatürk var misfornøyd med situasjonen som hadde oppstått og ba Fethi Okyar og ministerene til å gå for av da han tolket dette som mistillit. Det måtte velges ny representantskapet, men Atatürk ba de aktuelle representantene til å ikke akseptere tilbudet. Folkeforsamlingen sluttet å fungere og spurte råd fra Atatürk, dermed var republikken erklært og Atatürk valgt til President.¹⁵⁰

Erklæringen av republikken ble en av viktigste høydepunktet i den politiske utviklingen og dannelsen av opposisjonspartiet i 1925. Republikk betydde samtidig slutt på Det osmanske

¹⁴⁷ Tuncay s. 49-52; Zürcher s. 51; Mazici s. 78

¹⁴⁸ Ibid

¹⁴⁹ Demirel s. 525; Til nå brukte jeg «den første gruppen» for Gruppen for Forsvar av Rettigheter for Anatolia og Rumelia, men etter det vil de bli omtalt som Folkelig parti eller den Republikanske Folke Parti, forkortet med RFP. Det er på grunn av partiet har tilføyet «Republikanske» i sitt navn på 1924.

¹⁵⁰ Zürcher s. 53-54

riket, og tidspunktet det ble kjent var mens representanter som Rauf Orbay, Refet Bele og Adnan Adivar, som var kjent for sine lojalitet mot det osmanske dynastiet, var i Istanbul.¹⁵¹

Samtidig var overgang til republikk som statens styre system ikke en overraskelse for disse aktørene. Det var kjent med at Atatürk hadde fra tidlig bestemt å ha republikken som styre system, det var derfor de hadde møtet med ham hjem hos Refet Bele natten til 19.juli 1922.¹⁵² Det som overrasket dem var måten det ble utført.

4.4 Dannelsen av Det Progressive Republikanske Parti

Selv om «den andre gruppen» hadde ikke fått plass i Folkeforsamlingen etter valget i juli 1923, fortsatt konflikten mellom Rauf Orbay og Ismet İnönü som oppstå under Lausanne fredsforhandlingene og det førte til grupperinger innad i den Republikanske Folke Partiet (RFP). Atatürks holdning til fordel for İnönü i den konflikten gjorde denne splittelsen mer synlig. Denne konflikten økte etter at republikken ble erklært og de ledende aktørene i uavhengighetskampen hadde ikke blitt hverken informert eller spurt råd om. I hovedsak var ingen av disse som senere utgjorde opposisjonen partiet Det Progressive Republikanske Parti (PRP) imot republikken, men de reagerte på måten dette ble besluttet.¹⁵³

Rauf Orbay var i Istanbul når han fikk vite om erklæring av republikken. Dagen etter uttalte han sine meninger til avisene *Tevhid-i Efkâr* og *Tanin*, som var kjent for sin opposisjonelle holdning. Han uttalte at den eksisterende styre har med dette bare fått et navn, men siden det ikke ble tilstrekkelig diskutert i Folkeforsamlingen var beslutningen ikke passende med demokratiske verdier.¹⁵⁴ Et annet grunn til at Orbay og de andre aktørene reagerte på erklæring av republikk var endringen i den nye som ga Presidenten retten til å utnevne statsminister, som i dette tilfelle ble Ismet İnönü. Kazım Karabekir som var en viktig aktør i uavhengighetskampen hadde fått vite om erklæringen tilfeldigvis mens han var i Trabzon etter avfyring av kanonskuddene for feiring. Senere skrev han slik «i de vanskelig dagene under frigjøringskrigen trengte Atatürk hjelp og støtte fra sine venner, men nå som en seirende øverstbefalhavende dikterte republikken»¹⁵⁵ Atatürk svarte til disse anklagene i *Nutuk* slik:

¹⁵¹ ibid

¹⁵² Se side 39

¹⁵³ Zürcher s. 53-54

¹⁵⁴ Cebesoy, Ali Fuat. *Siyasi Hatıralar: Lozan'dan Cumhuriyete* s. 41

¹⁵⁵ Mumcu, Uğur. *Kazım Karabekir Anılarını Anlatıyor*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1993, s.111.

«jeg har ikke sett nødvendig å diskutere erklæringen av republikken med mine venner, da jeg vet at de har samme meninger som meg. Men de personene som ikke befant seg i Ankara i den tiden som ikke hadde noe autoritet forlatt oss med påskuddet om at deres meninger ikke ble spurt når republikken ble erklært»¹⁵⁶

Dermed ble det kjent at veiskille mellom Atatürk og ledende aktørene nærmet seg. På den andre siden økte kritikken mot İnönüs regjering fra representantene som hadde opposisjonelle holdning innad i RFP og hverdag som gikk økte forventningene blant representanter dannelse av en ny parti. Uttalelsene til Orbay var godt mottatt av avisene i Istanbul, samtidig som den fikk sterk kritikk og Orbay måtte forsvare seg i RFP sin gruppe møte med å fastslå at han ikke er imot republikken.¹⁵⁷ Den nye regjeringen var lenger ikke populær i Istanbul. En av sakene opposisjonen og media i Istanbul fryktet var kalifatets fremtid, det var fortsatt aktører i som hadde lojalitet til kalifen og det osmanske dynastiet. Regjering bestemte å løse kalif problemet for evig da avisene i Istanbul trykte et brev fra muslimene i India. I brevet ville Amir Ali og Aga Khan at kalifen skulle ta mer politisk initiativ. Brevet var både sendt til statsminister Ismet (İnönü) og til kalifen, men avisene hadde trykt brevet før statsminister hadde fått den.¹⁵⁸ Folkeforsamlingen besluttet for å opprette et uavhengighetstribunal i Istanbul og dømte journalistene. Regjeringen mente at det var forræderi mot staten og beskyldte dem for å ha opptrådd i strid med §1 i Loven mot forræderi (*Hiyanet-i Vataniyye*)¹⁵⁹. På den andre siden fortsatte kalif Abdulmecit sine ritualer som sultanen gjorde og det økte spenningen mellom Istanbul og den politiske makten i Ankara. Til slutt ble kalifatet avskaffet i 1.mars 1924. Siste kalifen Abdulmecit og medlemmer av osmansk dynasti fikk 24 timer på seg for å forlate landet. Den viktigste hendelsen som utviklet seg i ukene etter avskaffelsen av kalifatet var vedtakelsen av en ny grunnlov. Store diskusjoner brøt ut mellom radikale tilhengere av Atatürk og moderat opposisjonen da nye grunnloven i §25 ga presidenten rett til å oppløse Folkeforsamlingen, etter flere runder med diskusjoner ble loven vedtatt 25. mars 1924 og den nye grunnloven ble vedtatt 20. april 1924.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*, s.1069

¹⁵⁷ Orbay, Rauf. *Cehemmen Degirmeni: Siyasi Hatıralarım*, Istanbul, Emre Yayınları, 1993 s. 139-140

¹⁵⁸ Tuncay s. 74-76; Gologlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930: Devrimler ve tepkileri* s. 21-24

¹⁵⁹ «§ 1 De som utfører muntlig (verbal), skriftlig eller opprørske opposisjon og defaitisme mot legitimiteten til Folkeforsamlingen, som ble dannet med hensikt for å redde og hindre angrepene mot det opphøyede kalifatet og sultanatet og landet fra syv utenlandske stater, anses som forræder.» I 1.november 1922 utvidet Folkeforsamlingen loven til å gjelde også de som var i opposisjon mot Sultanatets avskaffelse. (TBMM vedtak nr. 334); Zürcher, Erik J. *Modernlesen Türkyenin Tarihi* s. 248

¹⁶⁰ Zürcher, Erik J. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet* s. 62; Cebesoy s. 71-75

Den utløsende årsaken som førte til dannelse av den Progressive Republikanske Parti skjedde 20. oktober 1924 da representanten fra byen Mugla stilte proposisjon til Utveksling, Bebyggelse og Beboelse ministeren om den dårlige håndteringen og plassering av flyktningene som hadde kommet fra Hellas som følge av utvekslings avtalen.¹⁶¹ Ministeren svarte proposisjonen en uke etter, men representantene mente at svaret ikke var tilstrekkelig og derfor stilte denne gangen interpellasjon til Regjering. Behandling av interpellasjonen startet 30. oktober og varte ut til 8. november 1924. Mens Folkeforsamlingen diskuterte flyktningproblemet kunngjorde Kazim Karabekir og Ali Fuat Cebesoy at de resignerte fra stillingene sine i hæren og skulle kun fra nå være i Folkeforsamlingen. Dermed økte styrken til opposisjonen i Folkeforsamlingen med deltakelse av Karabekir og Cebesoy. Refet Bele som også var en viktig aktør hadde tidligere resignert fra Folkeforsamlingen, etter at Karabekir og Cebesoy kom tilbake trakk han også sin resignasjon tilbake og fortsatt å være representant i Folkeforsamlingen. Diskusjonene som interpellasjonen hadde startet endte med at İnönüs regjering ønsket en avstemming om tillitsvotum. Den 8. november fikk İnönüs regjering ny tillitsvotum med 148 for og 19 mot stemmer, de 19 mot stemmene utgjorde senere opposisjonspartiet. Dagene etter avstemmingen resignerte Rauf Orbay, Adnan Adivar, Ali Fuat Cebesoy, Kazim Karabekir, i første omgang elleve representanter og senere syv til fra den Republikanske Folket Partiet.¹⁶²

Den 17. november 1924 ble den første opposisjon partiet den Progressive Republikanske Parti (PRP) dannet. Kazim Karabekir ble valgt til lederen, Adnan Adivar og Rauf Orbay ble nestleder, Ali Fuat Cebesoy ble generalsekretær.¹⁶³ I motsetning til RFP hadde PRP en mer liberal program. De mente at Presidenten burde være nøytral mot alle partier, det var et kritikk mot Atatürk som fortsatt var lederen på RFP. Den Progressive Republikanske Parti var imot radikale, fundamentalistiske, og autoritære ideologier og var mer liberal og evolusjonist. For å skape den moderne Tyrkia ønsket Atatürk å føre en revolusjonær og radikal politikk, PFP mente at den moderne Tyrkia kunne skapes gradvis, for dem var det viktig at staten forberedt folket før staten satt i gang med reformer.¹⁶⁴

Den Progressive Republikanske Parti ble etablert som en viktig utfordrer til Atatürk Republikanske Folket Parti, men de har ikke hatt samme levetiden. Etter ca. ett år ble PRP

¹⁶¹ Tuncay s. 105

¹⁶² Tuncay s. 105; Gologlu s. 74-78, 89

¹⁶³ Gologlu s. 91; Zürcher, Erik J. *Cumhuriyetin İlk Yillarinda Siyasal Muhalefet* s.83-86; Mazici s. 79

¹⁶⁴ Mazici s. 80-83; Frey, Fredrick W. *The Turkish Political Elite* s. 326

stengt av Regjering etter anklagene med å være oppmuntrer til opprør.

Uavhengighetstribunalet spilte en avgjørende rolle i nedleggelsen av partiet. Kommende kapittel skal gi oss innblikk hvordan den politiske makten valgte å kjempe mot opposisjonen partiet.

5 Kapittel – Avskaffelse av opposisjonen

Den 15. oktober 1927 begynte Atatürk å lese *Nutuk* i Folkeforsamlingen i Ankara. Hans store verk hvor han forteller om hele uavhengighetskampen, og den politiske utviklingen fra sitt eget synspunkt fra 19. mai 1919 og til 1927, der boken avsluttes. Innholdet i *Nutuk* er en primærkilde for historikere som jobber med de første årene i republikken, men *Nutuk* er også et symbol på at uavhengighetskampen er over, og på en seier over både ytre og «indre» fiender. Den symboliserer starten på en ny periode for den nye staten. I 1927 var alt av det som kunne betraktes som opposisjon i Tyrkia borte. Aktørene som fant sammen i motstandsbevegelsen i 1919 for å redde landet fra okkupantene, ble mer og mer splittet gjennom årene. Den radikale politikken Atatürk førte skapte uro blant medlemmene i motstandsbevegelsen. Avskaffelsen av sultanatet, erklæring av republikken, Lausannetraktaten, og til slutt avskaffelsen av kalifatet. Alle disse reformene og politiske avgjørelsene gjorde gode venner til «gamle» venner og rivaler. Samtidig oppstod det misnøye hos folket, spesielt i religiøse grupper, og det endte med opprør. Den første av hendelsene som ble avgjørende for opposisjonen var Sjeik Said-opprøret, en reaksjon på regjeringens politikk overfor etnisitet og religion. Den andre hendelsen var attentatforsøket mot Atatürk som avsluttet opposisjonens politiske aktivitet. Selv om oppgavens hovedtema er den politiske opposisjonen, må Sjeik Said-opprøret – som også betraktes som en religiøs opposisjon – nevnes i dette kapitlet, siden opprøret er utgangspunktet for bruk av *Takrir-i Sukun*-loven.¹⁶⁵ Hovedtemaet for dette kapitlet er Uavhengighetstribunalets bruk av *Takrir-i Sukun*-loven og domstolene i Izmir og Ankara. Siden Sjeik Said-opprøret og attentatforsøket er avgjørende hendelser i avskaffelsen av opposisjonen ved bruk av Uavhengighetstribunalet, skal utviklingen i begge hendelsene, aktører og konsekvenser bli tatt opp i korte trekk som innledning til dette kapitlet. Kapitlet skal helt til slutt handle om perioden fra 1927 til 1930, der det siste forsøket på å danne et nytt opposisjonsparti før valget 1946 blir temaet.

¹⁶⁵ §1 Regjeringen med fullmakt fra presidenten om rett til å forby samtlige organisasjoner, provoseringene, oppmuntringene og publiseringene som er framskrittfiendtlig eller reaksjonære, opprørsk og motarbeider samfunnsorden og fred, stillhet og trygghet, og ro og orden. Regjeringen kan overgi de av som utførere disse handlingene til Uavhengighetstribunalet. (min egen oversettelse til norsk)

5.1 Utviklingen til Sjeik Said-opprøret

Med dannelsen av opposisjonspartiet i november 1924 nådde splittelsen i Folkeforsamlingen sitt høyeste nivå. Allerede i mars 1924 var kalifatet avskaffet, medlemmer av det osmanske dynastiet sendt i eksil, og de politiske reformene ble vurdert som radikale. Den politiske atmosfæren var spent i Ankara. Den største misnøyen rundt det nye systemet var i religiøse grupper, spesielt i østlige deler av Anatolia hvor det var kurdisk majoritet. Kurdere og tyrkere bodde sammen i Anatolia, både under Seldsjukkriket og Det osmanske riket. Ettersom Safavidene var sjiamuslimer, følte de press ovenfor kurderne som var sunnimuslimer.¹⁶⁶ Dette førte til at kurderne nærmet seg Det osmanske riket, mot at de fikk føydale rettigheter. Dette forholdet, som startet på 1500-tallet, fortsatte helt frem til 1800-tallet. Med oppblomstringen av nasjonalistiske ideer, forsterket Det osmanske riket under Mahmut II kontrollen over kurderne, og passiviserte de kurdiske lederne. Kurdere var delt seg imellom etter stammer, og hver kurder fulgte sin egen stamme. Etter at lederne også var passivisert, ble de splittet ytterligere. Abdul Hamid II benyttet seg av problemene kurderne har seg imellom, og opprettet en militærstyrke som besto av 36 regimenter (*Hamidiye alayi*) fra noen av stammene.¹⁶⁷

Etter kuppet mot Abdul Hamid II ble disse styrkene oppløst, men etter kort tid ble styrkene gjenopprettet, og brukt i både Balkankrigen og uavhengighetskrigen. Disse styrkene fikk en viktigere betydning for kurderne, etter erklæringen av republikken under opprøret. Etter at armenere ble sendt bort fra sørlige områder i Anatolia, ble bare kurderne og tyrkere igjen i disse områdene. Fra starten til slutten av første verdenskrig oppførte kurderne seg splittet. Det var aktører fra de kurdiske nasjonalistene Azadi (*Kürt teali cemiyeti*) som fremmet krav om egen kurdisk stat under fredskonferansen i Sèvres, mens det fantes også kurderne som deltok i motstandsbevegelsen, og hadde et nært forhold til Ankara. Helt på starten av uavhengighetskrigen deltok kurderne på Erzurum og Sivas-kongressen, og de fikk senere også en stilling innenfor representantskapet.¹⁶⁸ Under Erzurum-kongressen skrev

¹⁶⁶ Safavidene: «Safavidene, iransk herskerdynasti med navn etter stamfaren, sjeik Safi al-Din av Arbadil (død 1334). Hans etterkommer Ismail I (død 1524) tok makten i Iran 1501 og etablerte sjiaetretningen av islam som statsreligion i et land som inntil da – i det minste offisielt – hadde vært sunnittisk» (<https://snl.no/safavidene>)
Sjia: «Sjiaislam, (arab. shiat Ali, 'Alis parti') er den nest største trosretningen innenfor islam, og representerer en innflytelsesrik gren av det islamske fellesskapet. Omkring 15 prosent av verdens muslimer tilhører sjiaislam» (<https://snl.no/sjiaislam>)

Sunni: «Sunniislam er en trosretning innenfor islam som omfatter omkring 85 prosent av alle muslimer» (<https://snl.no/sunniislam>)

¹⁶⁷ Zürcher, Jan Erik. *Modernlesen Türkiye`nin tarihi* s. 251; Olson, Robert. *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*. Austin. University of Texas Press, 1989 s. 7. Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 289.

¹⁶⁸ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 290.

Atatürk brev til ledere av stammene, der han forteller om trusselen mot sultanatet og kalifatet. Videre skrev han at det må føres en krig for å redde disse, og ba om støtte til motstandsbevegelsen.¹⁶⁹ Hensikten med disse brevene var å hindre armensk utvidelse i Anatolia og holde kurderne på sin side mot Storbritannia. Samarbeidet mellom forskjellige etniske grupper i Anatolia under uavhengighetskrigen gir en forklaring på hvorfor tyrkerne var vellykkede i krigen.

De kurdiske nasjonalistene holdt seg passive under uavhengighetskrigen, men rett etter at republikken ble dannet, viste de seg frem igjen. De ledende aktørene innenfor nasjonalistgruppen (*Kürt Teali Cemiyeti*) møttes, og dannet en komite som skulle jobbe for kurdisk selvstendighet. Et av medlemmene i denne komiteen var Sjeik Said, som senere skulle bli lederen for opprørerne, men før opprøret måtte den britiske innflytelsen i området redegjøres for, for å forstå utviklingen i den kurdiske politikken. Som følge av våpenhvilen i Moudros hadde Storbritannia okkupert Mosul i 1918. Siden byen også var innenfor grensene som var erklært i *Misak-i Milli*, skapte dette problemer.¹⁷⁰ Under fredskonferansen i Lausanne ble Mosul-problemet diskutert, men partene ble ikke enige, og løsning av saken ble utsatt til et senere tidspunkt. Den 19. mai 1924 møttes partene igjen i Istanbul, men igjen ble det ikke funnet noen løsning på problemet, så saken ble overlevert til Folkeforbundet. Storbritannia støttet et kurdisk opprør. Slik kunne Storbritannia vise Folkeforbundet at tyrkerne ikke greide å kontrollere de kurdiske områdene. Etter å ha fått britisk støtte, startet nestoridene (en kristen gruppe) et opprør i starten av august 1924. Den britiske støtten til dette opprøret var så åpenbar at de britiske kampflyene bombarderte tyrkiske militærstyrker. Den 14. august 1924 beordret regjeringen hæren om å slå ned opprøret, og i slutten av september var opprøret over, men siden flere av opprørerne rømte over til Irak, var ikke dette en klar seier for Ankara.¹⁷¹ På bakgrunn av denne hendelsen, hvor britisk støtte var så åpenbar, undersøkes det også om britene spilte en rolle under Sjeik Said-opprøret. På den andre siden begrunnes Sjeik Said-opprøret både med etniske og religiøse årsaker. Ser vi på propagandaen under opprøret, er den religiøse motivasjonen klar.¹⁷² Loven som Folkeforsamlingen vedtok rett etter at opprøret

¹⁶⁹ Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk bind. III dokumenter nr 47-53, Olson s. 37.

¹⁷⁰ Misak-i milli se kapittel 2 s. 20.

¹⁷¹ Aybars s. 287-293, Gologlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I 1924-1930: Devrimler ve Tepkiler* Istanbul, Is Bankasi Kültür Yayinlari, 2017 s. 114.

¹⁷² Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 292, Tuncay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. Tarih Vakfi Yayinlari, 1999 s. 117-119.

startet, viser at bruk av religiøse årsaker er sterkere motivasjon til opprør. Samtidig kan de religiøse årsakene være et teppe for å skjule den britiske støtten.

5.2 Sjeik Said-opprøret

De andre faktorene som blir vurdert som årsaker til opprøret, er den tydelige, tyrkiske identiteten uavhengighetskrigen og republikken hadde fått. Med erklæring av republikken ble også en ny grunnlov vedtatt. Den nye grunnloven la ned forbud om å snakke kurdisk på offentlige steder. Den avskaffet sharialoven, og nedla av shariadomstolen, og opprettet isteden sekulære lover og domstoler. I tillegg kunne staten ta jordet til store landeiere og gi dem til tyrkisktalende innflyttere til de kurdiske områdene. Med avskaffelsen av kalifatet, ble også det religiøse symbolet som holdt sammen de to etniske gruppene borte.¹⁷³

Etter krigen og fredsavtalen utgjorde kurdere 20% av befolkningen i Tyrkia. Selv med samarbeidet under krigen og det høye innbyggertallet, ble kurdernes status ikke nevnt i fredsavtalen i Lausanne.¹⁷⁴ Mer viktig for kurdene var autonomstyreloftet Atatürk hadde gitt, men som ikke ble holdt etter krigen.¹⁷⁵ Utviklingen var skuffende for kurdiske nasjonalister og de religiøse gruppene.

Etter nasturidiopprøret i august 1924, ble lederne av *Kürt Teale Cemiyeti* arrestert. Sjeik Said ble tilkalt som vitne av den militære domstolen i Bitlis, men han mistenkte at han også kunne bli arrestert. Derfor sendte han beskjed til domstolen og sa at han ønsket å bli avhørt hjemme på grunn av sin alder og sykdom. Etter avhøret ble han mer bekymret og flyttet seg mellom forskjellige steder. Sjeik Said var overhodet i den religiøse ordenen som ble kalt *Naksibendi*, og den religiøse rollen ga ham stor autoritet i de østlige områdene.¹⁷⁶ I perioden fra 1924 til 1938 oppsto totalt 18 opprør, men Sjeik Said-opprøret er spesielt viktig, for det ga makthaverne rom til å stoppe all aktiviteten til den politiske og religiøse opposisjonen.¹⁷⁷ Den 8. februar 1925 startet opprøret tidligere enn planlagt, da Sjeik Said og hans menn ble stoppet tilfeldig av soldater på en veikontroll. Da soldatene forsøkte å arrestere

¹⁷³ Olson s. 91, Price, Phillips M. A History of Turkey: From Empire to Republic. London. Georg Allen & Unwin LTD, 1956 s. 132.

¹⁷⁴ Zürcher Jan Erik. Modernlesen Türkiye`nin tarihi s. 252.

¹⁷⁵ Zürcher s. 252; Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923) İlk Kez Sansürlü Tam Metin 1999 s. 104.

¹⁷⁶ Zürcher s. 252; Olson s.95; Aksin, Sina: Turkey from empire to revolutionary republic: The emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present. 2007 New York University press s. 200.

¹⁷⁷ Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti`nde Tek-Parti Yönetimi`nin Kurulması (1923-1931)* s. 134.

fem av Sjeik Saids menn, åpnet en av hans menn ild mot soldatene. Dermed var opprøret i gang.¹⁷⁸

Både regjeringen og Atatürk fikk stadig rapporter om utviklingen som var i gang i de kurdiske områdene. Det var tydelig at et opprør var i ferd med å oppstå, og for å unngå dette var allerede en del kommende aktører blitt arrestert. Den 13. februar fikk regjeringen beskjed om opprøret. I starten angrep opprørerne små byer, og etter at de fikk kontroll over disse, delte de seg i tre grupper hvor hver av gruppene hadde som mål ta kontroll over større byer. Sjeik Said skulle etter planen ta kontroll over Diyarbakir, som er den største og viktigste byen i Sørøst-Tyrkia. Den 21. februar møtte opprørerne for første gang hæren, og de fikk hæren til å trekke seg tilbake samtidig som de tok soldater som gisler. Opprørerne brukte de hellige symbolene i islam som grønneflagg, slik som den hellige boken, Koranen. Det var allerede spredt propaganda om at den nye republikken hadde erklært islam som fiende. Både bruk av symboler og propaganda førte til at folket ikke kunne motstå opprøret.¹⁷⁹

5.3 Krisen i Ankara

Opprøret fikk også effekt i Ankara, og førte til statsministerskifte. Den 21. februar kom lederen i det Republikanske Folkepartiet (RFP), Ismet İnönü, til Ankara. Han kom fra Istanbul, hvor han hadde oppholdt seg på grunn av sykdom etter at han gikk av fra statsministerposten i november 1924. Bakgrunnen for hans ankomst til Ankara var brevet han fikk fra Atatürk. For media og politikerne var dette uventet og overraskende. Atatürk visste om situasjonen i opprøret, men for mange var opprøret ikke kjent, og de som visste om det kjente ikke til omfanget. De første nyhetene om opprøret ble publisert i media 16. februar, på regjeringsmøtet samme dag informerte innenriksministeren om hendelsen, og to dager senere ble saken tatt opp på Folkeforsamlingen. Opprøret begynte å bli et viktig tema for alle partene i politikken: Atatürk, regjeringen og opposisjonen.

En viktig hendelse som foregikk samtidig som opprøret, var den politiske striden i regjeringspartiet RFP. Som opprørere var den radikale fløyen innad i RFP også en viktig faktor i avskaffelsen av opposisjonen. Denne fløyen var i opposisjon både mot det progressive

¹⁷⁸ Aybars s. 293.

¹⁷⁹ Aybars s. 295; Zürcher, Erik J. Cumhuriyetin İlk Yillarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Firkasi (1924-1925), Istanbul, İletisim Yayınları, 2016 s. 115 (Oversettelse av Zürcher, Erik Jan. *Political opposition in the early Turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925*. Leiden. E.J Brill, 1991).

Republikanske Parti (PRP) og Okyars-regjeringen, selv om de var fra samme parti. İnönü hadde gått av fra statsministerposten som følge av den radikale politikken regjeringen hans utøvde, da dette økte opposisjonspartiets popularitet innad i RFP. For å hindre overgang til den Progressive Republikanske Parti (PRP) ble den mye mildere Okyar statsminister, og regjeringen ble byttet ut.¹⁸⁰ De ledende aktørene i den radikale fløyen hadde tidligere sittet i ministerpost da İnönü var statsminister. Etter at Okyar ble statsminister, ble disse utenfor regjeringen og kritiserte Okyars milde politikk. En av de ledende aktørene i PRP skriver senere «Bare det at PRP-medlemmene så på Okyars regjering med sympati gjorde denne fløyen aggressive».¹⁸¹

Presidenten Atatürk var tilstede for å ta imot İsmet İnönü på togstasjonen ved hans ankomst til Ankara. Dette ble kommentert som en kritikk mot statsminister Fethi Okyar og hans milde politikk. Med mild politikk menes det både politikken mot opprøret som nylig var startet, og den generelle holdningen til opposisjonspartiet. Tilbakekallelsen av İnönü kan ha to mulige forklaringer: Den ene er at Atatürk fryktet en motrevolusjon til sin ideelle revolusjon som allerede var i gang. En annen mulig forklaring på tilbakekallelsen, er at Atatürk mislikte Okyars politikk og så det som et hinder for å fullføre revolusjonen.

Fra togstasjonen reiste Atatürk og İnönü sammen til presidentpalasset i Çankaya. Der holdt Atatürk et møte sammen med İnönü, Okyar og presidenten i Folkeforsamlingen. Senere samme kveld ledet Atatürk regjeringsmøtet, og fra møtet sendte statsminister Okyar regjeringens to lovforslag til Folkeforsamlingen. Forslaget gjaldt unntakstilstand i byene der opprør hadde oppstått.¹⁸² Den 25. februar talte Okyar til Folkeforsamlingen. I talen informerte han representantene om opprørernes mål ut ifra brosjyrene og brevene som ble funnet på de arresterte opprørerne. De krevde en nasjonal kurdisk regjering og innførelse av sharialoven og kalifatet. Statsministeren avsluttet talen med å fastslå at regjeringen ville kjempe for å forsvare republikken.¹⁸³ Etter statsministeren tok lederen for PRP, Karabekir, ordet. Han uttalte at PRP støttet både regjeringens politikk og deres lovforslag. Videre sa han:

¹⁸⁰ Tuncay s. 144.

¹⁸¹ Cebesoy, Ali Fuat. Bind II: *Siyasi Hatıralar: Lozan'dan Cumhuriyete*. Istanbul. Temel yayinlari, 2002 s. 127.

¹⁸¹ Aybars s. 297.

¹⁸² Aybars s. 297; Zürcher, Erik J. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet s. 116 / Byene som det ble erklært unntakstilstand er Elazığ, Genc, Mus, Ergani, Tunceli, Diyarbakir, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari, Kigi, Hınıs og Malatya. Se kart på vedlegg siden.

¹⁸³ TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 14 s. 309 / 25/2-1925.

De som setter vår nasjon i fare ved å bruke religion som verktøy, og oppfordrer folket med religiøse provokasjoner for å oppnå visse mål med utenlandsk støtte, fortjener all slags forbannelse.¹⁸⁴

Etter talene gikk de videre til avstemning om lovforslagene. Det andre forslaget de gikk inn for en tilføyelse til var *Hiyanet-i Vataniyye* (Forræderiloven).¹⁸⁵ Med denne paragrafen skulle den som brukte religionen og det hellige med politiske formål bli betraktet som landsforræder. Det første av forslagene ble vedtatt med flertall. Det andre forslaget ble også vedtatt, men denne gangen var det flere som stemte mot. Opposisjonen ønsket også en definisjon av hva som mentes med «religion og hellig», men det ble ikke diskutert i særlig grad.¹⁸⁶ Vi vil senere få se at den sistnevnte loven skaper problemer for opposisjonspartiet.

Krisen i RFP ble dypere etter at Ismet İnönü kom til Ankara. Den radikale fløyen fikk støtte fra Atatürk, mens Okyars regjering fikk støtte fra opposisjonspartiet. Seieren for den radikale fløyen innad i RFP kom 2. mars 1925, da Okyar bestemte seg for å gå. I RFPs gruppemøte ble opprøret tatt opp i detalj, og en kraftig diskusjon begynte da motstanderne til Okyar under ledelse av İnönü krevde mye hardere politikk mot opprøret, mens Okyar mente at unntakstilstand var nok for å stoppe opprøret. De radikale ønsket blant annet å gjenopprette Uavhengighetstribunalet og stenge media som var imot den revolusjonære politikken som Atatürk og İnönü-regjeringen utøvde. Her sikter de til media i Istanbul som hadde en mye mer konservativ holdning enn RFP, og et nærere forhold til det Progressive Republikanske Parti. Under møtet la 18 representanter frem forslag om å føre hardere politikk, mot regjeringens ønske. Etter hvert deltok Atatürk også på møtet og holdt en tale på ca. ti timer og understrekte: «Folkets hånd må holdes, den som startet revolusjonen skal fullføre den.»¹⁸⁷ Dermed erklærte han åpenbart sin støtte til en hardere politikk mot opprørerne. Det forslaget, og talen til Atatürk, ble tolket av Okyar som mistillit og han gikk av fra statsministerposten. To dager senere ble han utnevnt som ambassadør i Paris og forlot Tyrkia.¹⁸⁸ I avslutningen av dette kapittelet skal vi se hans tilbakekomst til politikken og et siste forsøk på overgang til flerparti system før 1946.

Slik Sjeik Said-opprøret var et viktig punkt i utviklingen av politikken mot opposisjonen, så var det andre regjeringsskiftet viktig for vedtaket av *takrir-i sukun*-loven.

¹⁸⁴ TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 14 s. 309 / 25/2-1925. (min egen oversettelse til norsk)

¹⁸⁵ *Hiyanet-i vataniyye* loven s. 29 kapittel 3.

¹⁸⁶ Zürcher, Erik J. *Cumhuriyetin İlk Yillarinda Siyasal Muhalefet* s. 117.

¹⁸⁷ Tuncay s. 146, Toker, Metin. *Seyh Said Isyani*. Ankara. Akis Yayinlari, 1968 s. 66. (min egen oversettelse til norsk)

¹⁸⁸ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 299-300, Zürcher tcf s. 120.

Okyar erklærte sin avgang i Folkeforsamlingen, og dette vakte reaksjoner blant opposisjonen. Rauf Orbay tok ordet for PRP og ønsket en nøyere forklaring på dette regjeringsskiftet, siden Folkeforsamlingen som helhet støttet politikken mot opprøret og det ikke var noen grunn til mistillit, men Okyar ønsket ikke å snakke mer om dette.¹⁸⁹ Som forventet ble İnönü utnevnt som statsminister 4. mars 1925 og fikk i oppgave å danne ny regjering. Etter avstemming om tillitsvotum på Folkeforsamlingen, hvor PRP stemte imot, fikk den nye regjeringen tillitsvotum fra Folkeforsamlingen. Den nye regjeringen var totalt endret, og ministerpostene gikk til de som var imot Okyars regjering. Det første den nye regjeringen gjorde var å opprette to domstoler: en for områdene der opprørene oppsto (Sark-domstolen) og en for resten av landet (Ankara-domstolen). I tillegg ble *takrir-i sukun*-loven vedtatt, og unntakstilstanden ble forlenget først med syv måneder, deretter to ganger med ett år og varte frem til november 1927.¹⁹⁰ Vedtak av *takrir-i sukun* kan tolkes som det første steget i en prosess som endte med avskaffelsen av opposisjonen.¹⁹¹ «Vedtaket av *takrir-i sukun* og opprettelse av Uavhengighetstribunalet er i moderne, tyrkisk historie et virkelig vendepunkt. [...] idømmelsene i 1926 i Ankara og Izmir sørget for at alle potensielle makthavere ble utenfor da *kemalist*-kretsen ble utryddet»¹⁹²

5.4 Seier i opprøret

Mens Ankara diskuterte hvordan de skulle kjempe mot opprøret, og regjeringen var utskiftet med den klare hensikten å slå ned opprøret, fortsatte hæren kampen mot opprørene. I de første dagene etter at opprøret startet, forsøkte lokale militærstyrker å slå ned opprøret, men det hjalp ikke og opprøret vokste veldig fort. Etter at İnönü kom til Ankara, samlet Atatürk den 25. februar igjen statsministeren, hærsjefen, presidenten for Folkeforsamlingen og İnönü i Çankaya. Alle som deltok på møtet hadde militær bakgrunn, men de hadde tatt av seg uniformen etter at republikken ble dannet, som følge av loven som gikk ut på enten å være politiker, eller soldat. På en måte hadde nå Atatürk og İsmet İnönü tatt på seg uniformen igjen. Selvfølgelig ville Atatürk kjempe mot «fiendene» av republikken, det viste han frem igjen med sin holdning under det Republikanske Folkepartiets gruppemøte. På møtet ble det

¹⁸⁹ Zürcher s. 120.

¹⁹⁰ Tuncay s. 146, Aybars, 301, Zürcher s. 120.

¹⁹¹ Lovens paragrafer og dekningsområde er tatt opp på kapitlet 3. Siden dette kapittel tar for seg domstolene og lovens bruk mot opposisjonen blir fokuset mer konsekvensene av loven.

¹⁹² Zürcher s. 124, (min egen oversettelse til norsk)

besluttet å gjennomføre en stor militær aksjon mot opprørerne, og planen ble satt i gang etter at İnönü ble statsminister. Opprørernes fremgang ble stoppet for første gang 7. mars. Tre dager senere ble den viktigste byen, Diyarbakir, rensket av opprørerne som var beleiret. Byen hadde symbolsk betydning for opprøret, og var samtidig et strategisk punkt. Etter nederlaget i Diyarbakir, begynte opprørerne å trekke seg tilbake og hærens fremmarsj ble raskere. For å unngå at opprørere skulle rømme til nabolandene, utførte de militære aksjoner ved først å ta kontroll over grenseneområdene, slik at opprørerne ble stående fast i indre områder. Flere av de kurdiske stammene trakk sin støtte etter hærens fremgang, selv om Sjeik Said oppfordret dem til å bidra mer. Den store militæraksjonen ga raske resultater, og opprøret ble slått ned den 15. april 1925. Sjeik Said var tatt til fange.¹⁹³ Nå var tiden inne for Uavhengighetstribunalet.

5.5 Stenging av aviser

Prosessen med å stoppe opposisjonens politiske aktivitet kan deles inn i fire faser: Endringen i *hiyanet-i vataniyye*-loven og *takrir-i sukun*-loven, stenging av avisene som støttet opposisjonen, stenging av det Progressive Republikanske Parti, og til slutt idømmelse av PRP-ledere og medlemmer i Izmir med påstand om at de hadde planlagt et attentat mot Atatürk.

Regjeringen tok i bruk *takrir-i sukun*-loven veldig raskt og allerede to dager etter vedtaket den 6. mars 1925, ble avisene i Istanbul som støttet PRP; *Tevhid-i efkar* og *Istiklal son telefrag* stengt. Samtidig ble andre medier som det konservative politiske bladet *Sebilürresat*, medianen til det kommunistiske *Aydinlik* og *Orak cekic*, stengt. Regjeringen stengte også aviser som ble trykket i andre byer.¹⁹⁴ Det eneste avisen fra opposisjonen som ikke ble stengt var *Tanin*, som hadde støtte fra *Comittee of Union and Progress*, men den ble også stengt 16. april 1925. Det som ble igjen av media i Tyrkia etter *takrir-i sukun* var kun *hakimiyet-i milliye* og *cumhuriyet* som hadde nære forhold til regjeringen og Atatürk.¹⁹⁵ Etter regjeringens beslutning om å stenge avisene, kom det en erklæring fra Atatürk som støttet beslutningen: «Enhver publikasjon som bagatelliserer eller overser republikkens frihet og

¹⁹³ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 308-312.

¹⁹⁴ Eks. yoldas (bursa), presse de soir, resimli hafta, millet (istanbul), sada-yi hak (izmir), dogru söz (mersin), kahkaha, istikbal (trabzon) og tok söz, sayha (adana).

¹⁹⁵ Tuncay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* s. 149; Zürcher tcf boken s. 124; Yalman, Ahmet Emin. *Yakin zamanda Gördüklerim ve Gecirdiklerim*. Bind 3.(1922-1944). Istanbul. Rey Yayinlari, 1970 s. 163.

godhet og krenker republikkens hær og offiserer, skal følges og straffes med de strengeste lovbestemmelser.»¹⁹⁶ Opposisjonen reagerte på sensuren og stengingen av avisene, og tok opp saken i Folkeforsamlingen. Det ble stilt spørsmål til innenriksministeren om hvorfor disse avisene ble stengt. Innenriksministeren svarte at publikasjonene til disse avisene var ulovlige, ifølge *takrir-i sukun*, lovens første paragraf. Talsmannen for opposisjonen reagerte på dette utsagnet og la til at en lov kan ikke ha tilbakevirkende kraft: «Nedleggelsen av alle disse avisene indikerer at, regjeringen stenger de avisene de betrakter som opposisjonell».¹⁹⁷ Innenriksministeren svarte med at regjeringen tar beslutninger for å sikre fred og orden i landet.

Etter at avisene ble stengt ble journalistene arrestert i Istanbul og fraktet til Elazığ hvor domstolen holdt seg. Domssaken mot journalistene foregikk på Uavhengighetstribunalet som nylig var gjenopprettet, samtidig som *takrir-i sukun*-loven ble vedtatt. Anklagene mot journalistene var at de publiserte artikler som på en indirekte måte ga støtte til opprøret. Derfor foregikk rettssaken på det uavhengighetstribunalet som hadde som ansvar å dømme opprørere. På den måten ble de sammenliknet med opprørerne. Noen ble arrestert i juli, andre i august. Pågripelsene pågikk etter utviklingen av rettssaken mot Sjeik Said, og samtidig ble avisene som ble trykket mens opprøret pågikk kontrollert.¹⁹⁸ Med stenging av avisene og arrestasjon av journalistene, begynte rettsapparatet å vise sin effekt på politikken, men denne effekten ble rettet mot opposisjonen på en negativ måte. Det som gjør disse rettssakene kontroversielle, er nøytraliteten til Uavhengighetstribunalet. Ble journalistene virkelig arrestert på grunn av støtte til Sjeik Said-opprøret, eller var hensikten til makthaverne å skremme folk fra å støtte opposisjonen? Et brev fra dommeren i Uavhengighetstribunalet til innenriksministeren etter ordren som kom fra Atatürk, viser den politiske innblanding i rettssakene. Dommeren begynner brevet med å skrive at han har fullstendig tro på at journalistene utførte handlinger som gjorde skade på nasjonen.

Til ønsket om løslatelse av journalistene som kom fra pasja eksellensen (Atatürk) med en kryptert ordre, har rettsprosessen gått veldig bra. Etter at denne ordren kom, gikk en av oss (medlem av domstolen) til journalistene og informerte dem om at de skal løslates som følge av Atatürks høyhet. Etter løslatelsen skal de jobbe til fordel for partiet (RFP) og reise til Ankara og møte med presidenten.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Türk inkilap tarihi Enstitüsü yayınlari. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1918-1937). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961 s. 569 (min egen oversettelse til norsk)

¹⁹⁷ TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 15 s. 350. (min egen oversettelse til norsk)

¹⁹⁸ Tuncay s. 149; Zürcher s. 125, Aybars; Ergün. *İstiklal Mahkemesi* s. 359.

¹⁹⁹ Tuncay s. 151/Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti 9-9.341 (min egen oversettelse til norsk)

De fleste av journalistene ble løslatt etter at hver av dem skrev brev til Atatürk. Det var bare noen få journalister som ikke ble løslatt. De ble heller ikke fengslet, men måtte leve resten av sine liv i eksil et sted utenfor hjembyen.

Alle journalistene ble løslatt etter ordren. Et annet bevis på innblanding i rettssakene var et brev Atatürk skrev til Uavhengighetstribunalet for journalisten Lütü Fikri. Han oppfordret kalifen til å bli aktivt mer politisk aktiv, og var motstander av avskaffelsen av sultanatet og kalifatet. På grunn av det ble han arrestert av Uavhengighetstribunalet, men ble løslatt. Hans opposisjonelle holdning fortsatte, og etter hvert ble han arrestert igjen sammen alle de andre journalistene.²⁰⁰ Den 16. august 1925 sendte Atatürk et brev til domstolen: «Jeg har lest om rettsprosessen mot herr Lütü Fikri som er blant dem som ble sendt til Uavhengighetstribunalet fra avisene.»²⁰¹ Brevet forsetter med en beskrivelse av den ideologiske uenigheten mellom han og Lütü Fikri og avslutter brevet med: «Dersom tribunalet ikke har noen annen tiltale mot ham utenom vår politiske uenighet og holdningen hans til min personlighet, ønsker jeg at domstolen tilgir ham»²⁰²

Hvordan kan vi tolke dette inngrepet på rettssakene i et land som nylig var blitt erklært republikk og fordelt makten mellom utøvende, lovgivende og domstolen? Det ser ut som at Atatürk helt fra starten var bestemt på å fullføre reformene eller revolusjonen, og han så opposisjonen som en hindring underveis. Opprøret ble bare et middel for å gjennomføre den radikale politikken. Militæret kjempet mot opprøret, og Uavhengighetstribunalet mot de andre konkurrentene.

5.6 Nedleggelse av det Progressive Republikanske Parti

Regjeringen press overfor opposisjonen økte for hver dag som gikk, selv om utgangspunktet for den radikale politikken, altså opprøret, var under kontroll og nesten over. Tidsrommet fra februar til april 1925 var en periode hvor flere hendelser foregikk samtidig. Regjeringen var endret, en stor militær aksjon var i gang mot opprøret, Uavhengighetstribunalet var blitt opprettet, og to domstoler var i gang med rettssakene mot opprørerne. Samtidig ble alle avisene stengt, unntatt de som hadde regjeringens støtte. *Hiyanet-i vataniyye* og *takrir-i sukun* hadde gitt stor myndighet til domstolene for å kjempe mot «fiendene» av republikken.

²⁰⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi-fikri>

²⁰¹ Türk inkilap tarihi Enstitüsü yayinlari. *Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri* (1918-1937). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1961 s. 574 (min egen oversettelse til norsk)

²⁰² Ibid

Det var tydelige tegn på at opposisjonspartiet på en eller måte skulle stenges. Det var klare skiller mellom politikken Atatürk og kretsen rundt ham ville føre og PRP. Som følge av konflikten mellom disse partene, inviterte statsminister Fethi Okyar og opposisjonslederne Kazim Karabekir og Adnan Adivar til møte den 25. februar 1925. Dette var rett før han gikk av fra statsministerposten. På møtet sa Okyar følgende: «Jeg har fått oppdraget med å fortelle dere at dere selv må oppløse partiet. Dersom dere ikke oppløser det, ser jeg mørkt på fremtiden. Det vil flyte blod.» Kazim Karabekir svarte: «Vi har mulighet å danne et parti innenfor lovens grenser. Men å oppløse dette er ikke noe vi kan gjøre. Dere er regjeringen! Dere har styrke og midler til å utføre enhver handling. Hvis regjeringen har ønske om å stenge partiet et det opp til dem.» Til slutt sa Orbay: «Jeg er veldig lei meg for å ha snakket til dere på denne måten. Som dere vet, er jeg mot slike handlinger.»²⁰³ Weiker legger til at lederne skal ha sagt at de ikke kan skuffe sine velgere og da skal Okyar ha sagt: «Hvis jeg hadde vært i samme situasjon hadde jeg også nektet presidents ønske.»²⁰⁴

Talemåten til Okyar under møtet viser også at han måtte arrangere møtet etter ordre fra Atatürk. Denne samtalen visste tegn på at opposisjonen kommer til å ha vanskelige dager fremover, og kan tolkes som en advarsel. Møtet foregikk i tiden rett før Okyars avgang og opprørets første dager. Det gikk ikke lang tid etter møtet før opposisjonspartiet PRP ble anklaget av Uavhengighetstribunalet for å ha oppfordret til opprør.

Som tidligere nevnt, ble Uavhengighetstribunalet gjenopprettet etter den nye regjeringens ankomst. Hensikten med opprettelsen var å dømme dem som truet republikken og dette ble tolket som opprørene. Etter kort tid viste det seg at dette dekket mye mer enn det som ble først antatt. Journalistene var det første eksemplet på det. *Sark* (øst-) domstolen hadde fått ansvaret med å etterforske og utføre idømmelsene i områdene opprørene hadde oppstått, mens den andre domstolen skulle bli i Ankara og hadde ansvaret med å etterforske og utføre idømmelsene av opprørere i de områdene som gjenstod. Etter vedtak om opprettelse ble medlemmene av domstolene valgt, og de reiste raskt til områdene de hadde ansvar for. Som følge av etterforskning og avhør ble Fethi, PRP sin representant fra byen Urfa, arrestert av Sark-domstolen. Han var guvernør i Urfa (en by i sør) før han ble politiker, og var godt kjent i de østlige områdene. Partiet hadde gitt ham ansvaret med å etablere partiorganisasjonen i den østlige provinsen. Sammen med ham ble flere lokale medlemmer av det Progressive

²⁰³ Cebesoy, Ali Fuat. Bind II: *Siyasi Hatıralar: Lozan`dan Cumhuriyete* s. 149; Aybars s. 389; Zürcher tcf s. 118; Tuncay s. 152.

²⁰⁴ Weiker, Walter. *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Tree Party and Its Aftermath*, Leiden. E.J Brill, 1970 s. 75: reportasje med Okyar slektning. I følge Tuncay er dette sønnen til Fethi Okyar.

Republikanske Parti arrestert.²⁰⁵ PRP-medlemmer i opprørsområdene ble anklaget for å ha deltatt og oppfordret til opprør, og ble fengslet i fem år. Den 25. mai 1925 ble alle PRPs avdelinger i de østlige områdene stengt av Uavhengighetstribunalet. Påstanden var at partiet hadde drevet religiøs propaganda og det var ifølge den nye paragrafen på *hiyanet-i vataniyye* i samsvar med landsforræderi.²⁰⁶ «Det er vanskelig å finne en tilknytning mellom opprøret og PRP [...] det er åpenbart at opprørerne hadde sympati for det nye partiet»²⁰⁷

Samtidig pågikk en annen rettssak mot opprørerne, i Ankara-domstolen. Hovedfokuset under rettsprosessene var i starten å dømme opprørere, men ettersom domstolen begynte å arrestere medlemmer av PRP, tok rettssaken en annen retning. Utgangspunktet som la grunnlag for nedleggelse av PRP var en rettssak mot en som het Salih Baso, som var medlem av PRP og jobbet med å verve medlemmer til PRP. Påstanden var den samme som i den andre domstolen, nemlig partiets bruk av religion som et propagandamiddel. Det så ut til at siden domstolen ikke fant noen form for bevis som oppfordret PRP til opprør, så endret domstolen tiltalen. Partiet hadde på partiprogrammet erklært under paragraf nr. 6 at: «Partiet respekterer religionen og religiøs tro.»²⁰⁸ Med *hiyanet-i vataniyye* og *takrir-i sukun* som peker direkte på bruk av religion som en trussel for republikken, ble saken lettere å håndtere. Sannsynligvis tenkte medlemmer av opposisjonspartiet aldri på at dette skulle brukes mot dem når de var med på å stemme for endring i *hiyanet-i vataniyye*-loven.

På den andre siden er spørsmålet hvilken hensikt opposisjonen hadde med å sette en slik paragraf på partiprogrammet. Var hensikten å vise partiet frem som mer troende enn RFP da partiprogrammet deres var preget av sekularisme og på den måten trekke velgere til sin side? Eller var dette en reaksjon mot makthavernes sekularisme og reformpolitikken, å utrope seg som representant og beskytter for den politiske kulturen fra Det osmanske riket, hvor religion hadde hatt en sentral rolle? Kunne partiet unngått å bli stengt hvis det ikke hadde vært en slik paragraf i partiprogrammet? Det er det viktigste spørsmålet. Fordi det finnes klare tendenser til at partiet uansett skulle bli stengt. Det første tegnet på dette, var møtet mellom Okyar og Karabekir. Uttalelsene fra RFP-medlemmene i Folkeforsamlingen bekrefter den politiske undertrykkelsen overfor opposisjonen. «Dersom opposisjonen en dag kommer til regjeringen [...]det vil ikke være noe igjen som heter nasjon. Men snart skal de bli fordrevet

²⁰⁵ Zürcher s.126; Tuncay s. 152; Aybars. 390.

²⁰⁶ Tuncay s. 153.

²⁰⁷ Weiker s. 50. Toynbee Arnold – survey of international affairs 1925 s. 509 (min egen oversettelse til norsk)

²⁰⁸ Partiprogrammet til PRP; Tuncay s. 387.

fra sine reir og knuses.»²⁰⁹ Cebesoy legger til også at Ankara-uavhengighetstribunalet var ute etter en anledning til å tiltale opposisjonen.

Som følge av etterforskningen besluttet Ankara-domstolen å ransake partiets hovedkontor i Istanbul og alle de andre avdelingene på landet.²¹⁰ Rauf Orbay, nestleder i PRP, kommenterte ransakingen: «Det er klart at regjeringen har rett til å kontrollere alle foreninger. [...] PRP har ingenting å skjule. Alle våre dokumenter er tilgjengelige.»²¹¹

Uavhengighetstribunalet erklærte den endelige avgjørelsen på rettssaken mot Salih Baso og de andre medlemmene i det Progressive Republikanske Parti den 3. mai 1925. Samtidig ble en rapport sendt til regjeringen: «Det er fastsatt at religion og hellige verdier ble brukt til politiske formål på propagandaen til et politisk parti, regjeringen advares for å ha omtalt partiets politiske virksomhet»²¹²

Både Ankara-uavhengighetstribunalets advarsel til regjeringen om PRPs politiske virksomhet og *Sark*-uavhengighetstribunalets nedleggelse av PRPs avdelinger i opprørsområdene, dannet et godt grunnlag for de som ønsket å bli kvitt opposisjonspartiet. Samtidig trykte aviser som stod nært regjeringen nyheter som ga opposisjonspartiet skylden fra den første dagen rettssakene startet. Det at avisene som støttet opposisjonen ble stengt, gjorde det vanskelig å motbevise tiltalene. Regjeringen holdt et møte 3. juni 1925 og erklærte at alle avdelingene til det Progressive Republikanske Parti ble nedlagt.²¹³

Regjeringserklæringen pekte på forskjellige grunner til nedleggelse, men felles for alle årsakene var paragraf nr. 6 i partiprogrammet som erklærte partiets syn på religion og de hellige verdiene. Erklæringen presiserte også at uavhengighetstribunalets etterforskning og anbefalinger var medvirkende i denne beslutningen.²¹⁴ Makthaverne tolket paragraf nr. 6 som en trussel mot republikken, samt som en hindring til moderniseringspolitikken Atatürk og regjeringen førte på en radikal måte. «I perioden PRP ble grunnlagt, var det et målbevisst ønske om å utnytte religiøse følelser mot oss.»²¹⁵

Erklæringen av republikken i 29. september 1923 innebar samtidig vedtak om maktfordelingsprinsippet, men i praksis var situasjonen annerledes. I motsetning til hovedprinsippet, hvor utøvende, lovgivende og dømmende makt skulle være uavhengige

²⁰⁹ Cebesoy s. 164. (min egen oversettelse til norsk)

²¹⁰ Cebesoy s. 166; Tuncay s.153; Aybars s. 392.

²¹¹ Cebesoy s. 166. (min egen oversettelse til norsk)

²¹² TBMM arkivet T-3 Mappe 22. vedtak 24. (min egen oversettelse til norsk)

²¹³ Zürcher s. 130; Aybars s. 394.

²¹⁴ TBMM arkivet T-3 mappe 310/1; Tuncay s. 154; Zürich s. 130.

²¹⁵ İnönü, İsmet. *Hatıralar, II, Haz.: Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınları, 1995 s. 205-206.*

myndigheter, var disse styrkene samlet under Folkeforsamlingen i Tyrkia. Det Republikanske Folkepartiet innehadde flertallet på Folkeforsamlingen i Ankara, med full støtte fra presidenten Atatürk som også var samtidig lederen for RFP. I tillegg besto både regjeringen og dommerne i Uavhengighetstribunalet av RFP-representanter. Det at den utøvende, lovgivende og dømmende makten utsprang fra Folkeforsamlingen, og at man manglet en effektiv myndighet som kunne kontrollere regjeringen, overlot implementeringen av konstitusjonelle bestemmelser om menneskerettigheter og friheter til regjeringens initiativ. Den eneste som kunne kontrollere Folkeforsamlingen, regjeringen og rettsapparatet var uten tvil Atatürk. Dermed blir spørsmålet hvorfor PRP ble stengt uaktuelt, fordi ingen kunne stenge opposisjonspartiet uten å få Atatürks godkjenning. «The progressive were a real threat to the kemalist because they were so much like them on social characteristics that they imperiled the basic sources of Kemalist strength»²¹⁶

5.7 Attentatet mot Atatürk

Det gjensto kun en siste runde før opposisjonen var helt borte fra politikken. Aktørene i det Progressive Republikanske Parti fortsatte sin politiske aktivitet i Folkeforsamlingen som uavhengige representanter uten parti, men de oppførte seg fortsatt som en gruppe ved avstemninger. Det politiske miljøet var rolig i 1926 etter at opprøret var over og PRP var nedlagt, men denne stillheten ble avbrutt i juni da guvernør av Izmir, Kazim Dirik, sendte et telegram til regjeringen.

I starten av juni reiste statsminister İnönü og Atatürk på landsbesøk i forskjellige byer, etter at Folkeforsamlingen ble stengt på grunn av den årlige ferien. Hensikten med disse reisene var å se hvordan situasjonen og tilstanden var i de forskjellige byene. Landet hadde vært i krig i flere år, og det hadde nå gått 4 år siden krigen tok slutt. De ønsket å gjenreise nasjonen, men samtidig var disse reisene viktige for å ha kontakt med befolkningen og fortelle dem om reformene, og nødvendigheten av disse reformene. İnönü var sammen med Fahrettin Altay, generalen for den indre regionen, og de besøkte byene Konya, Adana, Antalya og Izmir. Atatürk var først i Konya, deretter reiste han sørover og ankom byen Mersin. Derfra var planen egentlig å reise til Izmir, derfor ble også presidentskipet tilkalt til Mersin fra Istanbul. Skipet tok med Altay fra Izmir og fortsatte mot Mersin, hvor Atatürk ventet. Etter noen dager reiste Altay og İnönü sammen til en småby på vestkysten, ikke til

²¹⁶ Frey, Fredrick W. *The Turkish Political Elite*. Cambridge, the M.I.T Press, 1965 s. 342.

Izmir som egentlig var planen. Fra vestkysten fortsatte de til Ankara hvor de ble noen dager. De fortsatte så til Bursa, deretter Balıkesir og skulle være fremme i Izmir den 17. juni. Statsminister İnönü var allerede i Ankara. Atatürk reiste som planlagt først til Bursa og derfra fortsatte han til Balıkesir. Her fikk han en varm velkomst fra befolkningen, og bestemte seg for å bli en dag til. Dermed ble planene for hans ankomst til Izmir utsatt til 18. juni.²¹⁷ Denne utsettelsen reddet livet hans, men førte hans motstandere til døden.

«Det er et attentat planlagt mot Atatürk, send vennen din ut av rommet, så jeg skal fortelle deg.»²¹⁸ Dette skrev en av planleggerne på et tomt papir og leverte det på rommet til politisjefen i Izmir, da han fikk panikk og ombestemte seg etter at Atatürks ankomst til Izmir ble utsatt en dag.²¹⁹ Politisjefen delte denne informasjonen med guvernør av Izmir, Kazım Dirik. Atatürk fikk vite om denne planen via et kort telegram fra guvernøren: «Vennligst utsett deres reise da en forbannet attentatplan ble avdekket mot deres eksellense.»²²⁰ Atatürk så bort fra guvernørens anbefaling og reiste videre til Izmir. Han ønsket å være til stede under avhøret og etterforskningen for å se hvor alvorlig denne planen var. Atatürk kom til Izmir tidlig på morgenen den 16. juni og reiste videre til hotellet der han skulle oppholde seg. Her fikk han videre informasjon om saken fra guvernøren og politisjefen, og ønsket å møte de som sto bak planen. Om natten, da politiet fikk vite om attentatet, ble fire stykker arrestert: Ziya Hürsüd, İsmail, Yusuf og Hilmi. Alle hadde deltatt i motstandsbevegelsen under uavhengighetskrigen og hadde vist stor innsats. Den mest kjent av de fire var Ziya Hürsüd, som var kjent for sin dristighet under krigen. Han var representant i Folkeforsamlingen i den første perioden og hadde et nært forhold til det som ble kalt «den andre gruppen», altså opposisjonen. Motivasjonen bak denne planen var egentlig bare personlige årsaker, selv om Uavhengighetstribunalet tiltalte planleggerne for å ha forsøkt å endre grunnloven, gripe inn i Folkeforsamlingens forpliktelser og kuppe makten til regjeringen.²²¹

Samme natt som attentatforsøket ble avdekket fikk statsminister İnönü i Ankara to telegram etter hverandre fra guvernøren i Izmir. Det første var om attentatplanene mot

²¹⁷ Gologlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I 1924-1930: Devrimler ve Tepkiler* s. 209; Aybars. 476, Kandemir s. 4.

²¹⁸ Kandemir, Feridun. *Izmir Suikastinin içyüzü*. İstanbul. Ekicigil Yayınları, 1955 s. 4 / politisjefen Mehmet Ali Konyar forteller til Kandemir hvordan han fikk vite om attentatet. Mehmet ali fikk vite det fra herr Sevkete da han kom til politihuset og ønsket å prate med Mehmet Ali. De ble kjent under uavhengighetskrigen og hadde kjempet sammen for landet. Mehmet Ali sier at Sevket kom på besøk av og til, men den gangen var han veldig nervøs. Konyar fortelleren i Kandemirs bok forteller detaljert om hele hendelsen til Atatürks møte med tiltalte. (min egen oversettelse til norsk)

²¹⁹ Ibid

²²⁰ Gologlu s. 210; Kandemir s. 4.

²²¹ Gologlu s. 212.

Atatürk og det andre var om at Hursid hadde blitt arrestert, og fratatt våpenet og bombene som skulle brukes i attentatet. Han innkalte dommerne og statsadvokaten til Ankara-tribunalet og viste dem telegrammet da de ankom stedet. Der fikk de ordre fra statsministeren om å reise til Izmir og sette i gang etterforskning og rettssak mot de som stod bak attentatet. Dommerne og statsadvokaten reiste straks til Izmir. Dette var de samme dommerne og statsadvokatene som hadde advart regjeringen mot PRPs politiske virksomhet før regjeringen besluttet å legge ned partiet. På vei til Izmir ga Ankara-uavhengighetstribunalet ordre om å arrestere alle medlemmene av det nedlagte opposisjonspartiet PRP uansett hvor de befant seg, samt ransake husene til disse medlemmene og sende alt av funnede dokumenter til Izmir.²²² Etter denne ordren ble Kazim Karabekir, som var leder for det Progressive Republikanske Parti, arrestert i Ankara. Denne arrestasjonen skapte stor krise i Ankara. Statsminister İnönü reagerte sterkt på denne pågripelsen og ga ordre til politisjefen, uten å informere Uavhengighetstribunalet, om å løslate Karabekir. Idet dommerne fikk vite om dette holdt de et møte og besluttet at statsministeren ikke har rett til å endre et vedtak foretatt av tribunalet. Dermed besluttet de å arrestere statsministeren og informere presidenten i Folkeforsamlingen om dette, samtidig ga de en ny ordre om å arrestere Kazim Karabekir. Denne krisen ble løst da Atatürk fikk vite om hendelsen og snakket med Kilic Ali, førstedommeren i Ankara-uavhengighetstribunalet. Statsministeren ble invitert til Izmir for å møte dommerne og komme til enighet. İnönü kom til Izmir den 22. juni. Her deltok han i avhørene, og hele attentatplanen ble detaljert forklart. Dermed aksepterte İnönü også arrestasjon av Karabekir.²²³ Kandemir hevder at İnönü aldri trodde på tiltalelsene mot lederne i PRP, men at hensikten hans med å reise til Izmir var å overtale tribunalet til å løslate PRP-medlemmer.²²⁴ Denne hendelsen viser hvor stor autoritet Uavhengighetstribunalet hadde, når de kunne gå så langt som å arrestere statsministeren. På den andre siden ser vi også Atatürks rolle i rettssakene og hvordan rettsapparatet ble brukt til politiske formål. Atatürk skrev en erklæring for å opplyse befolkningen om hendelsen: «Det er tydelig at den heller er rettet mot nasjonens eksistens, enn min personlighet, av en politisk orden som holdt seg hemmelig» videre i erklæringen takker han befolkningen for støtten.²²⁵

Alle medlemmene av det Progressive Republikanske Parti ble arrestert og samlet i Izmir hvor rettssaken skulle behandles. Anklagen var at de enten var planlegger eller viste om

²²² TBMM arkivet mappe 316; Gologlu s. 213; Tuncay s. 164.

²²³ Ali Kiliç. *Istiklal mahkemeleri hatiralari*. Istanbul. Sel yayinlari, 1955 s. 43-46.

²²⁴ Kandemir s. 28.

²²⁵ Türk inkilap tarihi Enstitüsü yayinlari. *Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri* (1918-1937) s. 528.

planen, men unnlot å informere makthaverne om dette. Rettssaken startet 26. juni med 49 tiltalte, hvor mesteparten var representanter i opposisjonspartiet. Samme dag sendte tribunalet en beskjed til presidenten i Folkeforsamlingen og informerte om arrestasjonene med en liste med representantenes navn.

Det er tydelig forstått av utviklingen i rettsprosessen [...] det ble laget i henhold til et program og utarbeidet nøye av PRPs partiledere og medlemmer, og derfor er partiets medlemmer, som også er representanter på Folkeforsamlingen, de virkelige skyldige i denne saken.²²⁶

Blant de fremste aktørene i PRP var det bare nestleder Rauf Orbay og Adnan Adivar som ikke ble arrestert, siden de rømte til utlandet da de skjønnte at utviklingen gikk i feil retning. Orbay ble anklaget for å være hjernen bak hele planen.²²⁷

En annen hendelse som viser politisk innblanding i rettsprosessen, skjedde etter Kazim Karabekirs forsvar mot anklagene. Dommeren Kilic Ali spurte Karabekir: «Vi kjenner til deres nære forhold og vennskap til Atatürk. Hva er det som har ført dere til splittelse og videre, hvordan ble deres høyhet innblandet i en slik forbannet hendelse?» Kazim Karabekir svarte først med et kort svar, men dommeren ønsket et mer detaljert svar og la til: «Deres utsagn her vil være kilde til historie.» Etter dette fortsatte Karabekir: «I hver revolusjon er det i starten et samarbeid, men etter at målet er oppnådd dukker det opp opportunister, og de blir splittet.» Han fortsatte med å forklare de politiske uenighetene som oppsto, i kronologisk rekkefølge, og beskyldte den andre siden (RFP) for å ha vært aggressive, og at de ble lansert som reaksjonære. «Jeg hadde ikke noe ønske om å danne et parti. Men den motsatte siden ga meg ingen annen utvei. De prøvde å lansere oss som om vi rømte fra å jobbe for nasjonen. Dette var faktorene i dannelsen av det progressive partiet.» Kilic Ali sa da følgende: «Jeg tror ikke landet har utholdenhet til slike partier.» Karabekir svarte til dommeren: «Jeg er ikke enig med dere. Landet vår fortjener demokrati. Folket vårt har forståelse for dette. Om regjeringen ønsket, kunne de hindre partidannelsen, men tvert imot så var det de som støttet oss til å danne partiet.»²²⁸ Mens rettssaken foregikk i Izmir, var Atatürk i kystbyen Çesme, en time

²²⁶ Gologlu s. 222 (min egen oversettelse til norsk), arrestererte medlemmer av TCF: Kazim Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Cafer Tayyar Egilmez, Rüstü Dadas, Arif Ayici (henrettet), herr Sükrü (henrettet), herr Halis Turgut (henrettet), herr Abidin (henrettet), herr Ismail Canbolat (henrettet), Sabit Sagiroglu, Halet Sagiroglu, Feridun Fikri Düsünsel, herr Ihsan, herr Muhtar, Münir Husrev Göle, Rahmi Eyüboğlu, Besim Hafiz, Zeki Kadırbeyoğlu, Bekir Sami Kunduh, herr Mustafa, herr Necati, Osman Nuri Alpay, herr Cazim. Itillegg ble herr Edip, herr Mehmet, Ziya Hursid, Hilmi, Ismail, Yusuf, Rasim og Rustu pasha henrettet. (Aybars, Ergun – istiklal mahkemeleri s. 508)

²²⁷ Zürcher, Erik J. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet s. 133

²²⁸ Kilic Ali s. 68. (min egen oversettelse til norsk)

unna Izmir. Atatürk mislikte Karabekirs forsvar og kjeftet på dommerne for å ha latt Karabekir holde et slikt forsvar. Samme kveld ble dommerne invitert av Atatürk til festen som ble arrangert for Atatürk ankomst til byen. Idet dommerne ankom, ble de tatt inn på et rom, der de fikk streng advarsel fra Atatürk. De ble så redde at de hoppet ut av vinduet og dro tilbake til Izmir.²²⁹

Atatürk reiste tilbake til Ankara den 9. juli og den 13. juli erklærte Uavhengighetstribunalet den endelige avgjørelsen i rettssaken. De ledende aktørene Kazim Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Cafer Tayyar Egilmez og flesteparten av de andre medlemmene ble funnet uskyldige og løslatt. Etter en måned i fengsel under veldig dårlige kår var de endelig frie. Cebesoy skriver at de forlot fengslet sammen med Karabekir, og etter en måneds fengsling valgte de å spasere istedenfor for å en bil. Etter en stund begynte folk å kjenne igjen disse to krigsheltene, det samlet seg så mye folk at de ikke kunne bevege seg fremover. I det øyeblikket snudde Cebesoy til Karabekir og sa: «Vi er nå virkelig frifunnet!»²³⁰ Det var kun Rauf Orbay som fikk straff av de ledende aktørene i TC, men denne var veldig symbolsk, og siden han hadde rømt til utlandet kunne de ikke utføre straffen. Noen år senere ble han også funnet uskyldig da han ble invitert tilbake til Tyrkia. Hans krav var at var straffen skulle bli slettet. Under rettsprosessen oppstod det stor misnøye hos folket, siden alle de tiltalte var krigshelter. En annen faktor for løslatelsene var uroen som oppsto i hæren. Spesielt Karabekir, Cebesoy, Refet Bele og Cafer Tayyar var veldig kjente generaler og var godt likt i hæren.²³¹ En siste faktor som bidro til løslatelse av tiltalte, var Atatürks herredømme over Uavhengighetstribunalet. Atatürks utsagn til Cebesoy er på en måte bekræftelsen på dette. Åtte måneder etter rettsprosessen inviterte Atatürk Cebesoy til middag på presidentpalasset. Etter en stund med prat om hendelsen som hadde inntruffet, sa Atatürk foran alle på bordet: «Jeg har tilgitt generalene for din skyld.»²³² En annen kilde som bekrefter en slik innblanding i rettsprosessen er Fahrettin Altay. Ifølge han, mens rettssaken foregikk i juli 1926, sa Atatürk følgende til İnönü: «Herr Ali (dommeren) skal henrette våre generaler» og da skal İnönü og Altay ha ønsket at Atatürk stoppet dette. Atatürk sier da følgende: «Greit, jeg skal snakke igjen med herr Ali.»²³³ Totalt ble 13 personer henrettet etter rettssaken i Izmir, og Uavhengighetstribunalet reiste til Ankara for å fortsette rettssaken mot

¹⁸⁷ Kilic Ali s. 68, 10 yil savas s. 419.

²³⁰ Cebesoy, Ali Fuat. Bind II: *Siyasi Hatiralari: Lozan`dan Cumhuriyete* s. 231. (min egen oversettelse til norsk)

²³¹ Zürcher s. 133.

²³² Cebesoy s. 234. (min egen oversettelse til norsk)

²³³ Altay, Fahrettin. *Görüp gecirdiklerim: 10 yil savas ve sonrasi 1912-1922*. Istanbul. Insel yayinlari, 1970 s. 421. (min egen oversettelse til norsk)

de siste medlemmene av *Committee of Union and Progress*. Siden oppgavens ramme er rettsprosessen mot opposisjonspartiet blir ikke rettssaken som foregikk i Ankara et tema her. Rettssaken i Ankara ble avsluttet i september 1926 og var den siste politiske rettssaken som ble behandlet av Uavhengighetstribunalet.

Aktørene som dannet opposisjonspartiet ble passivisert, og ble pensjonert både fra hæren og politikken. Dette er flere år etter både İnönü og Atatürk lot de «gamle» vennene sine få komme tilbake til politikken, men da var alle reformene gjennomført og revolusjonens ideologi innført. Politiske konkurrenter som de var, så hadde de nære forhold til hverandre i privatlivet. Det var en stund hvor de måtte kjempe mot hverandre på politisk nivå, men vennskapet mellom disse aktørene hadde lengre røtter enn rivalene i politikken. Atatürks middagsinvitasjon til Cebesoy og hans tilbakekomst til politikken som representant i 1933 etter Atatürks ønske, og İnönüs grep mot Karabekirs arrestasjon er eksempler på dette. Et annet eksempel er Atatürks ønske fra den gamle statsministeren Fethi Okyar om å danne et opposisjonsparti i 1930. Selv om partiet hadde veldig kort levetid, så var det et forsøk på en overgang til et flerpartisystem. Men Rauf Orbay, Kazim Karabekir og Refet Bele måtte vente til Atatürks død i november 1938 før de kunne komme tilbake til politikken. İnönü ble president etter Atatürk, og førte en mer moderat politikk. Orbay, Karabekir og Bele ble valgt inn i Folkeforsamlingen under valget i 1938 og Karabekir ble president i Folkeforsamlingen frem til 1948.²³⁴ Selv om det var et forsøk på å få de «gamle» vennene inn i politikken hadde disse aktørene mistet sin politiske status, og hadde på ingen måte påvirkning på politikken, bare symbolsk.²³⁵

5.8 Nedleggelse av Uavhengighetstribunalet

Det er ingen tvil om at Uavhengighetstribunalet har hatt stor effekt på politikken, og på realiseringen av Atatürks revolusjon. At Uavhengighetstribunalet kunne ta avgjørelser basert på følelser uten å vise nødvendig bevis, at disse avgjørelsene måtte anvendes umiddelbart samtidig som de kunne beordre både militære og sivile offentlig ansatte, og til slutt fjerning

²³⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr> - Kazim karabekir: etter attentat-rettssaken ble han pensjonert i 1927. Han ble overvåket utover perioden. Ved valget i 1930 ble han kandidat fra Istanbul, men ble ikke valgt. Fra 1933 ble det publisert negative artikler som undervurderte hans innsats i krigen, men hans svar på disse artiklene ble ikke trykket. Dermed bestemte han å skrive bok mot den negative propagandaen, men bøkene ble heller ikke publisert og brent, i tillegg ble hans hus ransaket av politiet. Boken ble publisert av hans svigersønn etter hans død. (min egen oversettelse til norsk)

²³⁵ Zürcher s. 133.

av ankeretten, muliggjorde en effektiv rettsprosess. Sakene Uavhengighetstribunalet behandlet, viste den politiske retningen landet skulle gå i, og denne retningen var utpekt av at Atatürk. Det politiske systemet og samfunnet måtte endres med radikale reformer.²³⁶ Aktørene som var kommet i starten av uavhengighetskampen godtok Atatürks lederskap, men det betydde ikke at de skulle være stille når fremtiden til landet skulle bestemmes. Da krigen var over førte utviklingen til splittelse. Partene sto på hver sin side med klare ideologier og perspektiver, og da møtte de revolusjonens undertrykkelse. Det var ikke bare opposisjonspartiet, men også religiøse grupper: kommunistene, det osmanske dynastiet, kalifatet – alle disse ble borte i det nye Tyrkia. Rollen til Uavhengighetstribunalet var å jobbe i den retningen Atatürk hadde utpekt, nemlig å fullføre revolusjonen. Da aktørene ble passivisert og samfunnet kom i slik stand at de kunne motstå makthaverne, ble Uavhengighetstribunalets rolle fullført, og behovet ble borte.

Antall saker Uavhengighetstribunalet behandlet ble redusert i stor grad etter at rettsprosessen mot opprøret og opposisjonen ble avsluttet. Perioden fra september og ut året 1927 var en stille periode for Uavhengighetstribunalet, hvor de behandlet saker som tyveri og mord. På RFPs gruppemøte i februar 1927 holdt statsminister İnönü en tale hvor han først argumenterte for vedtaket av *takrir-i sukun* og dannelse av Uavhengighetstribunalet. Videre understreket han at *takrir-i sukun* ble vedtatt i en periode hvor republikken var i fare, men at denne faren ble vellykket slått ned på. Ikke bare opprørene, men også de som var imot landets fremgang. Deretter påpeker han arbeidet Uavhengighetstribunalet utførte for å sikre ro og fred og beskytte nasjonens interesser. Han fastslo dette i talen «Uavhengighetstribunalet har forsvart og vært med på å etablere republikken.»²³⁷ Som følge av redusert arbeidsmengde besluttet Folkeforsamlingen å avslutte tribunalets virksomhet den 7. mars 1927, men *takrir-i sukun*-loven ble utvidet i to år til og ble opphevet den 4. mars 1929. *Istiklal mehakimi*-loven som ga det juridiske grunnlaget for opprettelsen Uavhengighetstribunalet, ble værende i grunnloven frem til 1949, men tribunalet ble aldri opprettet igjen etter 1927.²³⁸

²³⁶ Med endring i samfunnet menes reformene som ble vedtatt innenfor språkbruk av det latinske alfabetet istedenfor arabisk, klesreformen som iverksatte påbud av hattebruk istedenfor fes, stenging av religiøse institutter, forbud mot å praktisere religiøse ritualer, lesing av bønnerop på tyrkisk istedenfor arabisk, fjerning av sharia-loven og innføring av vestlig lover. Innføring av sekularisme ble et tydelig skille mellom stat og religion.

²³⁷ TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 30 s. 7-10. (min egen oversettelse til norsk)

²³⁸ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 527; Tuncay Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* s. 180.

6 Kapittel – Konklusjon

Uavhengighetstribunalet som for første gang ble opprettet under den tyrkiske frigjøringskrigen for å kjempe mot desertørproblemet som hadde oppstått, ble til tider nedlagt og gjenopprettet etter makthavernes politiske behov, frem til 1927. Uavhengighetstribunalet som ble opprettet under krigen ble nedlagt etter seieren og ved erklæring av republikken i 1923. Virksomheten til Uavhengighetstribunalet kan deles i to hovedperioder: Den første fra starten av krigen til erklæring av republikken, og den andre fra erklæring av republikken og frem til 1927, som var en annen politisk «seier» for makthaverne. Uavhengighetstribunalet i den første perioden ble opprettet av Folkeforsamlingen, som var hovedbasen til motstandsbevegelsen, ledet av Atatürk og kjempet for tyrkisk frigjøring fra okkupantene. Folkeforsamlingen i Ankara ble samlet for første gang 23. april 1920 som et resultat av kongressen i Anatolia. Et representantskap var opprettet som hadde regjeringsoppgave hvor medlemmene var valgt blant representantene og ble utøvende makten. Samtidig hadde Folkeforsamlingen den lovgivende og dømmende makten. Uavhengighetstribunalet var på samme måte som representantskapet opprettet av Folkeforsamlingen, hvor dommerne ble valgt blant representantene. Uavhengighetstribunalet i den første perioden ble opprettet med formål om å hindre desertørene, da motstandsbevegelsen hadde vanskeligheter med å rekruttere soldater. Det var delvis på grunn av folkets tretthet ovenfor krig og delvis på grunn av beskyldningene mot Atatürk og motstandsbevegelsen fra styret i Istanbul som var under britisk okkupasjon. Disse tribunalene bidro til å sikre offentlig orden og sikkerhet og samtidig bidro de med rekruttering til frigjøringskrigen ved å løse desertørproblemet.

6.1 Veiskille

Etter seieren i krigen startet en ny periode i tyrkisk politikk hvor Atatürk var den ubestridte lederen, landsfaderen. Tyrkerne hadde kastet ut okkupantene og vunnet suverenitet og uavhengighet. Det var også på det tidspunktet et problem å finne ut hvilket styresett landet skulle ha. Sultanen satt i Istanbul uten makt, men med full sympati fra folket. På den andre siden sto Folkeforsamlingen i Ankara som hadde vunnet krigen. Folkeforsamlingen hadde i starten erklært at de kjempet for sultanen og kalifen, men på den andre siden ble de utropt som forrædere av Istanbul. Atatürk hadde bestemt for lenge siden hvilken retning landet skulle gå i. Først avskaffet han sultanatet og sende sultanen Mehmed IV i eksil, deretter

erklærte han republikken, og til slutt avskaffet han kalifatet. Hovedendringen var at staten hadde gått over til et sekulært styresett, ved å erklære republikken fra teokratisk styresett og ved å avskaffe kalifatet. Denne omveltningen i landets styresett førte til splittelse innad i motstandsbevegelsen, som hadde funnet hele prosessen veldig radikal. Denne motstanden førte til dannelse av opposisjonsgrupper i Folkeforsamlingen som senere ble det første politiske opposisjonspartiet i Tyrkia. Det var ikke bare aktørene innad i motstandsbevegelsen som så på disse endringene som radikale. Media i Istanbul og religiøse grupper i de sørlige områdene var også misfornøyde med utviklingen.

6.2 Tribunalets legitimitet

Den andre perioden til Uavhengighetstribunalet blir også omtalt som tribunalene under republikken. Opprettelsen av disse tribunalene inntraff da krigen tok slutt, men ved starten av den politiske revolusjonen. De tunge straffene de ga og de ubegrensede rettighetene de hadde, dannet et dårlig rykte for Uavhengighetstribunalet i den første perioden. Siden landet var under krig og tilstanden var kaotisk i flere områder, ble tribunalets rettslige avgjørelser legitimert med påstanden om at usedvanlige perioder krever usedvanlige avgjørelser. Men det samme kan ikke sies om tribunalene som ble opprettet etter republikken. Både Ankara-tribunalet og *Sark* (østlige områder)-tribunalet bidro til å anvende reformene ved å undertrykke politisk opposisjon, og konsolidere dannelsen av ettpartisystemet. For å oppnå dette formålet ble dommerne i tribunalet valgt blant de radikale medlemmene av det Republikanske Folkeparti og som hadde lojalitet til Atatürk. Med erklæring av unntakstilstand etter opprøret, var veien åpen for Uavhengighetstribunalet. Regjeringens hensikte med å gjenopprette tribunalene kan diskuteres, da det allerede eksisterte både sivile og militære domstoler som kunne rettsforfølge slike hendelser. I tillegg skjedde dette i en periode hvor regjeringspartiet RFP var overtallig i Folkeforsamlingen og Atatürk var presidenten, samt leder av RFP, altså kan perioden defineres som normal. På den andre siden ga opposisjonen full støtte til å slå ned opprøret i Folkeforsamlingen. Samtidig ser vi også at den store militæraksjonen ga resultater og at opprøret ble slått ned i løpet av ca. to måneder.

Hensikten med opprettelse av Uavhengighetstribunalet i den andre perioden hadde klare forskjeller fra tribunalene i den første perioden, men begge blir legitimert på samme måte, med påstanden om at kun usedvanlige tiltak er løsningen på problemene i usedvanlige tider. Av denne grunn er det vanskelig å være enig i meningen som støtter opprettelsen av

tribunalene under republikken. Ved å definere den kaotiske perioden fra 1924 til 1926 legitimeres tribunalenes opprettelse sagt på en annen måte behovet til den politiske makten. Dermed legitimeres også tribunalets revolusjonære karakteristikk, og deres bruk av revolusjonære lover, og med det blir arbeidsmetodene og beslutningene til tribunalene sett som «normale».

Det bør understrekes at disse tribunalene var tydelig i strid med de universelle juridiske normene. Prof. Aybars er den som har utført den mest omfattende forskningen på disse tribunalene og karakteriserer dem som «omveltning- og revolusjonsdomstoler» og mener at de var et resultat av nasjonens behov.²³⁹ Ifølge den mest kjente dommeren i tribunalet, Kilic Ali: «De ble opprettet som et våpen for landet mot interne og eksterne opportunister»²⁴⁰ Det at tribunalet ikke trengte å fremvise bevis i sine avgjørelser, fjerning av retten til å anke og ha advokat, og det viktigste; at de kunne ta avgjørelser ut i fra «følelser», inkludert dødsstraffen, forsterker meningen om at tribunalet er i strid med juridiske normer.

6.3 Bidraget fra rettsapparatet

Det kan sies at i den andre perioden prøvde dommerne i tribunalet i større grad å handle i samsvar med tendensene og instruksjonene fra den politiske makten, enn å tolke loven og prøve å være rettferdig. Et eksempel på dette er rettssakene mot journalistene som hadde blitt arrestert etter publisering av brevet som støttet kalifen, og noen år senere med påstanden om å ha støttet opprøret. I begge rettssakene ble journalistene løslatt etter å ha blitt oppfordret av tribunalet til å be om tilgivelse. Ut ifra avgjørelsen i rettssaken mot journalistene ser det ut som hensikten ikke var å straffe dem, men å kontrollere publiseringene og advare dem om den opposisjonelle holdningen de hadde til republikkregimet. På den andre siden er det mulig å si at journalistene har bøyd seg for den politiske makten ved å be om tilgivelse. Det var kun en journalist som ikke ba om tilgivelse, og han levde i eksil resten av livet.

Uavhengighetstribunalet, som er kjent for å ha gitt strenge straffer til opposisjonen, har ikke i samme grad vært strengt mot journalistene, men hensikten ble oppnådd og den politiske makten dempet kritikken som ble rettet mot dem ved å bruke rettsapparatet.

Et annet eksempel er rettssaken mot PRP og lederne av opposisjonspartiet som ble arrestert etter attentatforsøket mot Atatürk. Som følge av etterforskningen på Sjeik Said-

²³⁹ Aybars, Ergün. *Istiklal Mahkemeleri* s. 167, 204, 477.

²⁴⁰ Ali Kiliç. *Istiklal mahkemeleri hatiralari* s. 31.

opprøret ble kontorene til PRP ransaket, og slik ble de koblet til opprøret. Etter tribunalets anbefaling til regjeringen, ble det første opposisjonspartiet i Tyrkia lagt ned. Det var klare signaler på at det ikke var ønskelig med en opposisjon som kunne være til hindring for gjennomføring av reformene. Den politiske aktiviteten til opposisjonen tok slutt etter at de ble anklaget for å ha vært med på planleggingen av attentatet mot Atatürk. Alle medlemmene i opposisjonspartiet ble arrestert, uansett om de hadde vært med på planleggingen eller ikke. Uavhengighetstribunalet gikk så langt som at de prøvde å arrestere statsminister İnönü for å ha reagert på arrestasjonen av Karabekir. Etter å ha vært fengselet under veldig dårlige kår ble de fleste av medlemmene funnet uskyldige av tribunalet, og ble løslatt. Disse løslatelsene var ikke et resultat av etterforskning, men heller tribunalets funn av bevis på at det var politisk makt som avgjorde rettssaken. Politisk innblanding i rettssakene viser hvordan rettsapparatet ble brukt for å konsolidere den politiske makten. I perioden fra 1923 til 1927, med den brede makten de hadde fått fra *takrir-i sukun*-loven og *hiyanet-i vatanniyye*-loven, passiviserte Uavhengighetstribunalet all opposisjon, personer, institusjoner og media som kunne utfordre den politiske makten.

De opposisjonelle gruppene som ble eliminert gjennom Uavhengighetstribunalet kan deles opp i fem hovedgrupper: Den første er den politiske opposisjonen som ble avskaffet i forbindelse med attentatet i Izmir. De andre gruppene som blir nevnt er temaer som havner utenfor oppgavens ramme, siden denne oppgaven er avgrenset til rettsapparatets effekt på opposisjonen, men de kan være aktuelle temaer for videre forskning. Den andre gruppen er de islamske bevegelsene som ble eliminert i forbindelse med klesreformen. Som følge av hatteloven vedtatt i november 1925, måtte alle menn bruke hatt som hodeplagg: Enten fez eller turban. De som nektet, ble arrestert og straffet av tribunalene. Den mest kjente og omdiskuterte rettssaken er rettet mot en lærd fra Iskip som het Atif. Han ble henrettet for boken han utga året før loven ble vedtatt. Det var ikke første gang tribunalet behandlet en rettssak mot religiøse grupper. Allerede rett etter opprøret ble alle dervisjklostrene i landet stengt etter Uavhengighetstribunalets anbefaling til regjeringen.²⁴¹ Dervisjklostrene ble sett på som et utspringspunkt for opprørere. Sjeik Said's religiøse rolle spilte en rolle i disse nedleggelsene, men på den andre siden kan vi tolke det som en viktig del i sekulariseringspolitikken til Atatürk. Rettssakene som ble rettet mot den islamske bevegelsen gjorde store skader på kulturen, og brøt tradisjoner som hadde blitt holdt på i mer enn tusen

²⁴¹ Dervisj: «tilhenger av et religiøst brorskap innen islam. Et slikt brorskap kalles en tariqa. Dervisj-ordenene har tilknytning til mystikken eller sufismen slik den ble utviklet på islamsk grunn fra og med 700-tallet.» (<https://snl.no/dervisj>)

år. Samtidig viser rettssakene hvordan den politiske makten benyttet seg av rettsapparatet til å forme samfunnets tro verdier ut ifra sine egne ønsker. Den tredje gruppen er de kurdiske intellektuelle som ble likvidert ved anledningen som oppsto under Sjeik Said-opprøret. Den fjerde gruppen som ble berørt av tribunalenes avgjørelse var de venstreorienterte gruppene, som næmest var kommunister. Avskaffelsen av disse gruppene skjedde i en tidlig fase av den tyrkiske frigjøringskrigen. Det var tribunalene i første periode som tok seg av rettssaken. Med støttet fra bolsjevikene i Russland, økte de venstreorienterte gruppene sin virksomhet i Anatolia. Dette ble vurdert som en fare for uavhengighetskampen av Atatürk, som da var øverste kommandant, og han ga ordre til Ankara-tribunalet om å likvidere disse gruppene fra politikken. Den siste gruppen som ble eliminert gjennom Uavhengighetstribunalet var media som kritiserte den politiske makten. Dette ble tatt opp i denne oppgaven som en del av undertrykkelsen av opposisjonen. Etter rettssaken mot journalistene og nedleggelsen av avisene, mistet opposisjonen sin støtte, og det var ingen igjen som kritiserte regjeringen eller Atatürk.

6.4 Avslutning

Perioden etter 1927 blir omtalt som ettpartiepoken i tyrkisk politikk, siden det Republikanske Folkeparti var det eneste politiske partiet i Tyrkia, frem til dannelsen av det Demokratiske Partiet i 1946, som vant valget 1950 og satt i regjeringen frem til militærkuppet i 1960. Altså var perioden fra 1927 til 1946 eneveldetiden til RFP. I denne perioden ble Atatürks reformer og ideologien *kemalisme* herskende i politikken, byråkratiet, militæret, utdanningen og i samfunnet. Uavhengighetstribunalets bidrag til den politiske makten ble mer synlig i denne perioden. Siden den politiske stabiliteten var oppnådd, og makthaverne visste at det ikke ville dukke opp noen som kunne utfordre dem, ble Uavhengighetstribunalet ikke gjenopprettet, selv om det som oppstod situasjoner som kunne ligne på hendelsene i perioden fra 1924 til 1926. Eksempel: Dannelsen av det Liberalrepublikanske Partiet (*Serbest Cumhuriyet Firka*) i 1930 av Fethi Okyar, etter Atatürks ønske. Et annet eksempel er Menemen-begivenheten i 1930, hvor en offiser og to andre soldater ble drept av en gruppe som ønsket innføring av sharialoven, og som endte med henrettelse av 37 personer. Til slutt kan Dersim-opprøret nevnes, som oppstod i 1937 etter uenigheten mellom regjeringen og stammene i de østlige områdene. Det viser selvtilliten til den politiske makten og deres kontroll over de forskjellige institusjonene i landet.

Det var inkluderende og bred deltakelse i frigjøringskrigen, og på samme måte ble Folkeforsamlingen dannet, med bred deltakelse fra forskjellige grupper og aktører. Senere snudde dette det politiske miljøet til å bli mer ensrettet. Men dette tilførte også noe positivt til det tyrkiske demokratiet – nemlig et opposisjonsparti. Med denne politiske utviklingen fryktet opposisjonen at det skulle snu til et diktaturstyre. På samme måte fryktet den politiske makten at opposisjonen ville skade den nyopprettede republikken og føre den tilbake til gamle dager og orden. Til slutt ble Atatürk og kretsen rundt ham vinnerne av denne kampen, og førte en politikk som fjernet det meste fra Det osmanske riket, men samtidig, sammenlignet med nabolandene i Midtøsten, ble Tyrkia et uavhengig land og ikke et mandatstyre. Måten Tyrkia gikk over til et «demokratisk» styre og perioden før og etter 1927 kan kritiseres, men perioden la grunnlaget for Folkeforsamlingen, et valgsystem og folkesuverenitet. Tyrkia har utviklet sitt demokrati, friheten og menneskerettighetene gjennom tidene, selv om det ikke ble gjort i samme grad som med de europeiske landene, og ble stoppet to ganger av hæren med militære kupp. Det kan konkluderes med at Uavhengighetstribunalet spilte en veldig effektiv og aktiv rolle i årene fra 1920 til 1927, under uavhengighetskampen og etableringen av republikken. Videre sikret de kontinuiteten til det republikanske regimet. Tyrkia kunne hatt mer demokratisk, politisk utvikling dersom samarbeidet i starten hadde fortsatt, men med avskaffelsen av opposisjonen ble alle andre meninger og ideologier utestengt fra politikken i nesten 20 år. Den politiske ideologien og reformene fra erklæring av republikken til det første valget med deltakelse av flere partier i 1950, blir sett på som bærebjelker for republikken, og det å utøve politikk som kommer utenfor denne rammen har skapt vanskeligheter for regjeringer med andre politisk agendaer.

Litteraturliste

Altay, Fahrettin. *Görüp geçirdiklerim: 10 yıl savaş ve sonrası 1912-1922*. İstanbul. Insel Yayinlari, 1970

Aksin, Sina. *Empire to Revolutionary Republic: The emergence of the Turkish Nation from 1789 to present*. New York. New York University press, 2006

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara. Kaynak Yayinlari. 2015

Atatürk, Mustafa Kemal *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923) İlk Kez Sansürsüz Tam Metin*. İstanbul. Kaynak Yayinlari, 1999

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul: Dogan kitap, 2018

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. *Atatürk`ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri: Bugünkü dille*. Ankara. Atatürk Arastirma Merkezi, 2006

Cebesoy, Ali Fuat. Bind I: *Siyasi Hatiralar: Büyük zaferden Lozan`a*. Bind II: *Siyasi Hatiralar: Lozan`dan Cumhuriyete*. İstanbul. Temel yayinlari, 2002

Cekic, Orhan. *1938: Son Yil*. İstanbul. Kaynak Yayinlari, 2013

Dagtekin, Hüseyin. *İstiklal Savaşında Anadolu`ya Kacirilan Mühimmat ve Askeri Esya Hakkında Tanzim Edilmis Mühim Bir Vesika*, 1955

Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis`te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul. İletisim Yayinlari, 2011

Frey, Fredrick W. *The Turkish Political Elite*. Cambridge. The M.I.T Press, 1965

Gologlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I 1924-1930: Devrimler ve Tepkiler* İstanbul, Is Bankasi Kültür Yayinlari, 2017

Hanioglu, Sükrü. *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton University Press, 2011

İnönü, İsmet. *Hatıralar, II*, Haz.: Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınları, 1995

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum`dan ölümüne kadar Atatürk`le beraber*. Ankara. Türk Tarihi Kurumu Basimevi 1997

Kandemir, Feridun. *İzmir Suikastinin İçyüzü*. İstanbul. Ekicigil Yayinlari, 1955

Kiliç, Ali. *İstiklal Mahkemeleri Hatıralari*. İstanbul. Sel Yayinlari, 1955

- Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford. Oxford University Press, 2002
- Mazici, Nursen. *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*. Istanbul, Dilmen Yayınevi, 1984
- Mumcu, Uğur. *Kazım Karabekir Anılarını Anlatıyor*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1993
- Olson, Robert. *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*. Austin. University of Texas Press, 1989
- Orbay, Rauf. *Cehemmen degirmeni: Siyasi hatıralarım* Bind I og II. Istanbul. Emre Yayınları, 1993
- Price, Philips M. *A History of Turkey: From Empire to Republic*. London. Georg Allen & Unwin LTD, 1956
- Shaw, Stanford J. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume II: Reform, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-195*. Cambridge. Cambridge University Press, 1977
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. Tarih Vakfı Yayınları, 1999
- Türk inkılap tarihi Enstitüsü yayınları. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. *İstiklal Mahkemeleri*. Bind I- *Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları* Ankara. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları 2015
- Toker, Metin. *Seyh Said İsyanı*. Ankara. Akis Yayınları, 1968
- Weiker, Walter. *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Tree Party and Its Aftermath*, Leiden. E.J Brill, 1970
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakin zamanda Gördüklerim ve Gecirdiklerim*. Bind 3.(1922-1944). Istanbul. Rey Yayınları, 1970
- Zürcher, Jan Erik. *Cumhuriyetin ilk yıllarından siyasal muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Firkası (1924-1925)* Istanbul 2016
- Zürcher, Jan Erik. *Political opposition in the early Turkish republic: The Progressive Republican Party 1924-1925*. Leiden.1991

Zürcher, Erik Jan. *Turkey, a Modern History*. London. I.B. Tauris, 1998

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul. İletişim Yayınları, 2016

Özalp, Kazım. *Milli Mücadele (1919-1922)*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971

Digitale kilder

<https://snl.no/fatwa>

<https://snl.no/safavidene>

<https://snl.no/sjiaislam>

<https://snl.no/sunniislam>

<https://islamansiklopedisi.org.tr>

https://www.academia.edu/28845384/%C4%B0stiklal_Mahkemeleri_%C3%9Czerine_Bir_Bi_bliyografya_Denemesi

TBMM vedtak 2; Hiyaneti vataniyye kanunu

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100002.pdf

TBMM vedtak 21; Firariler hakkında kanun

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf

TBMM vedtak nr. 45

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100045.pdf

TBMM vedtak nr. 68

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100068.pdf

TBMM vedtak nr. 73

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100073.pdf

TBMM vedtak nr.28

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100028.pdf

TBMM vedtak nr.97

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmc001/karartbmmc00100097.pdf

TBMM vedtak nr.140

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmc001/karartbmmc00100140.pdf

TBMM vedtak nr. 249

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmc001/kanuntbmmc00100249.pdf

TBMM vedtak 274

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmc001/karartbmmc00100274.pdf

TBMM vedtak nr 334/335

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmc001/kanuntbmmc00100334.pdf

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmc001/kanuntbmmc00100335.pdf

TBMM vedtak 556; Hiyaneti vataniyye kanunu

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmc003/kanuntbmmc00300556.pdf

TBMM vedtak 578; *Takriri sükun kanunu*

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmc003/kanuntbmmc00300578.pdf

TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 14

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014064.pdf>

TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 15

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c015/tbmm02015069.pdf>

TBMM *Zabit ceridesi cilt* (bind) 30

TBMM arkivet T-3 Mappe 22. vedtak 24

TBMM arkivet T-3 mappe 310/1

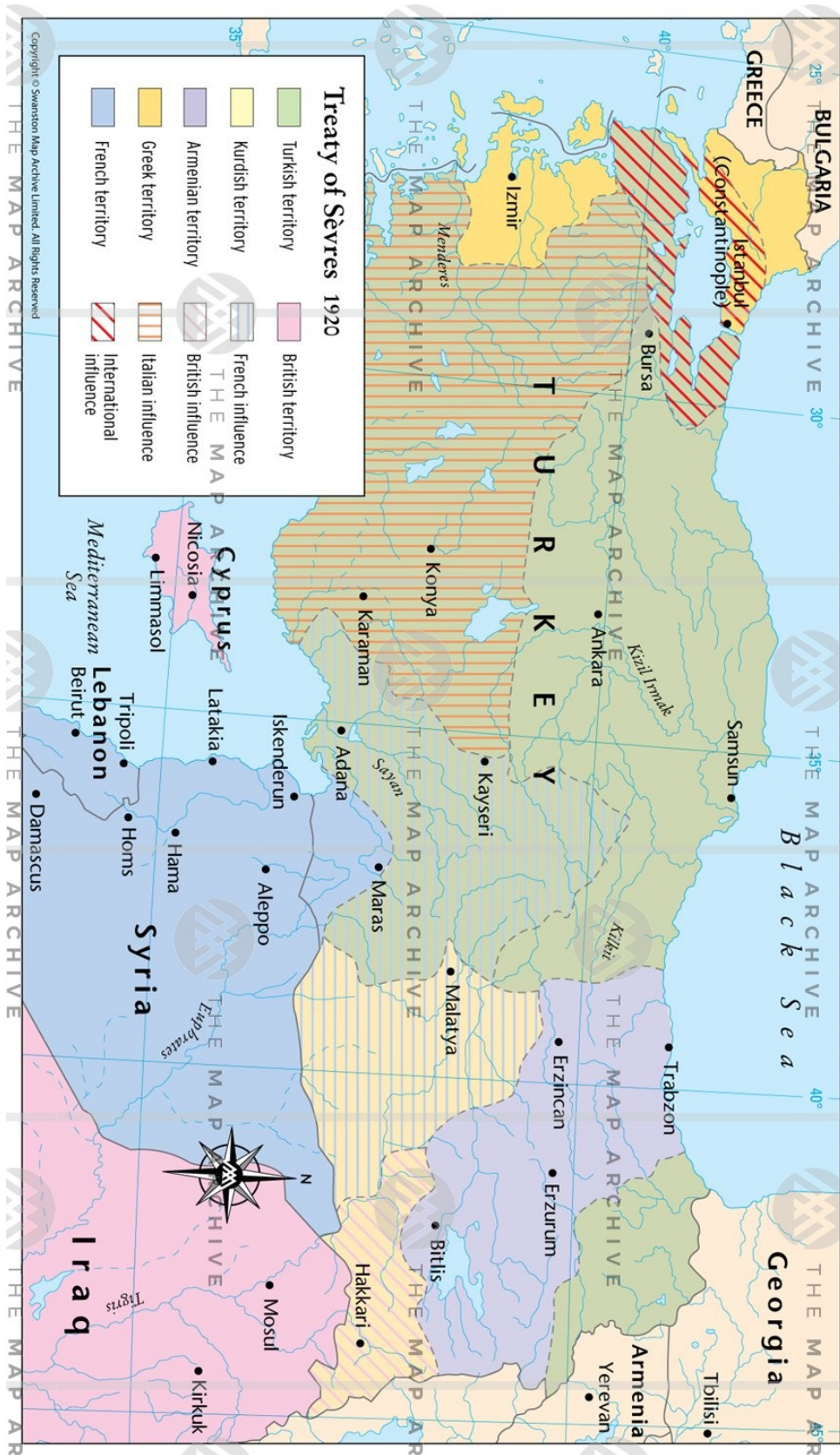
TBMM arkivet mappe 316

Vedlegg

Kartet som viser grensene motstandsbevegelsen erklærte med *Misak-i Milli*. Kart nr. 1

Fordelingen av Anatolia ifølge Sèvres Traktet. Kart nr. 2

Kartet som viser grensene Tyrkia har oppnådd etter uavhengighetskampen.

Kartet viser områdene Sjeik Said opprøret har berørt. (Sør-Øst Tyrkia)

